

Deelname van personen
met een handicap aan
verkiezingen

Rapport

UNIA

unia.be

Dankwoord

Dit rapport is het resultaat van een jaar onderzoekswerk. Tijdens deze periode ging Unia praten met een groot aantal mensen met een handicap, hulpverleners en ouders over de kwestie van het stemrecht voor personen met een handicap. Dit rapport zou nooit tot stand zijn gekomen zonder de hulp en medewerking van al deze mensen. Unia wil hen hierbij bedanken voor hun hulp en medewerking.

Hartelijk dank aan iedereen die heeft deelgenomen aan de interviews of focusgroepen. We voelden ons heel welkom in jullie verschillende leefomgevingen en dankzij jullie vonden de gesprekken telkens in de best mogelijke omstandigheden plaats. Jullie namen de tijd om jullie ervaringen uitvoerig met ons te bespreken en om een deel van jullie leefwereld met ons te delen. Deelnemen aan het onderzoek vergde heel wat tijd en planning van jullie kant en velen van jullie hebben er voluit aan meegewerkt. Jullie reikten ons heel interessante informatie aan en gunden ons met jullie vele verhalen inzicht in jullie ervaringen.

We willen ook iedereen bedanken die onze online-enquête heeft ingevuld. De vragenlijst was complex en vereiste tijd en opzoekwerk. De respons was groot, waarvoor dank.

Zonder jullie was het gewoon niet mogelijk geweest om dit rapport te schrijven en aanbevelingen te doen aan overheidsinstanties en leefomgevingen om de deelname van personen met een handicap aan verkiezingen te verbeteren. Unia wil jullie hiervoor van harte bedanken.

Inhoudsopgave

Dankwoord	1
Inhoudsopgave.....	2
Samenvatting	5
Overzicht van de gebruikte afkortingen	6
Inleiding	7
Probleemstelling en onderzoeksvragen	8
1 Literatuuronderzoek.....	10
1.1 <i>Het wettelijk kader: het VN-verdrag inzake de Rechten van Personen met een Handicap</i>	10
1.1.1 Het VN-verdrag, een nieuw paradigma	11
1.1.2 Artikel 29: participatie in het politieke en openbare leven	12
1.2 <i>Huidige stand van zaken met betrekking tot de verkiezingen</i>	12
1.2.1 In België.....	12
1.2.2 In Europa	15
1.3 <i>Stemmen met een handicap: op weg om een einde te maken aan vooroordelen</i>	16
1.3.1 De geschiedenis herhaalt zich	16
1.3.2 Zwaar beladen etiketten	17
1.3.3 Op naar verandering	19
2 Methodologie.....	20
2.1 <i>Opvatting van het onderzoek</i>	20
2.2 <i>De deelnemers</i>	20
2.2.1 De doelgroep	20
2.2.2 De hulpverleners	21
2.2.3 Ouders.....	22
2.2.4 Steekproefmethoden.....	22
2.3 <i>Verzamelen van de gegevens</i>	23
2.3.1 Verzamelen van kwalitatieve gegevens	23
2.3.2 Verzamelen van kwantitatieve gegevens.....	26
2.4 <i>Analyse van de gegevens</i>	28
2.4.1 De onlinevragenlijst	28
2.4.2 Thematische analyse.....	29

3	Resultaten van het onderzoek.....	33
3.1	<i>Uiteenlopende ervaringen</i>	35
3.1.1	Drie tendensen	36
3.1.2	Redenen om te stemmen.....	41
3.1.3	Stemervaringen vergelijkbaar met de rest van de bevolking.....	44
3.2	<i>De invloed van de omgeving</i>	46
3.2.1	De omgeving blijft haar twijfels hebben	46
3.2.2	Geëngageerde hulpverleners en ouders.....	51
3.2.3	De macht van de medische wereld.....	55
3.2.4	De drijfveren van naasten	55
3.2.5	Heel veel inzet	59
3.2.6	De inzet van het netwerk vormt een essentiële hefboom.....	60
3.3	<i>Struikelblokken en moeilijkheden.....</i>	61
3.3.1	Toegang tot en overdracht van informatie	61
3.3.2	Een ongemakkelijk streven naar neutraliteit	63
3.3.3	Onvoldoende hulpmiddelen en materiaal	64
3.3.4	Te weinig tijd en middelen.....	65
3.3.5	De blik van buitenaf	67
3.3.6	Moeilijkheden in stembureaus.....	69
3.3.7	Vrederechters.....	75
4	Stof tot nadenken.....	80
4.1	<i>Hoeveel mensen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening gebruiken daadwerkelijk hun stemrecht?</i>	80
4.2	<i>Welk belang wordt gehecht aan de participatie in de samenleving van mensen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening?.....</i>	80
4.2.1	Welk belang hechten personen met een handicap aan het uitoefenen van hun stemrecht? 80	
4.2.2	Welk belang hecht de entourage aan de uitoefening van het stemrecht door personen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening?.....	81
4.3	<i>Hoe ervaren mensen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening het verkiezingsproces en met welke problemen krijgen ze te maken?.....</i>	82
4.3.1	Moeilijkheden waarmee personen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening te maken kregen	82
4.3.2	Moeilijkheden waarmee de entourage van personen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening te maken kregen.....	83
4.4	<i>Welke factoren maken het stemmen eenvoudiger?.....</i>	85
5	Conclusie en aanbevelingen	87
5.1	<i>Leefomgevingen moeten zich bewust worden van het belang van het stemrecht voor mensen met een handicap</i>	87

5.2	<i>Leefomgevingen moeten het stemrecht steunen en bewoners actief voorbereiden</i>	89
5.3	<i>Leefomgevingen moeten structurele aanpassingen doorvoeren om de voorbereiding op de verkiezingen mogelijk te maken</i>	90
5.4	<i>De overheid en overheidsinstanties moeten bevattelijke informatie verstrekken en materiaal ontwikkelen dat afgestemd is op de behoeften van de doelgroep</i>	91
5.5	<i>De overheden moeten zorgen voor optimale omstandigheden, zodat iedereen gegarandeerd zijn of haar stemrecht kan uitoefenen</i>	92
5.6	<i>De overheid moet vrederechters de nodige middelen geven om hun werk te kunnen uitoefenen</i>	93
6	Bibliografie	95
7	Bijlagen	99
	<i>De online-enquête</i>	99
7.1.1	Vragenlijst verzonden naar aanleiding van de gemeente- en provincieraadsverkiezingen in 2018	99
7.1.2	Vragenlijst verzonden naar aanleiding van de regionale, federale en Europese verkiezingen in 2019	105
7.2	<i>Bijlage: Geïnformeerde toestemming</i>	112
7.3	<i>Bijlagen: Interviewleidraden</i>	113
7.3.1	Interviewleidraad voor het doelpubliek	113
7.3.2	Interviewleidraad voor de professionals	116
7.3.3	Interviewleidraad voor de familie	119
7.3.4	Interviewleidraad voor de vrederechters	122
7.3.5	Interviewleidraad voor de psychiaters	124
7.4	<i>Kwaliteit van de onderzoeksresultaten</i>	126
7.4.1	Kwaliteit van het kwalitatieve deel	127
7.4.2	Kwaliteit van het kwantitatieve deel	130
7.5	<i>Beperkingen en sterktes van het onderzoek</i>	131
7.5.1	De beperkingen van het onderzoek	131
7.5.2	De sterktes van het onderzoek	132

Samenvatting

De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens¹ van 1948 wijst erop dat het stemrecht een fundamenteel mensenrecht is. Het verdrag van de Verenigde Naties inzake de Rechten van Personen met een Handicap², hierna het VN-verdrag genoemd, bevestigt dat dit recht ook geldt voor personen met een handicap. België ratificeerde dit verdrag in 2009. Maar in de praktijk worden mensen met een verstandelijke handicap of met psychische problemen soms nauwelijks betrokken bij verkiezingen en worden hun stemmen vaak niet gehoord. Dit is een groot probleem: wanneer personen met een handicap minder actief aan verkiezingen deelnemen, hebben ze minder mogelijkheden om hun bezorgdheden in politieke programma's aan bod te laten komen (Lollar & Crews, 2003).³

Unia sprak met personen met een handicap, hulpverleners en ouders over de praktijken in verband met het stemrecht van personen met een handicap. We deden dit aan de hand van semi-directieve gesprekken, focusgroepen en onlinevragenlijsten. Het doel van de studie is om de praktische uitoefening van het stemrecht van personen met een handicap te beoordelen, de problemen in kaart te brengen die deze mensen en hun omgeving ondervinden bij de uitoefening van dit recht en mogelijke verbeteringen voor te stellen om de daadwerkelijke uitoefening van het stemrecht te bevorderen.

De resultaten wijzen op uiteenlopende ervaringen met het deelnemen aan verkiezingen. Wat vaststaat, is dat de omgeving van personen invloed heeft op hun burgerparticipatie. Een toegewijd netwerk is noodzakelijk om deelname aan de verkiezingen te waarborgen. Onduidelijke taal, moeilijke toegang tot informatie, negatieve reacties van bepaalde mensen en gebrek aan tijd en middelen om over verkiezingen te praten, maken het stemmen erg moeilijk. Hulp krijgen bij het stemmen en kunnen rekenen op een goede voorbereiding zijn dan weer elementen die het stemmen tot een succes maken.

¹ United Nations, Universal Declaration of Human Rights, https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/frn.pdf.

² Art. 1 van het verdrag van de Verenigde Naties inzake de Rechten van Personen met een Handicap.

³ D.J. Lollar, & J.E. Crews, (2003). Redefining the Role of Public Health in Disability. *Annual Review of Public Health*, 24, 195–208. DOI: 10.1146/annurev.publhealth.24.100901.140844.

Overzicht van de gebruikte afkortingen

Afkorting	Vertaling
Vzw	Vereniging zonder winstoogmerk
VFG	Vereniging personen met een handicap
EESC	Europees Economisch en Sociaal Comité
PZ	Psychiatrisch ziekenhuis
IBW	Initiatief Beschut Wonen
PVT	Psychiatrisch verzorgingstehuis
VN	Verenigde Naties
DIO	Dienst voor inclusieve ondersteuning
BZW	Begeleid Zelfstandig Wonen
ROD	Residentiële opvangdienst

Inleiding

Het Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten (FRA⁴) schreef onlangs in een rapport: "Het recht om te stemmen is de kern van wat het betekent om in een democratische samenleving te leven." In een democratische samenleving hebben jammer genoeg niet alle burgers de mogelijkheid om hun stemrecht uit te oefenen. Mensen met psychische problemen worden uitgesloten van het politieke proces (Okwerekwu, McKenzie, Yates, Sorrentino & Friedman, 2018).⁵ Vaak wordt het stemrecht ook ontzegd aan mensen met een handicap.⁶

Uit de literatuur blijkt dat er nog steeds mensen met een handicap zijn die hun stemrecht niet kunnen uitoefenen. Over hoeveel mensen het precies gaat en hoe zij en hun omgeving het verkiezingsproces ervaren, is echter weinig bekend.

Naar aanleiding van de gemeenteraadsverkiezingen van 2018 en de regionale, federale en Europese verkiezingen van 2019 verrichtte Unia onderzoek om na te gaan of personen met een handicap hun stemrecht uitoefenen. Tegelijk brachten we in kaart op welke obstakels en moeilijkheden deze personen, hun entourage of hun leefomgeving botsen bij de eigenlijke uitoefening van dit recht.

Een van de opdrachten van Unia is het bevorderen en beschermen van de rechten van personen met een handicap en het opvolgen van de toepassing van het VN-verdrag in België. Concreet verstrekken we informatie, maken we mensen bewust en geven we opleidingen. Unia behandelt ook meldingen van discriminatie en stelt adviezen en aanbevelingen op.

⁴ European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) (2019), *Who will (not) get to vote in the 2019 European Parliament elections? Developments in the right to vote of people deprived of legal capacity in EU Member States*, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-right-vote-ep-elections-legal-capacity_en.pdf.

⁵ J.A. Okwerekwu, J. B. McKenzie, K.A. Yates, R.M. Sorrentino & S.H. Friedman (2018). Voting by people with mental illness. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 46(4), 513-520.

⁶ S. G. van Hees, Boeije, H. R., & de Putter, I. (2019). Voting barriers and solutions: the experiences of people with disabilities during the Dutch national election in 2017. *Disability & Society*, 34(5), 819-836. DOI: [10.1080/09687599.2019.1566052/](https://doi.org/10.1080/09687599.2019.1566052/).

In dit rapport gaat Unia in op artikel 29 van het VN-verdrag⁷. Dat zegt dat personen met een handicap het recht hebben om deel te nemen aan het politieke leven, meer bepaald het recht om hun stem uit te brengen en om verkozen te worden, ongeacht het type en de graad van hun handicap.

Opdat de politici die we kiezen de volledige bevolking vertegenwoordigen, is het essentieel dat mensen met een verstandelijke handicap of psychische problemen hun stemrecht uitoefenen. Unia zocht daarom mensen die hun ervaringen wilden delen. Op basis van de getuigenissen van deze mensen en hun entourage over wat ze al dan niet als moeilijk aan dit proces ervaren, kunnen we alleen maar vurige voorstanders zijn van een inclusief stemproces waaraan iedereen deelneemt.

Het onderzoek is opgedeeld in meerdere hoofdstukken. We beginnen met het formuleren van de onderzoeksvragen. In deel 1 onderzoeken we relevante documentatie over die onderzoeksvragen. In deel 2 beschrijven we de methodologie. We lichten de gemaakte keuzes toe en leggen uit hoe de data werden verzameld en geanalyseerd. In deel 3 stellen we de resultaten van het onderzoek voor. Die worden vervolgens besproken in deel 4, dat antwoorden geeft op de onderzoeksvragen. In het laatste deel lichten we de conclusies toe en formuleren we aanbevelingen.

Unia hoopt dat door dit onderzoek meer personen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening daadwerkelijk hun stemrecht uitoefenen.

Probleemstelling en onderzoeksvragen

Bij de problemen waarmee personen met een handicap te maken hebben om hun stemrecht uit te oefenen, denkt men vaak aan mobiliteit of aan de toegankelijkheid van de kieslokalen. De problemen die mensen met een verstandelijke handicap of psychische aandoening ervaren, beperken zich echter niet tot de verkiezingsdag zelf. Stemmen staat ook heel ver van hen af. Het ontbreekt hen aan steun, informatie of een toegankelijke omgeving. Hun entourage is onvoldoende op de hoogte of men vindt - onterecht - dat ze niet in staat zijn om hun stem uit te brengen.

7

http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=fr&la=F&cn=2006121354&table_name=loi.

Met deze studie willen we nagaan of mensen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening hun stemrecht uitoefenen en in kaart brengen welke problemen zij (en hun entourage) hierbij ondervinden.

Het onderzoek tracht de volgende vragen te beantwoorden:

1. Hoeveel mensen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening maken daadwerkelijk van hun stemrecht gebruik?
2. Welk belang wordt gehecht aan de burgerparticipatie van mensen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening?
3. Hoe ervaren mensen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening het verkiezingsproces en met welke problemen krijgen ze te maken?
4. Welke factoren maken het stemmen eenvoudiger?

1 Literatuuronderzoek

Dit eerste deel gaat in op het wettelijke kader over de burgerparticipatie van personen met een handicap. Het definieert en situeert meer bepaald het VN-verdrag. We staan in het bijzonder stil bij artikel 29 dat wijst op het recht van personen met een handicap om deel te nemen aan het politieke leven.

Dit onderzoek vindt plaats in België. Het is daarom belangrijk om de Belgische politieke context te beschrijven. In andere landen gelden andere wetten en regels. Vervolgens vermelden we kort Europese praktijken en voorbeelden.

In het laatste deel van dit hoofdstuk bekijken we de relatie tussen het stemrecht en personen met een handicap vanuit een historisch perspectief en trachten we het begrip 'handicap' te definiëren. We gaan in dit hoofdstuk ook na of personen met een handicap altijd stemrecht hadden en gaan in op de gebruikte argumenten om dat recht te in te perken.

1.1 Het wettelijk kader: het VN-verdrag inzake de Rechten van Personen met een Handicap

Mensen met een handicap hebben het recht om hun stem uit te brengen. Dit is uitdrukkelijk vastgelegd in het VN-verdrag. België ondertekende het verdrag op 30 maart 2007 en ratificeerde het op 2 juli 2009. Dit betekent dat België zich ertoe heeft verbonden om het normatieve kader van het verdrag te respecteren en om regelmatig te rapporteren aan het Comité van onafhankelijke experts van de Verenigde Naties voor het VN-verdrag.

Het doel van het VN-verdrag is "het volledige genot door alle personen met een handicap van alle mensenrechten en fundamentele vrijheden op voet van gelijkheid te bevorderen, beschermen en waarborgen, en ook de eerbiediging van hun inherente waardigheid te bevorderen." Het VN-verdrag ging in België op 1 augustus 2009 in. Het biedt België een politiek en juridisch kader en richtlijnen voor de uitvoering ervan. Naast de ratificatie vereist die uitvoering de steun en goodwill van de overheid om aan alle verplichtingen te voldoen: bij niet-naleving zijn er geen juridische sancties, maar wel aanbevelingen die moeten worden gevolgd. In de Belgische rechtsorde situeert het VN-verdrag zich op een hoog niveau. Alle Belgische wetgeving, gerechtelijke beslissingen en beleidsmaatregelen moeten er met andere woorden mee in overeenstemming zijn.

Een staat die het VN-verdrag ratificeert, stemt in met een evaluatie van de situatie van personen met een handicap door het Comité van experts van de Verenigde Naties. Deze evaluatie gaat na of België zijn verplichtingen nakomt die uit de ratificatie van het VN-verdrag voortvloeien. Ze is het sluitstuk van een rapportageprocedure. De volgende evaluatie van België is gepland voor 2020. België heeft een lijst met vragen gekregen die het moet beantwoorden⁸. Het Comité vraagt België onder meer informatie over de maatregelen die het heeft genomen om het recht op burgerparticipatie van alle personen met een handicap - ook van mensen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening - te waarborgen. Het Comité vraagt ook informatie over de genomen maatregelen om de toegankelijkheid van het stemproces (omgeving en materiaal) te waarborgen en om bijstand te verlenen aan kiezers met een handicap, met inachtneming van het stemgeheim.⁹

1.1.1 Het VN-verdrag, een nieuw paradigma

Volgens het VN-verdrag zijn personen met een handicap "personen met langdurige fysieke, mentale, intellectuele of zintuiglijke beperkingen die hen in wisselwerking met diverse drempels kunnen beletten volledig, effectief en op voet van gelijkheid met anderen te participeren in de samenleving."¹⁰

Het VN-verdrag brengt een paradigmaverschuiving teweeg in de manier waarop we tegen personen met een handicap aankijken. Personen met een handicap worden niet langer gezien als mensen met een beperking die het voorwerp uitmaken van liefdadigheid, maar als rechtssubjecten of mensen met rechten. De richtsnoeren van het VN-verdrag zijn gelijke kansen voor personen met een handicap, hun emancipatie en hun volledige participatie aan het sociale en politieke leven. De onderliggende logica is die van inclusie. Daarom benaderen de Verenigde Naties handicap als een sociaal en niet als een medisch gegeven: de handicap vloeit voort uit de wisselwerking tussen de functiebeperking(en) van een persoon en de drempels die deze persoon beletten in het sociale en burgerlijke leven te participeren. In die optiek zijn mensen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening wel degelijk mensen met een handicap en genieten ze van de rechten die in VN-verdrag zijn vastgelegd.

⁸ Zie hiervoor ook de bijdrage van Unia voor het VN-comité, maart 2019:

https://www.unia.be/files/Documenten/Publicaties_docs/Contribution_Unia_list_of_issues_NL.pdf.

⁹ Voor meer informatie over de volgende evaluatie van België, de rapportageprocedure en de lijst met vragen, zie: <https://www.unia.be/nl/discriminatiegronden/handicap/het-verdrag-van-de-verenigde-naties-inzake-de-rechten-van-personen-met-een-handicap/de-evaluatie-door-het-vn-comite-voor-de-rechten-van-personen-met-een-handicap-een-chronologie>.

¹⁰ Preambule, e en art. 1, § 2 van het verdrag inzake de Rechten van Personen met een Handicap.

1.1.2 Artikel 29: participatie in het politieke en openbare leven

Artikel 29 van het VN-verdrag bepaalt dat personen met een handicap het recht hebben om deel te nemen aan het politieke en openbare leven, inclusief het recht om te stemmen en gekozen te worden. In 2013 sprak het VN-Comité voor de Rechten van Personen met een Handicap zich uit voor een strikte interpretatie van artikel 29, die volledig afstand neemt van de idee om stemrecht aan bekwaamheden te koppelen: "Artikel 29 voorziet niet in redelijke beperkingen en staat voor geen enkele categorie personen met een handicap uitzonderingen toe."¹¹ In zijn opmerking over de erkenning van rechtspersoonlijkheid geeft het Comité ook aan dat "de Staten die partij zijn, de plicht hebben om het recht van personen met een handicap op toegang tot ondersteuning van hun keuze te beschermen en te bevorderen, wanneer zij in het stemhokje hun stem uitbrengen." Het belang van artikel 29 is aanzienlijk "omdat de vele personen met een handicap doorgaans niet kunnen wegen op het beleid."¹²

1.2 Huidige stand van zaken met betrekking tot de verkiezingen

1.2.1 In België

Wie mag stemmen?

Het Kieswetboek¹³ bepaalt dat elke Belgische persoon die ouder is dan 18 jaar en die in de bevolkingsregisters van een Belgische gemeente is ingeschreven, stemrecht heeft. De wet somt ook een aantal gevallen op waarin een persoon van het stemrecht kan worden uitgesloten. Het gaat om personen die door de rechterlijke macht uitgesloten zijn van het stemrecht (gevangenisstraf, interneringsmaatregel) of om personen die hun stemrecht niet mogen uitoefenen omwille van een gerechtelijke beschermingsmaatregel, opgelegd door de vrederechter.

Personen met een handicap hebben dus het recht om net als anderen hun stem uit te brengen, tenzij de vrederechter hierover uitdrukkelijk anders beslist.

¹¹ VN-Comité voor de Rechten van Personen met een Handicap, Communication nr. 4, 2011, § 9-4 - Conclusies van de tiende zitting - 2-13 september 2013.

¹² G. QUINN, 'A short guide to the United Nations Convention on the rights of persons with disabilities' (2009), *European yearbook of disability law*, p. 108.

¹³

http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=1894041230&table_name=wet.

Organisatie van de verkiezingen

België is een van maar drie Europese landen waar verschijnen voor de verkiezingen verplicht is. Vlaanderen overweegt wel om het verplichte karakter van het stemmen voor gemeentelijke en provinciale verkiezingen af te schaffen. Verkiezingen vinden om de 5 of 6 jaar plaats.¹⁴ Gemeentelijke en provinciale verkiezingen worden om de 6 jaar gehouden. Regionale, federale en Europese verkiezingen worden om de 5 jaar gehouden. Voor de gemeentelijke en provinciale verkiezingen gelden regionale regels. Voor de federale, regionale en Europese verkiezingen gelden federale bepalingen.

Dit is wat verwarrend omdat het organiserende niveau - en de bijbehorende omzendbrieven en tools - verschillen naargelang het type verkiezing.

In België kun je je stem op verschillende manieren uitbrengen, mits je aan bepaalde voorwaarden voldoet. Belgische burgers kunnen hun stem zelf of bij volmacht of per briefwisseling uitbrengen. Wie bij volmacht wil stemmen, moet hiervoor een geldige reden hebben en moet op voorhand de nodige documenten invullen. Stemmen per briefwisseling kan alleen als je op het ogenblik van de verkiezingen in het buitenland verblijft. Deze mogelijkheid geldt ook enkel voor de federale en Europese verkiezingen. Stemmen gebeurt meestal in de stembureaus van de gemeente waar de kiezer woont. Alleen wie per briefwisseling of per volmacht stemt, hoeft op de verkiezingsdag niet naar het stembureau te gaan.

Afhankelijk van het gewest waar je gedomicilieerd bent, kan je in het stembureau op twee manieren stemmen: met potlood en papier of elektronisch. In Wallonië wordt overal met potlood en papier gestemd. In Vlaanderen wordt in meer dan de helft van de stembureaus - in 157 van de 300 bureaus om precies te zijn - elektronisch gestemd. In Brussel stemmen de inwoners van de 19 gemeenten allemaal elektronisch.

Mensen met een handicap mogen zich in het stemhokje laten begeleiden. Zowel in de federale als in de regionale kiesbepalingen staat dat "een kiezer die wegens lichamelijke beperkingen niet in staat is om zich alleen naar het stemhokje te begeven of om zelf zijn stem uit te brengen, zich met de toestemming van de voorzitter door iemand mag laten begeleiden of bijstaan. De naam van beide personen wordt in het proces-verbaal vermeld."¹⁵ Op de verkiezingsdag zelf mag je kiezers met een handicap helpen.

¹⁴ <https://www.vlaanderen.be/de-organisatie-van-verkiezingen-in-belgie>.

¹⁵ Art. 143 van het federaal Kieswetboek, art. 138, § 2 van het lokaal en provinciaal kiesdecreet van 8 juli 2011, art. L4133-2 van de Code van de plaatselijke Democratie en Decentralisatie en art. 37 van het Brussels Gemeentelijk Kieswetboek.

De wet spreekt zich niet uit over wie die persoon moet zijn. Er staat enkel dat het gaat om een begeleider of hulpverlener.

Bij aankomst in het stembureau moeten personen met een handicap zich bij de voorzitter aanbieden en hun situatie uitleggen. In het Waals Gewest kunnen de personen bij gemeentelijke en provinciale verkiezingen op voorhand bij hun gemeente bijstand in het stemhokje aanvragen. Ze ontvangen dan een machtiging en weten zeker dat ze zich in het stemhokje mogen laten begeleiden. Anders moeten ze op de dag zelf begeleiding bij de voorzitter aanvragen, die over een beperkte beoordelingsvrijheid beschikt. Als de voorzitter de echtheid of de ernst van de beperking betwist, kan het stembureau de begeleiding door een naaste weigeren. De met redenen omklede beslissing van het stembureau wordt in het proces-verbaal opgenomen. Een van de bijzitters of de voorzitter zelf begeleiden de persoon in dat geval.

Wettelijke beschermingsstatuten en hervorming van de beschermingswetten

Het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking of een psychische aandoening is onlosmakelijk verbonden met de vraag of die persoon bekwaam is om te stemmen en met de evaluatie van die vraag.

Vroeger waren er verschillende beschermingsstatuten. De wet van 17 maart 2013¹⁶ tot hervorming van de regelingen inzake onbekwaamheid telt voortaan twee statuten om de wilsbekwaamheid van beschermde personen zoveel mogelijk te behouden: de buitengerechtelijke bescherming en de gerechtelijke bescherming.

De buitengerechtelijke bescherming heeft geen invloed op iemands burgerparticipatie. Gerechtelijke bescherming heeft enkel gevolgen voor de burgerparticipatie wanneer de vrederechter iemand onder bewind plaatst en uitdrukkelijk onbekwaam verklaart om zijn of haar politieke rechten uit te oefenen (zie hieronder).

De evaluatie van het stemrecht: beslissing van de vrederechter

In België is de vrederechter bevoegd om te beslissen over het stemrecht van een persoon.

¹⁶ Wet van 17 maart 2013 tot hervorming van de regelingen inzake onbekwaamheid en tot instelling van een nieuwe beschermingsstatus die strookt met de menselijke waardigheid, *BS*, 14 juni 2013.

Hij of zij hoort de verschillende betrokken partijen: de te beschermen persoon, de persoon die eventueel om gerechtelijke bescherming heeft verzocht (ouders, vrienden, notaris, arts, enz.), de bewindvoerder (een advocaat of een notaris, maar niet altijd: het kan ook een ouder, een naaste, enz. zijn) en de vertrouwenspersoon.

De vrederechter vaardigt vervolgens een beschikking uit waarin hij of zij de beheerder(s) benoemt, hun functie precies definieert en de handelingen specificeert die onder het beschermingsregime vallen.

Tenzij anders vastgelegd in de beschikking van de vrederechter, bepaalt de nieuwe wet dat de te beschermen persoon zelf alle persoonlijke handelingen mag blijven stellen. De rechter moet uitdrukkelijk de handelingen vermelden die de te beschermen persoon niet kan uitvoeren en houdt daarbij rekening met de persoonlijke omstandigheden en de gezondheidstoestand van de persoon. Wat de persoon betreft, is er een lijst van 21 handelingen waarbij de rechter moet beslissen of de persoon in staat is die zelf uit te oefenen. De uitoefening van politieke rechten komt niet op die lijst voor. Wanneer de rechter beslist om iemand onder bewind te plaatsen, is die niet langer systematisch zijn of haar stemrecht kwijt, wat vroeger met verlengde minderjarigheid wel het geval was. De rechter kan in de beschikking wel uitdrukkelijk toevoegen dat hij of zij de persoon niet in staat verklaart om zijn of haar politieke rechten uit te oefenen. Als een vrederechter een persoon met een handicap dus niet uitdrukkelijk zijn of haar stemrecht ontnemt, behoudt die persoon dit recht en zijn of haar burgerplicht.

Merk ook op dat de wet bepaalt dat de uitoefening van politieke rechten deel uitmaakt van handelingen die zo persoonlijk zijn, dat ze niet het onderwerp van bijstand of vertegenwoordiging kunnen zijn (artikel 497/2, 26°). Hieruit volgt dat wanneer de rechter een persoon onbekwaam heeft verklaard om te stemmen, die dus op geen enkele wijze in de besluitvormende organen is vertegenwoordigd.

1.2.2 In Europa

De afgelopen jaren werden in Europa verschillende studies aan het stemrecht voor personen met een handicap gewijd. We denken hierbij onder andere aan studies van het Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten, Handéo, Onze Nieuwe Toekomst, het Vlaams Patiëntenplatform en het European Disability Forum.

Uit een studie¹⁷ van het Europees Economisch en Sociaal Comité uit 2019 blijkt dat de kieswetgeving en de kiespraktijken in Europa heel erg verschillen (plaatsen, stemmethoden). De 27 EU-lidstaten hebben echter wel één ding gemeen: miljoenen Europese burgers brengen hun stem niet uit, enkel en alleen omdat niet tegemoet wordt gekomen aan hun behoeften als persoon met een handicap of omdat ze door hun handicap niet in staat worden geacht om hun stem uit te brengen.

De Mensenrechtencommissaris bevestigt dit.¹⁸ In een aantal lidstaten van de Raad van Europa is het stemrecht van personen met een handicap in het algemeen en van personen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening in het bijzonder, nog steeds niet gegarandeerd.

Goede praktijken uit verschillende EU-lidstaten kunnen een inspiratiebron zijn voor België om ook bij ons de toegang tot het stemrecht voor personen met een handicap te vergemakkelijken.

1.3 Stemmen met een handicap: op weg om een einde te maken aan vooroordelen

1.3.1 De geschiedenis herhaalt zich

Sommige vooroordelen zijn hardnekkig. Een ervan is de veel voorkomende misvatting dat personen met een handicap niet kunnen stemmen of er geen interesse in hebben.

Het is nog maar 80 jaar geleden dat vrouwen stemrecht kregen in België.¹⁹ Fervente tegenstanders van vrouwenstemrecht vonden vrouwen "te zwak, niet intelligent genoeg en mentaal te instabiel"²⁰ om te stemmen. Sándor Gurbai zegt hierover het volgende: "In het verleden werd de vraag gesteld of het stemrecht wel aan vrouwen kon worden toegekend omdat ze als irrationele en incompetent wezens werden beschouwd."²¹ Diezelfde redenering werd gehanteerd bij de segregatie van zwarte Amerikanen.

¹⁷ Europees Economisch en Sociaal Comité (2019), *Werkelijk stemrecht van personen met een handicap bij de EP-verkiezingen*, <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/files/ge-02-19-153-nl-n.pdf>.

¹⁸ <https://rm.coe.int/third-party-intervention-before-the-european-court-of-human-rights-cas/16808c3253>.

¹⁹ <http://www.elections.fgov.be/index.php?id=423>.

²⁰ <http://www.histoirecanada.ca/explore/women/why-women-couldn-t-vote>.

²¹ S. Gurbai (2012), « Le droit de vote des personnes déficientes intellectuelles ou ayant des troubles d'origine psychosociale », *Ève Gardien éd., Des innovations sociales par et pour les personnes en situation de handicap*. Toulouse, ERES, « Connaissances de la diversité », p. 86.

Hen werd de toegang tot een aantal rechten ontzegd, waarop andere Amerikaanse burgers wel aanspraak konden maken.

Wat opvalt zijn de sterke gelijkenissen tussen de argumenten die destijds voor vrouwen en Afro-Amerikanen werden aangehaald, en die nu op personen met een handicap worden toegepast. Hoewel deze woorden over vrouwen en bepaalde minderheden vandaag schokkend overkomen, gaan personen met een handicap nog steeds onder dezelfde stigma's gebukt. Deze foute en voorbijgestreefde opvattingen houden de uitsluiting en stigmatisering in stand. Ze lijken alle personen met een handicap te beschouwen als een homogene groep die met dezelfde beperkingen en problemen wordt geconfronteerd.

1.3.2 Zwaar beladen etiketten

Deze opvattingen over handicap doen denken aan het idee van 'deviant gedrag', omschreven door Becker. Becker verrichtte heel wat onderzoek naar 'outsiders', mensen die in en door de samenleving aan de kant worden geschoven.²² Volgens Howard Becker kan het hebben van een kenmerk dat hij 'deviant' of afwijkend noemt een "algemene symbolische waarde hebben, waardoor mensen automatisch aannemen dat die persoon andere kenmerken heeft die zogenaamd met het eerste geassocieerd zijn."²³ Elke handeling van een persoon met een handicap wordt geassocieerd met zijn of haar handicap en vanuit die invalshoek beoordeeld. Volgens Michel Minard oefenen "deze etiketten als ze eenmaal met iemand zijn geassocieerd, invloed uit op alle kenmerken van deze persoon, van zijn gedrag en van zijn verleden. In het licht van deze diagnose worden ze fout geïnterpreteerd."²⁴ Net als bij andere groepen die aan de rand van de samenleving staan, zoals werklozen, migranten en armen, lijkt er ook een min of meer gelijkaardig etiket op personen met een handicap te kleven.

Wanneer volgens Henri Dorvil (2001) "een handicap wordt voorgesteld als een devaluerend individueel kenmerk dat automatisch voortvloeit uit een handicap of beperking, wordt het als vanzelfsprekend

²² H. BECKER (1985), *Outsiders : études de sociologie de la déviance*, Saint-Amand-Montrond, éditions a.m. Métaillé, Collections Observations, p. 56.

²³ H. BECKER (1985), *Outsiders : études de sociologie de la déviance*, Saint-Amand-Montrond, éditions a.m. Métaillé, Collections Observations, p. 9.

²⁴ MINARD M., *L'expérience de Rosenhan*, Sud/Nord 1/2009 (n° 24), www.cairn.info/revue-sud-nord-2009-1-page-73.htm, p. 75.

aangenomen dat het individu minderwaardig, ongeschikt, apart of uitgesloten is."²⁵ Volgens Henri-Jacques Stiker roept de vermelding van het woord 'handicap' zelfs los van zichtbare kenmerken "een beeld op van een buitenstaander, van minachting en van angst, wat alle eigenwaarde ontnemt aan hen die hiervan het slachtoffer zijn."²⁶

Uit een onderzoek over het beeld dat mensen hebben van personen met een handicap, komen volgens Julie Barozzini en Muriel Damien drie vaak terugkerende ideeën naar voren: "Mensen zien personen met een handicap als ongelukkig, arm en onbekwaam."²⁷ Sándor Gurbai (2012) vermeldt drie argumenten die regelmatig worden aangehaald om de beperking of de ontneming van het stemrecht van personen met een handicap te rechtvaardigen. Dit gebeurt om "irrationeel", "onoordeelkundig" of "beïnvloed" stemmen te voorkomen.²⁸

Howard Becker zegt hierover het volgende: "Zodra een afwijkende persoon deel gaat uitmaken van een georganiseerde en geïnstitutionaliseerde afwijkende groep, wordt de kans groter dat die persoon afwijkend blijft."²⁹ Die laatste zin is ontvullend omdat hij erg nauw aansluit bij de problematiek van de verstandelijke handicap en van psychische aandoeningen. De institutionalisering van personen met een handicap is zo pregnant dat opvoeders, families, hulpverleners en studenten aan sociale scholen meestappen in het verhaal en deze ideeën versterken. Zo houden ze dit zwaarwichtige label in stand dat mensen met een verstandelijke handicap 'afwijkend' zijn.

²⁵ H. DORVIL (2001), « Le handicap – Origines et actualité d'un concept », *Problèmes sociaux (Tome I) – Théories et méthodologies*, Presse de l'université du Québec, p. 197.

²⁶ H.J. STIKER (2012), « Glissement progressif de la normalité où il suffit d'une petite différence. Représentations du handicap chez quelques peintres », *Art et handicap*, Toulouse, ERES, «Connaissances de la diversité», www.cairn.info/art-et-handicap--9782749236056-page-81.htm, p. 85.

²⁷ J. BAROZZINI, G. BAZIER G., M. DAMIEN, M. MERCIER en Y. VANDEN BEMDEN (2008) « Art et handicap », Presses universitaires de Namur, Namen, p. 83.

²⁸ S. Gurbai S. (2012), « Le droit de vote des personnes déficientes intellectuelles ou ayant des troubles d'origine psychosociale », *Ève Gardien éd., Des innovations sociales par et pour les personnes en situation de handicap. Toulouse, ERES, « Connaissances de la diversité »*, p. 74.

²⁹ S. Gurbai S. (2012), « Le droit de vote des personnes déficientes intellectuelles ou ayant des troubles d'origine psychosociale », *Ève Gardien éd., Des innovations sociales par et pour les personnes en situation de handicap. Toulouse, ERES, « Connaissances de la diversité »*, p. 62.

1.3.3 Op naar verandering

We zijn getuige van een paradigmaverschuiving en van een verschuiving in de definitie van wat een handicap is. We hebben het vandaag over een sociale of milieugerichte benadering en niet langer over een medische benadering van personen met een handicap. Onder handicap verstaan we de obstakels die de participatie van de persoon in het sociale en maatschappelijke gebeuren in de weg staan, omdat de omgeving niet aan zijn of haar behoeften is aangepast. Deze paradigmaverschuiving is belangrijk en effent het pad voor heel wat ontwikkelingen die gunstig zijn voor personen met een handicap.

Tallose voorbeelden laten vandaag zien dat mensen met een handicap een plek kunnen opeisen die een paar jaar geleden voor hen nog ontoegankelijk was of die hen werd geweigerd. Mensen met een handicap lijken meer aanwezig te zijn in de samenleving en mentaliteiten beginnen langzaam te veranderen. Het bewustzijn dat mensen met een handicap rechtssubjecten zijn net als alle andere burgers, neemt toe.

Jammer genoeg lijken niet alle mensen met een handicap van die erkenning van rechten en van die nieuwe status te kunnen genieten.

Ondanks bemoedigende en positieve voorbeelden blijven een aantal vooroordelen en stigma's hardnekkig overeind, waardoor mensen met een handicap gebukt blijven gaan onder een vertekend beeld van hun leefwereld. Al die ideeën hebben grote gevolgen, onder meer wanneer deze mensen in de samenleving willen participeren.

2 Methodologie

2.1 Opvatting van het onderzoek

Voor dit onderzoek gebruiken we een combinatie van onderzoeksmethoden. Wanneer in studies een kwalitatieve methode en een kwantitatieve methode worden gecombineerd, spreken we van 'mixed methods' (KWALON, 2006).³⁰ Die methode wordt gebruikt wanneer niet het onderliggende theoretische kader domineert, maar de onderzoeksvraag (KWALON, 2006).

Een voordeel van deze methode is dat we als onderzoekers verschillende methoden kunnen gebruiken en dus beter begrijpen wat zich in een sociale wereld afspeelt (Somekh & Lewin³¹, geciteerd in Freshwater & Fisher, 2015).³² Bovendien kunnen we het scala aan methoden dat kan worden ingezet om onderzoeksvragen te beantwoorden, uitbreiden (Freshwater & Fisher, 2015). De twee onderzoeksmethoden liepen parallel.

Het doel van dit onderzoek is niet om tot een generalisering voor de hele groep mensen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening te komen. De twee groepen zijn te verschillend en leven soms in zeer verschillende realiteiten. De bedoeling beperkt zich ertoe om dit onderwerp onder de aandacht van het publiek te brengen en om het debat over het stemrecht van personen met een verstandelijke handicap of psychische aandoeningen aan te moedigen.

2.2 De deelnemers

2.2.1 De doelgroep

Voor het onderzoek ontmoette Unia 104 mensen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening uit Vlaanderen, Wallonië en Brussel. In de gesprekken die we met hen hadden, stonden hun

³⁰ https://www.tijdschriftkwalon.nl/inhoud/tijdschrift_artikel/KW-11-2-2/Mixed-Methods-een-nieuwe-methodologische-benadering.

³¹ B. Somekh en C. Lewin, C. (2015). *Research methods in the social sciences*. Thousand Oaks, CA: Sage.

³² D. Freshwater & P. Fisher (2015). Mixed methods, https://www.researchgate.net/publication/281291634_Mixed_methods/citations.

ervaringen met het stemrecht centraal. Er namen mannen en vrouwen tussen 18 en 81 jaar aan dit onderzoek deel.

Alle deelnemers hebben een verstandelijke handicap of een psychische aandoening, maar ze verschillen in tal van opzichten van elkaar. Velen van hen zijn heel erg kwetsbaar: verslavingsproblemen, symptomen van depressie, psychoses, enz.

De vaardigheden en capaciteiten van mensen met een verstandelijke beperking verschillen van persoon tot persoon. Unia ontmoette mensen met een lichte verstandelijke handicap die blijf geven van heel wat zelfstandigheid, die kunnen lezen en schrijven en die zich in veel situaties alleen weten te behelpen. We hebben ook mensen ontmoet met een ernstigere verstandelijke handicap die niet zonder begeleiding kunnen. Sommigen konden niet lezen of schrijven en hadden moeite om zich tijdens de gesprekken uit te drukken.

De meeste geïnterviewden verblijven in verschillende residentiële structuren: residentiële opvangdiensten (ROD), begeleid zelfstandig wonen (BZW), initiatief beschut wonen (IBW), rust- en verzorgingshuizen (RVT), psychiatrische verzorgingstehuizen (PVT) en psychiatrische ziekenhuizen (PZ). Een aantal woont echter alleen of bij familie. Per leefomgeving hebben we maximum 2 tot 4 personen met een handicap ontmoet. Het stemgedrag van deze mensen verschilt: sommigen hebben gestemd, anderen niet.

2.2.2 De hulpverleners

Unia raadpleegde niet alleen de doelgroep, maar interviewde ook 28 velddeskundigen over stemrechtenpraktijken en de obstakels/moeilijkheden waarmee ze zelf worden geconfronteerd, of waarvan ze vermoeden dat de personen met een handicap ermee te maken krijgen. Het gaat om directeuren van instellingen, artsen, opvoeders, maatschappelijk werkers, vrederechters en afdelingshoofden van psychiatrische ziekenhuizen. Deze hulpverleners werken meestal in de hierboven vermelde structuren. Ze zijn uit de verschillende provincies van het land afkomstig.

Opvallend is dat de meeste hulpverleners die we spraken, een positief beeld van mensenrechten hebben. Ze zijn er allemaal van overtuigd dat het voor personen met een verstandelijke handicap of psychische aandoening belangrijk is om hun stemrecht uit te oefenen.

We hebben ook hulpverleners van collectieve opvangstructuren gevraagd om een onlinevragenlijst in te vullen.

2.2.3 Ouders

Bovendien interviewde Unia 13 ouders over stemrechtenpraktijken en over de obstakels/moeilijkheden waarmee ze zelf werden geconfronteerd, of waarvan ze vermoedden dat de personen met een handicap ermee te maken kregen. Het was moeilijk om in contact te komen met de families, wat het lage aantal ouders verklaart die we hebben ontmoet. We namen via oudergroepen contact met hen op, maar het was niet eenvoudig om hen ertoe te bewegen actief mee te werken. Als het contact eenmaal was gelegd, waren ze wel bereid om aan het onderzoek mee te werken.

2.2.4 Steekproefmethoden

Gemakssteekproef (convenience sampling)

De 'gemakssteekproef' is een van de methoden die worden gebruikt om aan de onderzoekseisen te voldoen. Het is een steekproefmethode waarbij men respondenten kiest omdat ze bereikbaar en dichtbij zijn (Etikan, Musa & Rukayya, 2016). We ontmoetten vooral mensen uit collectieve opvangstructuren. Ze waren gemakkelijker bereikbaar dan mensen die alleen of bij hun familie woonden. Unia stuurde een schriftelijke aankondiging naar organisaties, opvangstructuren en bestaande netwerken. Via hulpverleners konden we praten met een groot aantal mensen uit de doelgroep.

Sneeuwbalsteekproef

De 'sneeuwbalsteekproef' is een andere methode om de doelgroep te bereiken. Deelnemers aan de studie brengen eventuele toekomstige deelnemers op de hoogte en vragen hen om aan het onderzoek deel te nemen. Meestal waren het hulpverleners die contact opnamen met andere collega's, andere centra of andere diensten om hen uit te nodigen om deel te nemen aan onze enquête. Ze gaven ons de contactgegevens of namen zelf contact op. Met de sneeuwbalsteekproefmethode heeft de onderzoeker toegang tot nieuwe deelnemers dankzij de hulp van en de informatie verstrekt door andere respondenten die al deelnemen (Chaim, 2008).

Sampling via sociale netwerken

Verschillende deelnemers werden ook aangetrokken via sociale netwerken. Iedereen op sociale media die zich aangesproken voelde en wilde deelnemen, kon zich inschrijven en deelnemen.

Respondenten die deelnamen aan de online-enquête en een diepgaander gesprek met de onderzoekers wilden, konden ook contact met hen opnemen voor een individuele ontmoeting.

Let wel: op deze massale oproep om mensen te ontmoeten, gingen slechts een beperkt aantal personen in. Het merendeel van de collectieve opvangstructuren waar we welkom waren, hadden initiatieven opgezet, zodat hun bewoners hun stemrecht konden uitoefenen.

We willen ook duidelijk stellen dat we het uitkiezen van respondenten in collectieve opvangstructuren hebben overgelaten aan de directies van deze structuren. We zijn ons bewust van het specifieke karakter van onze steekproeven en van de beperkingen die deze methoden met zich brengen.

2.3 Verzamelen van de gegevens

Dit onderzoek werd uitgevoerd door twee onderzoekers, een Nederlandstalige en een Franstalige. Het onderzoeksgebied omvat het Vlaams Gewest en Brussel voor de Nederlandstalige medewerkster en het Waals Gewest en Brussel voor de Franstalige medewerker. De twee onderzoekers werkten tijdens het hele onderzoek nauw samen. Ze gebruikten dezelfde enquêtetools en -materialen.

We gebruikten vier methoden voor deze studie. Van alle gebruikte methoden gaven we de voordelen en limieten aan.

Het onderzoek vond plaats gedurende twee verschillende periodes. Het eerste deel van het onderzoek begon na de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2018 en eindigde in april 2019. Het tweede deel begon de dag na de regionale, federale en Europese verkiezingen in mei 2019 en eindigde in oktober 2019.

2.3.1 Verzamelen van kwalitatieve gegevens

Semi-gestructureerde interviews

Het semi-gestructureerde interview is de belangrijkste methode die bij dit onderzoek werd gebruikt. Interviews zijn nuttig om individuele standpunten af te tasten, wat moeilijker is met andere onderzoeksmethoden (Faulkner & Trotter, 2017).³³ Het interview blijkt de beste manier te zijn om een grote hoeveelheid informatie over de voorgelegde kwesties te verzamelen, waarbij aan de hand van vooraf voorbereide interviewgidsen een bepaald kader wordt vastgelegd.

³³ S.L. Faulkner & S.P. Trotter (2017). In-depth interviews. In J. Matthes, C.S. Davis & R. F. Potter (Eds.), *The International Encyclopedia of Communication Research Methods* (z.p.) New Jersey, NJ: John Wiley & Sons Inc.

Een interviewgids bundelt de belangrijkste onderwerpen en kwesties die tijdens het interview aan bod komen (Legard, Keegan & Ward, 2003).³⁴ Met behulp van een interviewgids wordt dezelfde informatie van elke geïnterviewde verzameld. Volgens Alain Blanchet en Anne Gotman "verschilt de interviewgids van het vragenlijstproces in die zin dat hij de structuur van het vraaggesprek vastlegt, maar het gesprek niet stuurt."³⁵ Het hoofddoel van de interviews is om, zoals Pierre Bourdieu het zegt: "De verschillende standpunten in kaart brengen."³⁶

Afhankelijk van de groep die werd geïnterviewd, gebruikten we telkens een andere interviewgids (de doelgroep, hulpverleners, families, vrederechters of artsen). Bepaalde vragen kwamen in alle vragenlijsten voor. Sommige vragen waren verschillend om rekening te houden met de specificiteit van de geïnterviewde. Als bijlage bij dit onderzoek zijn de verschillende interviewgidsen bijgevoegd, zodat het duidelijk is welke vragen werden gesteld.

Tijdens de interviews hadden we veel aandacht voor de gevoelens en ervaringen van de mensen die we ontmoetten. Dit was zeker zo tijdens interviews met mensen met een handicap. Als de interviews plaatsvonden in instellingen, maakte een eerste contact met de hulpverleners het mogelijk om de optimale voorwaarden te scheppen om een vlot verloop van de enquête te garanderen. De interviews werden vervolgens onder vier ogen of in aanwezigheid van een hulpverlener afgenomen, afhankelijk van wat het meest geschikt leek voor de geïnterviewde.

Tijdens de interviews hadden we oog voor de persoon en drongen we nooit aan als die geen antwoord gaf. We aarzelden niet om de vraag opnieuw te formuleren wanneer die volgens ons niet was overgekomen of niet duidelijk werd begrepen.

De lengte van de interviews varieerde ook. Het interview kon 5 tot 90 minuten duren. Dat hing in grote mate van de persoon af. De lengte van het interview werd ook bepaald door de hoeveelheid informatie die deelnemers met ons wilden of konden delen. Sommigen gaven graag veel details. Anderen gaven er de voorkeur aan minder te zeggen of hadden niets te zeggen over het onderwerp. Het was de bedoeling om de mensen echt aan het woord te laten, zonder hen te dwingen of te forceren. Wanneer mensen niet

³⁴ R. Legard, J. Keegan & K. Ward (2003). In-depth interviews. In J. Richie & J. Lewis (Eds.), *Qualitative Research Practice*, Londen, p. 138-169.

³⁵ A. BLANCHET et A. GOTMAN (2007), *L'entretien*, 2e editie, Parijs, Armand Colin, coll. 128-L'enquête et ses méthodes, p. 62.

³⁶ P. BOURDIEU (1993), *La misère du monde*, Parijs, Seuil, 1993, p. 905-925.

meer over hun stemrecht kwijt wilden, vonden wij dat dit hun recht was. Dit gold ook wanneer iemand de een of andere vraag niet wilde of kon beantwoorden.

De keuze van het soort interview (focusgroep, individuele ontmoeting met of zonder de aanwezigheid van een hulpverlener) lieten we over aan de deelnemers en hun begeleiders zelf. De interviews werden afgenomen op een door de deelnemers gekozen locatie, zodat ze zich op hun gemak voelden om het gesprek te beginnen. In de meeste gevallen vond het interview plaats in de instelling zelf. Een heel beperkt aantal interviews vond plaats bij de persoon thuis of op een openbare plaats.

De interviews waren bijzonder interessant, aangezien er weinig concrete informatie en helemaal geen literatuur over dit onderwerp voorhanden is. Een onderwerp bespreken dat zo ruim en persoonlijk is als het stemrecht, vergt een methode die volgens Alain Blanchet en Anne Gotman³⁷ toelaat om de ideeën en voorstellingen van mensen zo goed mogelijk in kaart te brengen en om te trachten alle onverwachte elementen in hun betoog te vatten: "Het interviewgesprek is het bevoorrechte instrument om feiten te onderzoeken die verteld worden. Dat gesprek laat de samenleving aan het woord over zichzelf."³⁸ Het is inderdaad een kwalitatieve methode die hier de voorkeur verdient om rijke en relevante informatie te verzamelen. Het belangrijkste voordeel van deze methode is "de diepgang van de verzamelde onderzoekselementen".³⁹

De focusgroep

Naast individuele interviews hielden we ook groepsinterviews, zowel met mensen met een handicap als met hulpverleners. De grootte van de groepen varieerde van drie tot tien personen. Om alles vlot te laten verlopen was iemand van de instelling aanwezig bij grotere groepen mensen met een handicap.

De 'focusgroep' laat toe om doorheen de discussie na te gaan welke verschillende standpunten er in de groep leven en om de groep aan te zetten om hierover hun mening te geven. Volgens Alain Blanchet en Anne Gotman "ligt het voordeel van de methode in de positieve aspecten van interactie en groepsdynamiek."⁴⁰ Deze methode kan zeer verrijkend zijn voor de personen in de doelgroep, die soms

³⁷ A. BLANCHET en A. GOTMAN (2007), *L'entretien*, 2e editie, Parijs, Armand Colin, coll. 128-L'enquête et ses méthodes, p. 62.

³⁸ A. BLANCHET en A. GOTMAN (2007), *L'entretien*, 2e editie, Parijs, Armand Colin, coll. 128-L'enquête et ses méthodes, p. 23.

³⁹ A. BLANCHET en A. GOTMAN (2007), *L'entretien*, 2e editie, Parijs, Armand Colin, coll. 128-L'enquête et ses méthodes, p. 76.

⁴⁰ A. BLANCHET en A. GOTMAN (2007), *L'entretien*, 2e editie, Parijs, Armand Colin, coll. 128-L'enquête et ses méthodes, p. 76.

niet gewend zijn zichzelf te uiten en vaak blijven zoeken naar bevestiging van hun woorden door maatschappelijk werkers of door hun entourage.

Onder de impuls van de groep durven de deelnemers zich te laten gelden en zich te uiten. Volgens Pia Touboul "vloeien uit de gesprekken meer kennis, meningen en ervaringen voort, een beetje als een kettingreactie. Door uiteenlopende persoonlijkheden samen te brengen, komen meer omstreden meningen aan bod en worden die besproken."⁴¹ Deze methode om gegevens te verzamelen, laat bijvoorbeeld toe om de ervaringen, behoeften, verwachtingen en voorstellingen van de deelnemers te beoordelen.

Voor de start van een interview of focusgroep vroegen we de deelnemers om hun vrije en geïnformeerde toestemming, aan de hand van een document dat werd gelezen, toegelicht en ondertekend. Dit document is bijgevoegd.

2.3.2 Verzamelen van kwantitatieve gegevens

Literatuuronderzoek

Bibliografisch en documentair onderzoek was een belangrijke pijler bij het opstellen van dit rapport. Het documentair onderzoek en de linken met de verschillende theorieën is essentieel. Enerzijds om te voorkomen dat je als onderzoeker teveel en uitsluitend op je eigen ervaringen vertrouwt, maar ook om je werk als onderzoeker te beschermen tegen interpretaties op basis van 'het gezonde verstand'. Luc Van Campenhoudt en Nicolas Marquis waarschuwen ons voor dit 'gezonde verstand' dat ze definiëren als "een set kant-en-klare interpretaties, van vooroordelen, die we automatisch mobiliseren om elke situatie te interpreteren op basis van wat we al weten".⁴²

Zoals Béatrice Mabilon-Bonfils ons eraan herinnert: "het komt erop aan om nog voor men zich de techniciteit van de instrumenten eigen maakt, zich een sociologische cultuur aan te meten die aansluit bij de sociale actoren die bij de studie betrokken zijn".⁴³

⁴¹ https://nice.cnge.fr/IMG/pdf/Focus_Groupes_methodologie_PTdef.pdf, p. 1.

⁴² L. VAN CAMPENHOUDT, M. MARQUIS (2014), *Cours de Sociologie*, Paris, Dumod, p.21.

⁴³ B. MABILON_BONFILS (2012), *François De Singly, Le questionnaire. L'enquête et ses méthodes* (3e édition), Lectures en ligne, Les comptes rendus, <http://journals.openedition.org/lectures/8915>.

Onlinevragenlijsten

Voor het kwantitatief onderzoek stelden we onlinevragenlijsten op.

Die stuurden we op naar de directies van opvangstructuren voor personen met een handicap. Hiermee wilden we nagaan hoeveel van hun bewoners aan de verkiezingen hadden deelgenomen en hoe zij tegen het stemrecht van personen met een handicap aankeken. We verspreidden twee verschillende vragenlijsten. Eén voor de residentiële diensten voor mensen met een verstandelijke handicap en een andere voor de verschillende diensten voor geestelijke gezondheidszorg. Deze twee onlinevragenlijsten waren gericht op mensen die in de sector werkten en niet voor mensen met een handicap. Om de ervaringen van mensen met een handicap te verzamelen en te horen, gaven wij de voorkeur aan directe ontmoetingen.

De vragenlijsten werden verstuurd naar ongeveer 450 organisaties die zorgen voor mensen met een verstandelijke handicap en naar ongeveer 200 organisaties actief in de sector van de geestelijke gezondheidszorg.

We verstuurden de lijsten in december 2018 (na de verkiezingen van oktober 2018) en in juni 2019 (na de verkiezingen van mei 2019). De vragenlijsten waren grotendeels dezelfde. Een aantal vragen verschilden echter door de andere belangen en de andere niveaus bij de twee verkiezingen.

Voor de gemeenteraadsverkiezingen van 2018 reageerden 77 instellingen van de 450 die mensen met een verstandelijke beperking opvangen. 61 vulden de vragenlijst volledig in. In de sector van de geestelijke gezondheidszorg vulden 29 van de 200 organisaties de onlinevragenlijst in, maar slechts 21 vragenlijsten waren volledig ingevuld. Na de regionale, federale en Europese verkiezingen in mei 2019 ontvingen we 29 reacties van organisaties die zich bezighouden met mensen met een verstandelijke beperking. Slechts 16 vragenlijsten waren volledig ingevuld. Van organisaties uit de sector van de geestelijke gezondheidszorg ontvingen we 15 reacties, maar slechts 4 vragenlijsten waren volledig ingevuld.

We stelden de onlinevragenlijst op op basis van de onderzoeksvragen. Voor we de vragenlijst online zetten, werd deze door twee organisaties getest. Aan de hand van hun feedback stuurden we de vragenlijst bij.

Deze vragenlijsten telden elk 35 vragen, verdeeld over 5 hoofdpunten. Met de vragenlijsten wilden we in eerste instantie achterhalen hoeveel bewoners aan de verkiezingen hadden deelgenomen en in kaart brengen welke factoren het stemrecht belemmeren of bevorderen. De vragen gingen over de fase voor de verkiezingen, over de verkiezingsdag zelf en over de fase na de verkiezingen. De vier vragenlijsten zijn als bijlage aan dit rapport toegevoegd.

Het eerste deel van de vragenlijst stelde algemene vragen over de opvangstructuur (aantal bewoners, geografische locatie, soort dienstverlening, enz.). Het tweede deel ging in op de participatiegraad van hun bewoners aan de verkiezingen, het belang dat aan stemmen wordt gehecht en de effectieve maatregelen die werden genomen om de burgerparticipatie van de bewoner te garanderen. Het derde deel was gewijd aan de pre-electurale fase en aan de voorbereiding voorafgaand aan het stemmen. Het voorlaatste deel bevatte vragen over de fase na de verkiezingen en de eventuele belangstelling van de bewoners voor deze fase. Het laatste deel nodigde de deelnemers uit voor een ontmoeting voor directe kwalitatieve interviews en om een follow-upvragenlijst te beantwoorden.

Deze vragenlijsten zijn typisch voor een kwantitatief onderzoek. Ze laten een maximum aan antwoorden toe om cijfergegevens te verzamelen over de deelname van de doelgroep aan de twee verkiezingen. Ze geven ook een eerste aanwijzing over de struikelblokken en moeilijkheden waarmee de mensen werden geconfronteerd. Het doel van het vragenlijstonderzoek is volgens Pierre Bourdieu en Jean-Claude Passeron om "uit te leggen wat de actoren doen door wat ze zijn, en door wat ze zeggen dat ze doen."⁴⁴

Het gebruik van een vragenlijst is gerechtvaardigd, omdat deze onderzoeksmethode toelaat een groot aantal respondenten te bevragen. Bovendien kan je met een vragenlijst op korte tijd veel informatie verzamelen.

Een ander voordeel van de onlinevragenlijst is dat sociaal wenselijke antwoorden tot een minimum worden beperkt. Deelnemers zijn meer geneigd om eerlijk te antwoorden wanneer er geen onderzoeker tegenover hen zit die hen kan beoordelen (Chang & Krosnick, 2010).⁴⁵

2.4 Analyse van de gegevens

2.4.1 De onlinevragenlijst

Aan de hand van de onlinevragenlijst probeerden we na te gaan hoeveel mensen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening bij de beide verkiezingen hun stemrecht echt hebben uitgeoefend.

⁴⁴ P. BOURDIEU, C. PASSERON (2007), geciteerd door DE SINGLY F., *Le questionnaire*, 4e editie, Parijs, Armand Colin, 2007, coll. 128-L'enquête et ses méthodes, p. 15.

⁴⁵ L. Chang & JA. Krosnick (2010). "Comparing oral interviewing with self-administered computerized questionnaires: An experiment." *Public Opinion Quarterly*, 74(1), 154–167. doi:10.1093/poq/nfp090.

Ondanks de wens om betrouwbare statistische gegevens te verzamelen, maken de resultaten van dit onderzoek niet duidelijk hoeveel mensen hun stemrecht al dan niet uitoefenden. De steekproef was niet groot genoeg en de respons was te laag om een representatief beeld te schetsen.

De antwoorden op de onlinevragenlijst hebben wel extra informatie voor onze analyse opgeleverd. Die bevestigde de informatie die we met de kwalitatieve interviews hadden verzameld.

Bij een groot aantal vragen konden de respondenten aanvullende commentaar geven. Die opmerkingen waren een bron van waardevolle informatie, waarvan we dankbaar gebruik hebben gemaakt.

Uit de onlinevragenlijst kwamen meer uiteenlopende meningen en opmerkingen over het stemrecht naar voren dan bij de individuele interviews. De antwoorden waren soms genuanceerder.

De lage participatiegraad voor de vragenlijsten is op zich een interessant gegeven dat misschien kan worden geïnterpreteerd als het bewijs dat de sector zelf weinig belang hecht aan de kwestie van het stemrecht van personen met een handicap of er meer twijfels bij heeft.

2.4.2 Thematische analyse

De interviews en focusgroepen werden opgenomen, uitgeschreven en per thema geanalyseerd. Als onderdeel van een thematische analyse wordt een geheel van gegevens en resultaten onderzocht om duidelijke terugkerende tendensen op te sporen (Braun & Clarke, 2006).⁴⁶ Volgens Virginia Braun en Victoria Clarke (2006) verloopt het proces van een thematische analyse in zes fasen.

Virginia Braun en Victoria Clarke wijzen er ook op dat de analyse geen eenvoudig proces is waarin de fasen elkaar opvolgen. Het is eerder een recursief proces waarbij de onderzoeker de verschillende fasen doorloopt en regelmatig terugkeert naar eerdere fasen.

Fase 1: vertrouwd raken met de gegevens

Tijdens fase 1 maken de onderzoekers zich vertrouwd met de verzamelde gegevens en materialen. Het is van essentieel belang dat ze goed op de hoogte zijn van de inhoud van deze gegevens. Het is ook raadzaam om dit op een ernstige manier te doen. Interviews moeten schriftelijk worden uitgeschreven vooraleer

⁴⁶ V. Braun & V. Clarke (2006). "Using thematic analysis in psychology". *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101 Doi :10.1191/1478088706qp063oa.

een thematische analyse kan plaatsvinden. Dit uitschrijven neemt heel wat tijd in beslag, maar is essentieel omdat het de onderzoekers een beter idee geeft van de inhoud van de interviews (Braun & Clarke, 2006). Om een zo getrouw mogelijk beeld te geven van de ervaringen van de respondenten, worden de interviews woordelijk uitgetypt. Waar nodig zijn kleine aanpassingen gedaan om de leesbaarheid van de interviews te verbeteren. Na het uitschrijven van de interviews werden ze verschillende keren opnieuw doorgenomen om ons vertrouwd te maken met de informatie.

Fase 2: codes genereren

Als de onderzoekers eenmaal vertrouwd zijn met hun materiaal, hebben ze al een eerste idee van wat interessant is. Ze kunnen vervolgens een of meer codes aan de gegevens toewijzen. Tijdens deze tweede fase moeten de onderzoekers alle mogelijke codes onderzoeken en rekening houden met de context waarin de gegevens worden verzameld.

De volgende belangrijke ideeën hebben een code gekregen:

- negatieve ervaringen met het verkiezingsproces
- positieve ervaringen met het verkiezingsproces
- belangrijke momenten in het verkiezingsproces
- passages waaruit blijkt dat de psychische aandoening invloed heeft op het verkiezingsproces
- passages waaruit blijkt dat de verstandelijke handicap invloed heeft op het verkiezingsproces
- factoren die het stemmen negatief beïnvloeden
- factoren die het stemmen positief beïnvloeden
- voorbeelden van goede praktijken

Fase 3: zoeken naar thema's

Wanneer de verschillende gegevens een code hebben gekregen, proberen de onderzoekers het verband tussen de codes te bepalen. De onderzoekers zoeken naar thema's. Het verband tussen codes, tussen thema's en tussen de verschillende niveaus van deze thema's - hoofdthema's, subthema's - wordt ook in fase 3 bestudeerd.

Fase 4: thema's controleren

De vierde fase (Braun & Clarke, 2006) is de fase waarin de onderzoekers de thema's opnieuw bekijken. Bepaalde thema's worden niet noodzakelijk behouden. De thema's worden herzien en verfijnd op twee

niveaus. Eerst wordt nagegaan of de gecodeerde gegevens wel degelijk bij hetzelfde thema aansluiten. Vervolgens wordt diezelfde vraag voor alle gegevens gesteld.

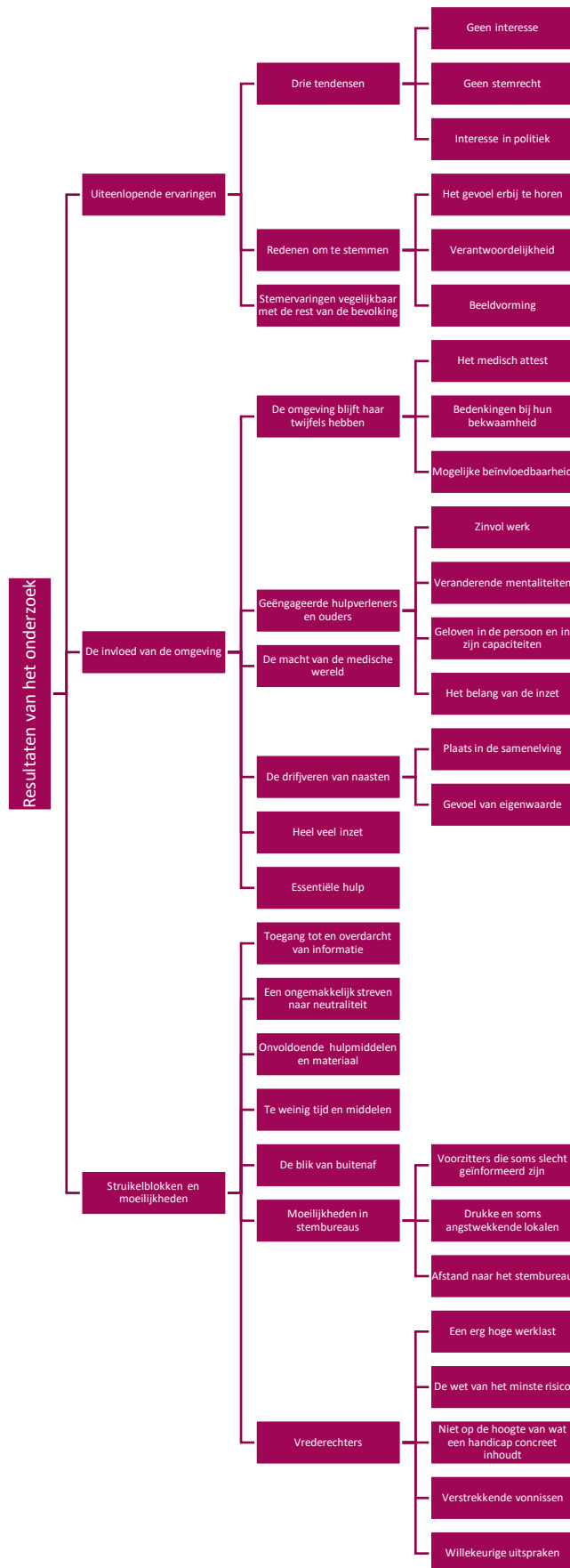
Aan het einde van deze fase hebben de onderzoekers een goed idee van wat de verschillende thema's zijn, hoe ze zich verhouden en wat deze thema's over de dataset zeggen. Voor dit onderzoek hebben we rond drie hoofdthema's gewerkt: uiteenlopende ervaringen, de invloed van de omgeving en struikelblokken en moeilijkheden. Elk van deze thema's was onderverdeeld in subthema's. Om een duidelijker beeld te krijgen van de verschillende thema's en subthema's, vindt u hieronder een overzichtstabel.

Fase 5: thema's bepalen

De thema's worden vervolgens gespecificeerd en de essentie van elk thema wordt vastgelegd. Het is belangrijk hier de onderzoeksvragen niet uit het oog te verliezen om veel overlappingsen tussen de verschillende thema's te voorkomen en om afdwalingen bij de analyse te voorkomen. In dit stadium wordt ook rekening gehouden met de omschrijving van de thema's. Die moet kort en bondig zijn om de lezer een duidelijk beeld te geven van waar het om gaat. Aan het einde van deze fase weten de onderzoekers precies welke thema's aan bod komen.

Fase 6: rapport schrijven

De laatste en zesde fase is die van het schrijven van het eindrapport. De onderzoekers werken de thema's helemaal uit, maken de slotanalyse en schrijven het eindrapport. De analyse levert het bewijs voor de onderzoeksvraag (Braun & Clarke, 2006).

3 Resultaten van het onderzoek

Dit derde deel behandelt de onderzoeksresultaten. Op basis van wat we hebben gelezen en gezien en op basis van onze gesprekken met verschillende mensen, hebben we veel voorbeelden verzameld waaruit blijkt hoezeer de burgerparticipatie van personen met een handicap verschilt, afhankelijk van de omgeving en de mensen. De antwoorden en getuigenissen liepen in de drie gewesten van het land grotendeels parallel. Eerst laten we zien hoe de ervaringen van mensen met een handicap over dit onderwerp verschillen van persoon tot persoon en proberen we enkele vaststellingen te verklaren. Vervolgens laten we de actoren uit het praktijkveld aan het woord en specificeren we welke rol ze moeten spelen en hoe ze de burgerparticipatie van mensen met een handicap kunnen beïnvloeden. Tot slot beschrijven we de belangrijkste obstakels en moeilijkheden waarmee veel ondervraagde mensen werden geconfronteerd.

Om de anonimiteit en privacy van de deelnemers te garanderen, gebruiken we fictieve namen. Waar nodig werden politieke voorkeuren, namen van organisaties en namen van personen verwijderd en vervangen door de letter 'X'.

Hieronder vindt u een overzicht van de mensen die we hebben ontmoet en van de ingestuurde vragenlijsten.

Overzicht gegevensverzameling			
oktober 2018 - februari 2019			
Kwalitatief deel	Interviews met de doelgroep	Interviews met mensen die in de gehandicaptenzorg en de geestelijke gezondheidszorg werken	Interviews met ouders
Aantal ontmoetingen	N = 76	N = 21	N = 6
Kwantitatief deel	Onlinevragenlijst voor de gehandicaptensector	Onlinevragenlijst voor de sector van de geestelijke gezondheidszorg	
Aantal ontvangen vragenlijsten	N = 77 - 61 volledige - 16 onvolledige	N = 29 - 21 volledige - 8 onvolledige	
mei 2019 - juni 2019			
Kwalitatief deel	Interviews met de doelgroep	Interviews met mensen die in de gehandicaptenzorg en de geestelijke gezondheidszorg werken	Interviews met ouders
Aantal ontmoetingen	N = 28	N = 7	N = 7
Kwantitatief deel	Onlinevragenlijst voor de gehandicaptensector	Onlinevragenlijst voor de sector van de geestelijke gezondheidszorg	
Aantal ontvangen vragenlijsten	N = 29 - 16 volledige - 13 onvolledige	N = 15 - 4 volledige - 11 onvolledige	

3.1 Uiteenlopende ervaringen

Veel mensen hebben onbewust een fictief beeld van een persoon met een handicap en van de struikelblokken waarmee die wordt geconfronteerd. Dat beeld komt helemaal niet overeen met de realiteit. Personen met een handicap vormen geen homogene groep. Iedereen is anders, leidt een ander leven en ervaart dingen anders.

"Het feit dat we psychische problemen hebben, betekent nog niet dat we een groep zijn. We denken anders, we hebben verschillende meningen. Ons kennisniveau is ook niet hetzelfde.

Ex-patiënten, mensen die in de psychiatrie hebben gezeten, zijn van alle soorten mensen."

Getuigenis van Philip, die naar een dagcentrum gaat.

Hulpverleners bevestigen het heterogene karakter van de groep. Ook zij zien grote verschillen binnen de groepen waarvoor ze zorgen.

"De diversiteit die er is in de gewone populatie, die doet zich evengoed voor in de populatie van mensen met een verstandelijke beperking."

Getuigenis van Leen, die als hulpverlener in een opleidingscentrum werkt.

Door de ervaringen van mensen met een handicap met verkiezingen te onderzoeken kwamen we tot eenzelfde conclusie: hun ervaringen met politiek en met stemmen lopen even sterk uiteen als die van andere burgers. Niet iedereen heeft ook evenveel politieke interesse. Die diversiteit vertaalt zich in uiteenlopende ervaringen rond stemrecht.

"Er zijn bewoners die de politiek echt volgen en er zijn bewoners die niet weten op wie ze moeten stemmen of waar een partij voor staat."

Getuigenis van Lisa, die in een PVT werkt.

"Ik volg de debatten op tv een beetje en lees de programma's. Twee andere personen in dit BZW doen dat niet. [...] Er is geen opvoeder aanwezig op zondag, daarom zijn we met zijn vieren samen te voet gaan stemmen. Twee van de vier hadden begeleiding nodig en iemand van de gemeente heeft hen geholpen. Ik had geen hulp nodig en Claire ook niet."

Getuigenis van Odile, die in een BZW verblijft.

Unia stel vast dat mensen met een handicap in eenzelfde structuur verschillende behoeften en interesses hebben.

3.1.1 Drie tendensen

Bij de 104 geïnterviewde mensen met een handicap kunnen we drie grote tendensen onderscheiden. We geven hieronder voorbeelden van die drie tendensen om een idee te geven van hoe verschillend de doelgroep tegen het onderwerp 'stemrecht' aankijkt.

Interesse in politiek

Vaak hebben mensen met een handicap net als andere kiezers echt belangstelling voor het stemproces en doen ze er alles aan om dat recht uit te oefenen.

Ook uit gesprekken met de doelgroep blijkt dat veel mensen met een handicap echt interesse hebben voor politiek. Ze gebruiken verschillende informatiekanaalen. Ze volgen het nieuws, lezen de krant, zoeken online naar informatie. Jean-François bereidt zich bijvoorbeeld op elke verkiezing voor:

"Om meer te weten te komen over de campagne, keek ik naar de affiches en las ik vervolgens de kranten. Ik heb een abonnement op een krant en lees die elke dag. Als ik iets minder goed begrijp, praat ik erover met mijn broer."

Getuigenis van Jean-François, die in een ROD

Ook Stijn volgt het nieuws:

"Ik volg dagelijks het nieuws. Als ik de tijd heb om de debatten te volgen, dan volg ik die ook. [...] Ik praat daar graag over, over de politiek."

Getuigenis van Stijn, die in een BZW verblijft.

Een keer per week komt in drie steden in Wallonië een groep van tien mensen met een handicap samen in de beweging voor zelfvertegenwoordiging van personen met een handicap. Daar wisselen ze van gedachten over tal van onderwerpen die aansluiten bij hun leefwereld en hun bezorgdheden. Voor elke verkiezing bespreken ze het stemrecht. Met de hulp van een hulpverlener verzamelen de deelnemers kiespamfletten, overlopen ze hoe ze concreet moeten stemmen en aarzelen ze niet om contact op te nemen met politici om hen om informatie te vragen.

"Ik weet waar de partijkantoren zich in de stad bevinden, ik bel aan en vraag om met ons te komen praten in het kader van de beweging."

Getuigenis van Olivier, die in een ROD verblijft.

Dries heeft veel belangstelling voor politiek en heeft zich bij de laatste verkiezingen kandidaat gesteld voor een politiek mandaat. Hij vertelt daarover het volgende:

"Ik heb meegedaan aan de gemeenteraadsverkiezingen. Ik heb 206 stemmen gehad. Ik was zeer trots. Dat was zeer goed."

Getuigenis van Dries, die zelfstandig woont.

Bij de doelgroep hebben sommigen dus duidelijke ideeën over wat er moet gebeuren, waaraan aandacht moet worden besteed en waarover ze zich willen buigen en nadenken.

Stemrecht ontnomen

Zoals we in deel 1 over het literatuuronderzoek hebben vermeld, wordt sommige mensen met een handicap het stemrecht ontnomen. De meesten ervaren dat als een onrecht en een probleem.

Benoit, die op een residentiële afdeling voor personen met een handicap verblijft, zegt dat hij graag wil stemmen zodat hij zijn "rechten kan verdedigen". Tijdens de ontmoeting stopt Benoit zijn teleurstelling en frustratie niet weg: "Ik was teleurgesteld omdat iedereen gestemd heeft, behalve ik." Als 32-jarige wil hij dat er schot komt in zijn zaak en dat hij zijn burgerplicht kan vervullen: "Ik duim dat ik op een dag echt naar de stembureaus kan gaan, kan stemmen en me een volwassene kan voelen, die de verantwoordelijkheid heeft om te gaan stemmen."

Het verhaal van Kevin, die in een PVT verblijft, vertoont heel wat gelijkenissen. Hij verloor zijn stemrecht naar aanleiding van zijn internering, door een beschikking van de vrederechter. Hoewel hij nu al jaren stabiel is, kreeg hij zijn stemrecht nog niet terug. Hij vindt het nog steeds jammer dat hij niet aan de verkiezingen kan deelnemen: "Als het God belieft, hoop ik dat vonnis ooit ongedaan te maken. [...] Ik hoop dat ik opnieuw mag gaan stemmen en kiezen. Dat is wat ik wil."

Geen interesse in politiek

Sommige mensen die we hebben ontmoet, klaagden erover dat ze op zondag moesten opstaan om te gaan stemmen. Anderen hadden er geen interesse voor of begrepen het niet.

Cyril vindt zich op tijdens het interview: "Ik wil helemaal niet gaan stemmen, want ik snap er niets van!" Ook voor Fatima is stemmen een nachtmerrie: "Ik neem het biljet, sluit mijn ogen en duid willekeurig iets aan. Nee, ik bereid me niet voor op het stemmen! Ik lees ook de partijbrochures niet! Ik laat het over aan het toeval! Gewoon zo! Dan vouw ik het stembiljet dicht en ga ik naar huis!"

De franstalige socialistische Vereniging voor persoon met een handicap (ASPH) stelt vast dat "heel wat mensen - al dan niet met een handicap - niet langer belangstelling [hebben] voor politiek of in de toekomst van het land, omdat ze het gevoel hebben dat er niet naar hen wordt geluisterd en dat er geen rekening

met hen wordt gehouden."⁴⁷ Pauline zegt daarover het volgende: "Ik geef niet om stemmen. Kan ik het nog duidelijker zeggen?"

Dat gebrek aan interesse voor politiek lijkt bij sommige mensen te maken te hebben met het feit dat ze de inzet van de verkiezingen niet begrijpen. Marie vindt "het ingewikkeld", "Het gaat om veel informatie" en "een op de twee woorden" begrijpt ze niet.

Uit het onderzoek blijkt dat binnen de groep van personen met een verstandelijke handicap of een ernstige psychische aandoening, niet iedereen zijn of haar stemrecht uitoefent. Noa aarzelt niet om contact op te nemen met haar arts: "Ik zorgde ervoor dat ik zo'n attest kreeg, zodat ik niet hoefde te gaan."

Sommige deelnemers gaan ook alleen maar stemmen omdat ze moeten. Hun vrees voor een boete is de enige reden waarom ze gaan stemmen. Martin stemt omdat hij moet: "We zijn verplicht, anders krijgen we een boete! En dat vind ik niet leuk. Ik ga gewoon omdat het moet." Noa vindt er "geen enkele voldoening in" en heeft "nooit zin om te gaan". Ze formuleert het als volgt: "Ik ga erheen en doe wat moet. Zo voorkom ik problemen! Meer is het niet!"

Omdat er zelf lange tijd met hen geen rekening werd gehouden en ze niet bij de inzet van de verkiezingen waren betrokken, is het niet verwonderlijk dat mensen met een handicap nu soms zelf afhaken.

"Of ik het belangrijk vind? Ja en nee... Je kunt je stem laten horen, maar tegelijkertijd merk je dat er niets verandert, dus... Als je de resultaten ziet, is nooit de partij verkozen voor wie je hebt gestemd. Ik denk dan ook dat het weinig zin heeft en dus wil ik er niet naartoe gaan."

Getuigenis van Icham, die in een BZW verblijft.

⁴⁷ ASPH, *Il est temps de parler vote ! Faire entendre sa voix, pour qu'elle compte ! Rien sur nous sans nous.* BEWUSTMAKINGSCAMPAGNE, p. 3.

Azema, die zich als coördinatrice van een dienst voor inclusieve ondersteuning sterk inzet om mensen aan verkiezingen te laten participeren, raakt soms ontmoedigd door de matte reacties van mensen op haar dienst, wanneer ze hen op hun onverschilligheid wijst. Zij zegt:

"Als ik met hen praat, vertellen ze me: "Stemmen is zinloos! Ze zijn allemaal corrupt." [...] Of er zijn mensen die uit gewoonte niet gaan stemmen. [...] Het is duidelijk uit gemakzucht dat ze een attest vragen, zodat ze op zondag in hun zetel kunnen blijven zitten!"

Getuigenis van Azema, die als coördinatrice bij een DIO werkt.

Gisèle, coördinatrice op een psychiatrische afdeling, stelt hetzelfde vast:

"Ook wij zien bewoners die altijd hetzelfde zeggen: "Ik stem niet, het kan me niet schelen." Dan zeg ik hen dat ze toch moeten gaan stemmen. In het slechtste geval stemmen ze dan blanco, als ze geen mening hebben! Maar gaan moeten ze! Er moet wel over gepraat worden, want dat gebeurt nog te weinig."

Getuigenis van Gisèle, die als coördinatrice in een PVT werkt.

Omdat ze niet vertrouwd zijn met stemmen, zien mensen het belang ervan niet in. Pas als je hen de kans geeft om het te begrijpen en hen bewust maakt, kunnen ze onder de beste omstandigheden aan deze daad van burgerschap deelnemen. Een goede voorbereiding kan mensen zin geven om te gaan stemmen:

"Dus, door veel uitleg te geven, het voor te doen, samen betrokken te zijn rond het stemrecht, kan je een deel van de mensen toch over de streep trekken om te gaan stemmen en er betekenis aan doen geven."

Getuigenis van psychiater Daan.

Dit moet de entourage van personen met een handicap aanzetten om zich dubbel zo hard in te zetten om mensen bewust te maken en aan te sporen om opnieuw te gaan stemmen, om hen vertrouwen te geven en om een einde te maken aan vooroordelen die hen de zin ontnemen om te gaan stemmen.

3.1.2 Redenen om te stemmen

Er zijn uiteenlopende redenen waarom mensen met een handicap stemmen en belangstelling hebben voor verkiezingen. De mensen met wie we hebben gepraat, haalden drie belangrijke redenen aan.

Het gevoel erbij te horen

Stemmen bevordert het gevoel van eigenwaarde, heeft een positief effect op de waardigheid van mensen en versterkt het gevoel deel uit te maken van de samenleving. Pablo vertelt waarom hij gaat stemmen: "Ik vind dat mijn stem evenveel waard is als die van anderen." Gaétan, die niet alleen gestemd heeft, maar in oktober 2018 ook bijzitter was, getuigt over zijn ervaring:

"Het voelde voor mij een beetje aan alsof ik mijn taak als burger had vervuld, weet je. Ik voelde me in feite aanvaard en gerespecteerd, lid van de club."

Getuigenis van Gilles, die zelfstandig woont.

Ook voor Marc is stemmen heel belangrijk:

"Als ik in Frankrijk woonde waar stemmen niet verplicht is, zou ik toch gaan stemmen. Al was het maar om erbij te horen, om me te laten zien, zoals alle burgers."

Getuigenis van Marc, die in een ROD verblijft.

Bruces vader gelooft, net als andere ouders die we hebben ontmoet, dat het essentieel is voor zijn zoon "om te leven zoals de anderen."

Mike, die door zijn ziekte al jaren niet kan gaan stemmen, heeft het over "sociale uitsluiting". Hij legt uit hoe moeilijk het is om te voelen dat je geen deel meer uitmaakt van de samenleving:

"Ik had het gevoel dat ik geen deel meer uitmaakte van het sociale gebeuren. Plots voelde ik me nog meer uitgesloten! Van kinds af aan was ik me bewust van het belang van deelname aan het sociale leven. Het gevoel dat niet meer te kunnen, was lastig! Het was frustrerend! Nu ga ik opnieuw stemmen en voel ik me weer een burger zoals alle anderen."

Getuigenis van Mike, die vroeger in een IBW verbleef.

Verantwoordelijkheid

Veel mensen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening maken bewust gebruik van hun stemrecht. Pieter heeft altijd zijn stem kunnen uitbrengen, nadat hij in de psychiatrie was opgenomen: "Ik doe het graag. Ik voel me een beetje verantwoordelijk voor wat ze met ons gaan doen." Nadia, die ook een psychiatrische patiënte is, gaat altijd stemmen: "Zolang ik kan, ga ik. Omdat ik het belangrijk vind."

Velen wezen erop dat "aan rechten ook plichten verbonden zijn" en benadrukten zo dat het hen ernst was. Voor Mathieu, die alleen woont, is dit iets belangrijks omdat "er nooit naar ons zal worden geluisterd als we niet gaan stemmen". Hij vindt het heel belangrijk om de juiste persoon uit te kiezen om op te stemmen "zodat we goed vertegenwoordigd zijn". Marc praat over het belang van de handeling, als je iemand wilt verkozen zien worden. Betty vindt dat we moeten gaan stemmen. Dan kunnen we kiezen voor een persoon "die iets voor de gehandicaptengemeenschap kan betekenen".

Sommigen verwijzen naar de geschiedenis van het stemrecht en de strijd die is gevoerd om iedereen de mogelijkheid te bieden om dit recht uit te oefenen.

"Door te stemmen behouden we ons democratische recht, ons recht om te spreken, ons recht om te leven. Ook wij moeten onze stem laten horen! Anders lopen we het risico in een dictatuur te verzeilen, zoals in 1940. Dat willen we niet opnieuw meemaken!"

Getuigenis van Pierre, die in een BZW verblijft.

Marie sluit zich hierbij aan. Ook voor haar is stemmen een manier "om een recht te beschermen dat we hebben verworven." Door haar grootmoeder is ze op de hoogte van de strijd die in het verleden voor het stemrecht is geleverd.

"Voor mij is het belangrijk om te kunnen zeggen: Ik heb voor die persoon kunnen stemmen omdat die goede ideeën heeft. Ik vind haar leuk omdat ze goede ideeën heeft en dingen zegt die me bevallen en die overeenkomen met mijn politieke opvattingen."

Getuigenis van Marie, die in een BZW verblijft.

Odile is altijd al gaan stemmen:

"Voor mij is het essentieel om voor mensen te kiezen die ik waardeer. Ik wil niet kiezen voor extremistische partijen die België willen opsplitsen. Het is belangrijk om een persoon te kiezen die we waarderen en die op de best mogelijke manier zal regeren."

Getuigenis van Odile, die in een BZW verblijft.

Beeldvorming

Voor sommige mensen die we hebben ontmoet, helpt het vervullen van hun burgerplicht om af te komen van het negatieve imago waaronder ze gebukt gaan.

"Men behandelt ons als kinderen, maar we zijn geen kinderen meer, we zijn volwassenen. Ook al kunnen we niet lezen of schrijven. Stemmen is een manier om gehoord te worden, om je volwassen te voelen."

Getuigenis van Mathieu, die in een ROD verblijft.

Door te stemmen hoopt Floris aan te tonen dat hij niet gek is:

"Het is ook zo. Mensen die in de psychiatrie zitten worden op straat bekeken. Ik heb al gehad, ondervonden en gehoord dat ze tegen mij zeggen van: "Die man is gek." Zo van die opmerkingen. Ik vind het ook belangrijk om te gaan kiezen zodat daar iets aan veranderd wordt."

Getuigenis van Floris, die in een PVT verblijft.

Voor Fabrice is het niet altijd gemakkelijk om naar het stembureau te gaan. Al sinds zijn kindertijd is hij het slachtoffer van spot en werd hij beschimpt. Gaan stemmen is een manier om te bewijzen dat hij het wel kan, en een einde te maken aan deze negatieve opmerkingen:

"Ik ben een persoon met een handicap en ik oefen mijn stemrecht uit! Het geeft me de indruk dat ik als een normaal persoon wordt gezien. Ik wil stemmen als een normaal persoon. Ik stem zoals iedereen, er is geen verschil. Ik zou het niet kunnen verdragen, als men me dit zou afnemen. Ik heb altijd al gestemd."

Getuigenis van Fabrice, die in een BZW verblijft.

3.1.3 Stemervaringen vergelijkbaar met de rest van de bevolking

Uit deze verschillende getuigenissen blijkt hoe belangrijk de kwestie van het stemrecht voor personen met een handicap is. De ene beleeft dit recht al intensiever als de andere, net zoals de andere burgers. Het argument dat iemand niet in staat zou zijn om te stemmen, kan dan ook in vraag worden gesteld. Een vrederechter zegt hierover het volgende:

"Het klopt dat een aantal van de mensen die ik ontmoet, niet in staat is om met kennis van zaken hun stem uit te brengen. Maar als men het stemrecht moet ontnemen van iedereen die niet weet voor wie of wat ze stemmen, heeft men een hoop werk!"

Getuigenis van vrederechter Michel.

Aan de toegang tot stemmen de voorwaarde verbinden dat men in staat moet zijn om een geïnformeerde keuze te maken, zou ook een heel aantal mensen die geen handicap heeft, uitsluiten van het stemrecht. Dit is ook wat Jacques getuigt, die vader is van een jongeman met een handicap:

"We mogen die mensen niet uitsluiten. Met welk recht mogen we mensen op grond van vooroordelen uitsluiten? Terwijl veel andere mensen in dit koninkrijk zeker niet meer weten! Ze hebben het recht om te stemmen en moeten die stem kunnen laten horen. Zeker als je weet dat andere burgers er helemaal niet om geven en stemmen zonder te weten of te beseffen wat ze doen."

Getuigenis van Jacques, ouder.

Frank, een jongeman met een handicap, stelt vast dat iedereen problemen kan ervaren:

"Ik begrijp het niet altijd, alles is me niet altijd duidelijk. Maar is alles echt duidelijk voor mensen die geen handicap hebben? Ik ben daar niet zo zeker van."

Getuigenis van Frank, die in een ROD verblijft.

Voor Catherine, de moeder van een jongen die in een ROD verblijft, mag haar zoon - die kan lezen en schrijven - dan wel een verstandelijke handicap hebben, maar blijft ze ervan overtuigd dat hij "verstandiger is dan bepaalde mensen die geen handicap hebben en wel mogen gaan stemmen."

Ze voegt eraan toe: "We noemen hen gehandicapt omdat ze een IQ hebben dat onder een bepaalde grens ligt. Er zijn echter ook mensen met een IQ dat net iets hoger ligt en die alleen voor de schone schijn gaan stemmen! Stemplicht is goed, maar dan moet iedereen zijn stem ook kunnen uitbrengen."

Carole sluit zich daarbij aan:

"Ga de straat op en vraag de eerste de beste wat ze over politiek weten. Geloof me, je zal versted staan, want soms is het verschrikkelijk! Als je zulke straatinterviews bekijkt, stel je je toch vragen! Sommige van onze bewoners die infosessies konden bijwonen en politici hebben ontmoet en vervolgens zijn gaan stemmen, zijn beter op de hoogte, daar ben ik zeker van. Ik durf er wat op te verwedden, zeker in vergelijking met heel wat burgers uit onze gemeente die deze sessies niet hebben gehad!"

Getuigenis van Carole, die als coördinatrice in een PZ werkt.

Feit is echter dat heel wat mensen met een handicap hun stemrecht nog helemaal niet kunnen uitoefenen. Als ze de eerste filter van de evaluatie door de rechter al doorstaan, ervaren mensen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening gedurende het hele stemproces moeilijkheden.

Een goede voorbereiding voor de verkiezingen lijkt daarom essentieel om deze mensen in staat te stellen deel te nemen aan het maatschappelijke en politieke leven. Gelukkig worden er initiatieven genomen en staan er geëngageerde mensen klaar om hier verandering in te brengen.

3.2 De invloed van de omgeving

Politici kunnen zonder twijfel een grote rol spelen om de opvattingen over personen met een handicap te veranderen, net als de eerstelijns hulpverleners die met deze mensen in contact staan. Ook ouders zijn essentiële actoren. Uit de interviews van Unia blijkt dat de leefomgeving van personen met een handicap of het netwerk waarvan ze deel uitmaken, een grote invloed heeft op hun politieke participatie. Dit geldt zowel voor de hulpverleners als voor de ouders. Mensen met een handicap zijn sterk aangewezen op hun netwerk.

3.2.1 De omgeving blijft haar twijfels hebben

Een eerste vaststelling is dat de omgeving nog niet helemaal overtuigd is van het belang dat aan het stemmen van personen met een handicap moet worden gehecht. Ze zijn er niet categoriek tegen gekant, maar blijven twijfels hebben en zijn behoudsgezind.

Het medisch attest

Om iemand onbekwaam te verklaren om een stem uit te brengen, werden enkele jaren geleden vaak door artsen ondertekende medische attesten gebruikt. Veel diensten vermeldden deze praktijken waarvan ouders en hulpverleners gebruikmaakten. Ons onderzoek toont aan dat die tendens afneemt. Unia stelt wel vast dat bepaalde gebruiken en overtuigingen in sommige leefomgevingen nog steeds voorkomen en dat deze praktijken toch blijven bestaan.

"Mensen hebben te vaak de neiging om hen als kinderen te aanzien. Ze vinden dat mensen met een handicap beperkingen hebben, waardoor ze geen mening kunnen hebben. Men gaat hier te snel of te gemakkelijk vanuit. Ze zijn toch niet in staat, dus hoeven we ook niets te ondernemen om hen te helpen. De arts tekent op voorhand een stapel attesten voor de meeste bewoners. Dat vind ik triest."

Getuigenis van Martha, die als maatschappelijk werkster in een ROD werkt.

Een klein aantal artsen zijn helemaal niet bereid om verandering in die gebruiken te brengen. Zo vindt psychiater Christian het idee om personen met een handicap te laten stemmen "een dwaasheid". Hij is helemaal geen voorstander van het idee om personen met een handicap te laten stemmen:

"Voor de verschillende instellingen waar ik naartoe ga, schrijf ik attesten uit, zodat mensen niet hoeven te stemmen. Ze kunnen wel stemmen en we kunnen hen doen stemmen, maar ze zouden om het even wat stemmen! Als men normale mensen al van alles wijsmaakt, wat dan met mensen met een handicap? Nee, stemmen is onaanvaardbaar."

Getuigenis van psychiater Christian.

Gilles, die vandaag alleen woont, vertelt over zijn verleden in een instelling. Hij herinnert zich dat de arts voor iedereen een attest schreef. Hij denkt dat dit nog steeds zo is:

"In die centra krijgen ze sowieso een attest, zonder de minste uitleg. [...] De instelling bestelt 23 attesten en, hop, het probleem is zo opgelost. Ik vind dat echt niet kunnen. Men moet mensen toch het recht geven om hun stem te laten horen."

Getuigenis van Gilles, die zelfstandig woont.

Bedenkingen bij de bekwaamheid

Uit de getuigenissen van de geïnterviewden blijkt dat niet alle hulpverleners of ouders ervan overtuigd zijn dat personen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening in staat zijn om te stemmen. De moeder van Sarah, een jonge vrouw met een verstandelijke handicap, zegt daarover het volgende:

"Voor ons is het duidelijk dat onze dochter niet kan stemmen. Ze heeft een mentale leeftijd van een kind van 3,5 jaar. Je kan het haar niet uitleggen, want ze kan het toch niet begrijpen."

Getuigenis van de moeder van Sarah.

Volgens ouders zoals Arthur, de vader van een jongen met een verstandelijke handicap, moeten personen met een handicap die niet kunnen lezen of schrijven, gemakkelijk "een excuus kunnen krijgen zodat ze niet hoeven te stemmen."

In het online onderzoek ⁴⁸ werd aan de hulpverleners gevraagd waarom mensen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening niet meedoen aan verkiezingen.

⁴⁸ U vindt het online onderzoek als bijlage

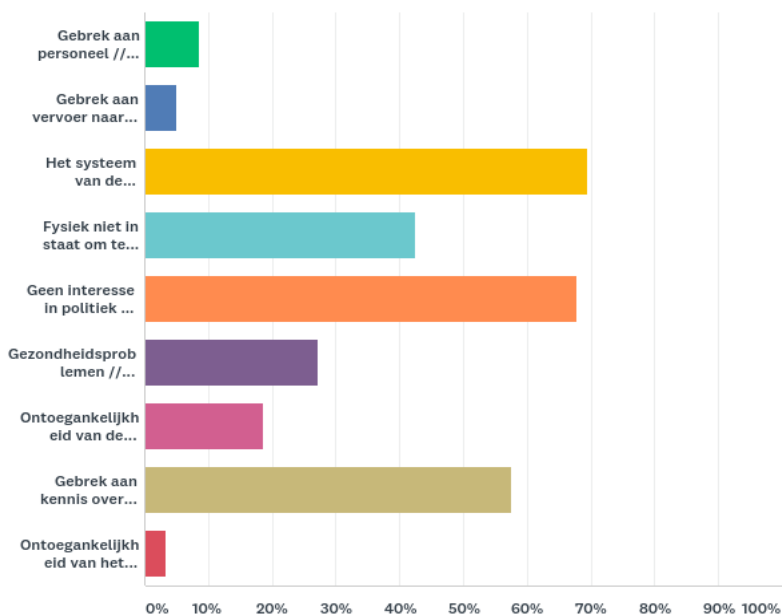
De vraag was de volgende:

* 16. Wat zijn volgens u de 3 voornaamste redenen waarom deze mensen niet gestemd hebben? // Quelles sont, selon vous, les trois principales raisons pour lesquelles les personnes n'ont pas voté?

☐ Gebrek aan personeel // Manque de personnel	☐ Gezondheidsproblemen // Problème de santé
☐ Gebrek aan vervoer naar het stembureau // Manque de transport jusqu'au bureau de vote	☐ Ontoegankelijkheid van de informatie // Inaccessibilité de l'information
☐ Het systeem van de verkiezingen is te ingewikkeld voor hen // Le système électoral est trop compliqué pour eux	☐ Gebrek aan kennis over verkiezingskwesaties // Manque de connaissance sur les enjeux des élections
☐ Fysiek niet in staat om te gaan stemmen // Physiquement pas en état de voter	☐ Ontoegankelijkheid van het stembureau // Inaccessibilité du bureau de vote
☐ Geen interesse in politiek // Pas d'intérêt pour la politique	

De redenen die het meest werden gegeven zijn: het politieke systeem is te ingewikkeld voor hen, ze zijn niet op de hoogte van de inzet van de verkiezingen, en ze hebben geen interesse in de politiek.

Q16 Wat zijn volgens u de 3 voornaamste redenen waarom deze mensen niet gestemd hebben? // Quelles sont, selon vous, les trois principales raisons pour lesquelles les personnes n'ont pas voté?

Uit verschillende antwoorden blijkt dat sommige hulpverleners het nut er niet van inzien om mensen met een handicap voor te bereiden op verkiezingen. Ze geven aan dat ze niet achter zulke initiatieven staan.

Het thema 'stemrecht' kan leiden tot onenigheid en spanningen binnen het team van hulpverleners:

"Verschillende collega's en ik stonden daarachter dat een meerderheid van de patiënten zou moeten gaan stemmen. Maar binnen het team geeft dat soms ook spanningen omdat niet iedereen overtuigd is van de noodzaak daarvan. Een zorgkundige vindt dat soms maar lastig dat dat gebeurt."

Getuigenis van Anne-Laure, die in een PVT werkt.

Mogelijke beïnvloedbaarheid

Verschillende ouders en hulpverleners wijzen op het gevaar dat mensen met een handicap beïnvloed en zelfs gemanipuleerd kunnen worden. Sarah, de moeder van een jong meisje met een handicap, denkt dat als ze in naam van haar dochter zou stemmen, ze de indruk zou hebben "haar stem te misbruiken". Ze vindt dat "niemand in hun plaats zou mogen stemmen".

De psychiater van een psychiatrisch ziekenhuis, die we tijdens onze interviews ontmoetten, denkt dat we "de neiging hebben om de capaciteiten van deze mensen te onderschatten". Deze manier van denken vindt volgens hem zijn oorsprong in een "zeer paternalistische benadering, die vindt dat mensen moeten worden beschermd".

Hij erkent wel dat mensen met een psychische aandoening soms kwetsbaarder en eventueel beïnvloedbaar zijn, maar zegt "dat wij allemaal door onze omgeving beïnvloed kunnen worden".

Ook Stéphanie, de moeder van een jonge jongen met een handicap, verdedigt dit standpunt en rebelleert tegen het vaak gebruikte argument van de beïnvloedbaarheid:

"Er is invloed, maar dat is in alle gezinnen het geval! We kunnen elkaar beïnvloeden als we iets als gezin bespreken. Iedereen laat zich een beetje beïnvloeden. Door onze omgeving of door de mensen met wie we in contact komen."

Getuigenis van Stéphanie, ouder.

Het gevaar dat iemand beïnvloed kan worden, is geen reden om zijn of haar stemrecht te ontnemen. Iedereen staat voortdurend met alles en iedereen in contact en wordt beïnvloed door wat zich in zijn of haar omgeving afspeelt. Daarom is het belangrijk om deze mensen te begeleiden en hen de nodige tools aan te reiken zodat ze hun burgerplicht zo goed mogelijk kunnen vervullen, zonder dat hen hun stem wordt ontnomen.

Je kan geneigd zijn om te zeggen dat dit deel van de bevolking gemakkelijk beïnvloedbaar en manipuleerbaar is door mensen of partijen. Maar geldt dat niet voor alle kiezers? Je kan denken dat je door deze groep mensen hun stem te ontnemen, je hen tegen zichzelf beschermt of dat je de samenleving behoedt voor ondoordachte keuzes. Ontneem je zo echter niet veeleer verkozen politici de kans om hen te vertegenwoordigen en om de belangen van deze erg kwetsbare groep mensen te verdedigen?

3.2.2 Geëngageerde hulpverleners en ouders

Tijdens het onderzoek hebben we in de verschillende centra ook heel wat geëngageerde hulpverleners en ouders gezien die zich inzetten voor meer burgerparticipatie. Ze willen echt het verschil maken.

Zinvol werk

Dany, die als afdelingshoofd in een psychiatrisch ziekenhuis werkt, legt uit dat de leefomgeving de burgerparticipatie van een persoon in positieve of negatieve zin kan beïnvloeden:

"Je moet zien wat je met je werk wil bewerkstelligen: psychiatrie zien als mensen afsluiten van de wereld of als een manier om anders naar de wereld te kijken en hen te zien als een integraal onderdeel van onze samenleving. Het grootste obstakel is het engagement van het personeel. Staat het achter het idee of niet?"

Getuigenis van afdelingshoofd Dany.

De entourage speelt een cruciale rol in dit proces omdat ze de interesse en motivatie van kiezers met een handicap beïnvloeden. Ze kunnen die belangstelling voor politiek vergroten of verkleinen. Leen, die voor een opleidingscentrum werkt, zegt daarover het volgende:

"Als begeleiders van mensen met een verstandelijke beperking of begeleiders van mensen met een psychische kwetsbaarheid zelf weinig van politiek weten, daar niet in geïnteresseerd zijn, het bullshit vinden – dat is wat we vaak horen - dan gaan zij daar natuurlijk geen voeling voor hebben en zullen ze niet geneigd zijn om de mensen die ze begeleiden hiervan bewust te maken."

Getuigenis van Leen, die als hulpverlener in een opleidingscentrum werkt.

Sommige hulpverleners zien hun inspanningen om de burgerparticipatie te vergroten, als een integraal onderdeel van hun taak:

"Het is onze taak om hen daarvoor warm te maken! Als we mensen zin geven om te gaan stemmen, zijn we in onze taak geslaagd!"

Getuigenis van Azéma, die als coördinatrice bij een DIO werkt.

Veranderende mentaliteiten

Volgens psychiater Julien zijn de zaken volop in beweging, dankzij de aanzet van verschillende hulpverleners:

"Ik denk dat we uit een systeem komen waar zorgverleners vaak in de plaats dachten van iemand. Ik hoorde bijvoorbeeld dat sommige van mijn collega's vroeger volop attesten schreven dat mensen onbekwaam waren om te gaan stemmen. Ik doe dat haast nooit. Het is echt een strijd."

Getuigenis van psychiater Julien.

Ook maatschappelijk werkster Frédérique stelt dit vast. Tegenwoordig weigeren sommige artsen medische attesten af te geven "tenzij mensen zich niet kunnen verplaatsen of te angstig zijn." Frédérique en andere collega's doen er alles aan om die kijk te veranderen. "Vandaag is het standpunt van de instelling: als sommige bewoners niet willen gaan stemmen, moeten ze de boete maar betalen", aldus Frédérique.

Geloven in de persoon en in zijn of haar capaciteiten

De evolutie van praktijken hangt vooral af van de overtuiging van de leefomgeving dat mensen met een handicap dezelfde rechten hebben als iedereen, inclusief het stemrecht. Voor Cynthia, moeder van een jongen met een handicap, was dit nooit een punt. Want het antwoord lag voor de hand:

"We hadden niets te verdedigen. Mijn zoon is al sinds hij heel jong was betrokken bij alles wat we doen. We hoefden nooit iets op te eisen. Onze zoon kwam altijd op de eerste plaats. Ik eis niet met luide stem rechten op die allang verworven zijn! Zodra hij 18 werd, was het een evidentie dat Karl ging stemmen."

Getuigenis van Cynthia, ouder.

Het belang van de inzet

Veel hulpverleners vinden respect voor de persoon met een handicap en de inzet van de hulpverleners bij burgerparticipatie essentieel:

"Vier jaar geleden was er nog heel wat weerstand van het personeel. Ze zeiden: "Wat is het nut? Wat heeft het voor zin?". Deze keer was er nauwelijks weerstand. Het idee heeft echt ingang gevonden. [...] Vandaag staan de teams en de teamleider achter deze aanpak. Op vier jaar tijd is er heel wat veranderd!"

Getuigenis van Valérie, die als coördinatrice in een PVT werkt.

Als het team zich eenmaal achter het project schaaft, lijkt de taak al heel wat gemakkelijker. Dat blijkt ook uit de getuigenis van deze psychologe: "We hadden geen noemenswaardige problemen bij de voorbereiding." Ze was verheugd dat alle leden van het educatieve team meewerkten aan "dezelfde dynamiek". Een opvoedster van een andere dienst zegt: "Ik ben tevreden over de steun van het team voor het project."

Ook ouders steunen het initiatief. Victor praat al sinds zijn 18e over politiek met zijn broer. Hij pikt zijn broer elk jaar op om te gaan stemmen. "Dit jaar was ik met vakantie, dus nam mijn broer de bus. Hij stemde bij volmacht voor mij en mijn vrouw." Ze hebben het vaak over het nieuws en gaan ook vaak in discussie.

"Mijn broer vroeg me bijvoorbeeld welke partij bezig was met mensen met een handicap. Hij wilde dit weten. Dat vond ik fantastisch. We hebben samen alles bekeken en namen er onze tijd voor om alles uit te pluizen. Hij neemt bijvoorbeeld vaak de trein en vindt het belangrijk dat die dienstverlening goed werkt."

Getuigenis van de broer van Victor.

3.2.3 De macht van de medische wereld

Artsen spelen een belangrijke rol in de kwestie van het stemrecht. Hun stem is invloedrijk en weegt zwaar door bij verschillende diensten, maar ook bij de ouders. Er wordt veel waarde gehecht aan het woord of de stem van de arts, die al dan niet een medisch attest uitschrijft. Lisa zegt daarover het volgende:

"Het traject startte met de psychiater die de bewoners in een bijeenkomst uitlegde waarom de evidentie van de medische certificaten in vraag wordt gesteld. Dat is natuurlijk heel krachtig. De psychiater in hoogsteigen persoon die tijd maakt om aan hen te komen uitleggen waarom dat hij dat belangrijk vindt, waarom dat hij die attesten niet zomaar meer gaat schrijven."

Getuigenis van Lisa, die in een PVT werkt.

Sanne, persoon met een psychische aandoening die de vergadering met deze psychiater bijwoonde, lijkt de impact van de woorden van de psychiater te bevestigen: "We moeten gaan stemmen", zegt ze, "De arts zegt dat het belangrijk is om dit te doen."

Een andere psychiater zegt: "Ik leg het hen duidelijk uit. Je zegt me dat je geen vervoer hebt, dat je problemen hebt om je te verplaatsen, maar toch kom je elke maand naar me toe voor een raadpleging. Het zou dan ook ongepast zijn om je een attest te geven, zodat je niet naar het stembureau moet, dat waarschijnlijk dichter ligt dan mijn praktijk."

3.2.4 De drijfveren van naasten

Hulpverleners en ouders verdedigen het belang van het stemrecht door te wijzen op de plaats in de samenleving en het gevoel van eigenwaarde.

Plaats in de samenleving en representativiteit

Een psychische aandoening of een handicap kan er in sommige gevallen toe leiden dat mensen zich afsluiten van de samenleving. Volgens sommige hulpverleners kan het uitoefenen van iemands stemrecht deel uitmaken van het genezingsproces.

Ze nemen zo opnieuw controle over hun leven, het is een manier om hen terug aansluiting te laten vinden met de realiteit.

"Het stemrecht is uiterst belangrijk in het herstelproces van deze mensen. [...] Het werk van zorgverleners bestaat er immers in om hen opnieuw voeling te laten krijgen met de realiteit, om de integratie van patiënten in hun leefomgeving te bevorderen. Je stemrecht uitoefenen lijkt me helemaal in dit plaatje te passen. We werken aan het herstellen van hun capaciteiten en iets zelfstandig doen is hiervoor vaak een uitstekende manier."

Getuigenis van psychiater Julien.

Psychiater Daan formuleert het als volgt:

"Onze taak is om zoveel mogelijk de verbinding met de wereld te behouden. En politiek bewust zijn, politieke meningen hebben en daarvoor ook uitkomen in het stemhokje, is één manier om in deze wereld te blijven. Ik vind dat belangrijk."

Getuigenis van psychiater Daan.

Raymond, vader van een jongeman die in een ROD verblijft, is overtuigd van het belang van het stemrecht. Want voor hem maakt zijn zoon, net als alle andere personen met een handicap, integraal deel uit van de samenleving:

"Deze mensen zijn al van heel wat aspecten van het dagelijkse leven uitgesloten. Voor hen is het moeilijk om toegang te krijgen tot zaken die voor sommige zogenaamd 'normale' mensen wel toegankelijk zijn. Ze moeten gaan stemmen en hun plaats opeisen."

Getuigenis van Raymond, ouder.

Patricia, de moeder van Alexander, vindt dat haar zoon een plaats heeft in de samenleving, net zoals iedereen. Aangezien hij stemrecht heeft, vindt ze dat hij moet gaan stemmen:

"Ik wil niet dat het mensen worden die van de samenleving worden uitgesloten. Voor hem is het misschien niet van essentieel belang, maar het hoort erbij. Het leven bestaat uit veel kleine dingen. Stemmen is er daar een van en dat moet correct gebeuren. Dat hij zijn stem heeft kunnen uitbrengen, is alvast een goede zaak! Hij is blij. Voor hem is het belangrijk."

Getuigenis van Patricia, ouder.

Danielle, moeder van een meisje dat in een ROD verblijft, legt heel duidelijk het maatschappelijk belang van stemmen uit:

"Stemmen is leuk! Ze kent iedereen. Ze ziet iedereen terug die ze kent! Voor haar is het een feest! Voor Odile is het geweldig, want ze zal die of die zien. Het is een leuk moment voor haar. Het heeft geen politiek belang voor haar, maar is voor haar wel een belangrijk sociaal gebeuren."

Getuigenis van Danielle, ouder.

Die band met de samenleving is voor sommige hulpverleners het allerbelangrijkste aspect van hun educatief project. "We willen niet in een bubbel leven", zegt Martha, die als coördinatrice in een PVT werkt.

"Een aantal bewoners zal hier wellicht de rest van hun leven doorbrengen. Dit betekent echter niet dat ze van alles afgesloten zijn. Gaan stemmen is een manier om die band met de samenleving in stand te houden. Net als andere kleine zaken."

Getuigenis van Martha, die als coördinatrice in een PVT werkt.

Gisèle, coördinatrice op een psychiatrische dienst, sluit zich daarbij aan:

"Het is algemeen geweten dat deze mensen buiten het maatschappelijke gebeuren staan. Bij het woord 'samenleving' denkt men deze personen er niet meer bij, ze worden altijd aan de kant geschoven. Stemmen is een manier om ze te integreren en te laten zien dat ze een plek hebben in de samenleving."

Getuigenis van Gisèle, die als coördinatrice in een PVT werkt.

Voor vrederechter Michel ligt het voor de hand dat mensen met een handicap "vertegenwoordigd moeten zijn in de samenleving. Het zijn individuen met een wettelijk bestaan, die het recht hebben op een vertegenwoordiging in de samenleving. Het is dan ook van essentieel belang dat zij hun stemrecht behouden." Hij voegt eraan toe dat het ontnemen van hun stemrecht "problematisch" is.

"Ik behoor tot het kamp dat absoluut geen voorstander is van het ontnemen van het stemrecht. Ik sta ook zeer terughoudend tegenover het idee dat hen heel wat persoonlijke rechten worden ontnomen. Wanneer die persoon niet langer vertegenwoordigd is in de samenleving, telt zijn stem niet langer en wordt hij als burger monddood gemaakt."

Getuigenis van vrederechter Michel.

Gevoel van eigenwaarde

Een tweede reden waarom ouders en hulpverleners het stemrecht ondersteunen, is dat dit een positief effect heeft op het zelfbeeld van mensen.

"Gedurende jaren hebben bewoners te horen gekregen dat ze ziek zijn, dat ze niets kunnen. Dan is het belangrijk om terug positief te zijn, om te zeggen: "Dat is onterecht dat je dat te horen hebt gekregen. Je doet er wel toe." En stemmen is een mooie manier om te zeggen: "Je stem doet ertoe." Ze verwachten zelfs dat je die komt uitbrengen."

Getuigenis van Lisa, die in een PVT werkt.

Volgens hulpverleners en ouders heeft stemmen een positief effect op veel mensen met een handicap. Dit vertelt de moeder van Odile hierover:

"Het was Odile zelf die ons vroeg om te gaan stemmen. Zelf hadden we daar helemaal nog niet bij stilgestaan. Ik dacht niet dat het zo belangrijk voor haar was. Ze is zo trots als ze gaat stemmen."

Getuigenis van Danielle, ouder.

Azema die als coördinatrice bij een dienst voor inclusieve ondersteuning werkt, komt tot de volgende slotsom:

"Stemmen is de belangrijkste daad die je als burger kunt stellen. [...] Voor mij is het een basisbehoefte, net als eten; het is een manier om erkend te worden. Je kunt zelfs zeggen dat het een waardevol iets is, je stem geven aan iemand in wie je gelooft."

Getuigenis van Azema, die als coördinatrice bij een DIO werkt.

3.2.5 Heel veel inzet

Het belang dat aan het stemrecht wordt gehecht, heeft een grote invloed op de inspanningen die men levert om de uitoefening van dit recht mogelijk te maken. Gewoontes doorbreken en de omstandigheden creëren om dit tot een succes te maken, vergt heel wat inzet, vooral van hulpverleners en ouders. De sleutel tot dat succes is dat er belangrijke vooruitgang wordt geboekt. Als het project eenmaal wordt gedragen en gesteund door de teams, neemt het aantal deelnemers aan verkiezingen fors toe.

"Vier jaar geleden gingen 18 van de 136 mensen stemmen. Dit jaar waren dat er 50 van de 110!" Op een andere afdeling ging het om "twee of drie patiënten die gingen stemmen omdat zij de enigen waren die in het weekend naar buiten gingen. Nu gaan meer dan 20 van de 30 mensen stemmen."

Getuigenis van Valérie, die als coördinatrice in een PVT werkt.

Hulpverleners en ouders die vinden dat stemrecht belangrijk is, zijn meer geneigd om de mensen te informeren en voor te bereiden. Die voorbereidingen kunnen vele vormen aannemen, van een PowerPointpresentatie tot vooraf stemmen en politici uitnodigen om de mensen te ontmoeten en met hen in debat te gaan. Hier een goed praktijkvoorbeeld van een psycholoog in een verblijfcentrum voor personen met een handicap:

"Eind augustus 2018 werd op initiatief van een dienst voor inclusieve ondersteuning in het Maison Citoyenne (Huis van de burger) in onze gemeente een opleiding voor alle personen met een handicap uit onze gemeente georganiseerd. Tijdens die opleiding leerden deze mensen het verschil tussen het land, de gewesten, de provincies en de gemeenten, waarna een heel uitgebreide uitleg volgde over hoe ze moesten stemmen. Dat stemmen mochten ze ook echt oefenen."

Getuigenis van psychologe Christelle.

Anouk, die als hulpverlener in een centrum voor mensen met een handicap werkt, bracht de schepenen samen in het kader van de gemeenteraadsverkiezingen. "Het was geweldig omdat elke partij haar eigen standpunten kon voorstellen."

3.2.6 De inzet van het netwerk vormt een essentiële hefboom

Mensen met een handicap getuigen zelf over de positieve impact die de inzet van hulpverleners teweegbracht. Fabrice getuigt: "Het heeft me erg geholpen, ik heb veel geleerd." Gwenaëlle zegt dat ze door de voorbereiding "op de dag zelf niet dezelfde fouten maakte." Remy's moeder zegt dat haar zoon door de voorbereiding op het stemmen "niet langer bang is om er naartoe te gaan" en dat hij nu "alleen zonder hulp zijn stem kan uitbrengen." Allen zijn het er unaniem over eens dat de inzet en de steun van het netwerk positief en essentieel is om mensen de mogelijkheid te bieden om hun burgerrechten uit te oefenen. "Velen hebben ons gezegd dat ze blij waren, omdat we ons zo voor hen hebben ingezet", zegt maatschappelijk werkster Isabelle.

Deze voorbereiding op de verkiezingen maakt het voor deze mensen eenvoudiger of gewoonweg mogelijk om op de dag zelf te gaan stemmen: ze weten hoe ze moeten stemmen. Daar moet dus tijd in worden geïnvesteerd.

Amélie zegt hierover het volgende:

"We hebben toen geoefend met een stemcomputer. En daar hebben ze ons uitgelegd hoe dat we dat moesten doen. Dan hebben ze gezegd hoe dat je moest stemmen, hoe dat je dat met dat kaartje moest doen, hoe dat je dat met de computer moest doen. Dat heeft me toen heel wat geholpen."

Getuigenis van Amelie, die naar een dagcentrum gaat.

Veel mensen met een handicap namen hun burgerplicht bijzonder ernstig en waren heel goed op de hoogte.

3.3 Struikelblokken en moeilijkheden

Het antwoord op de vraag of mensen met een handicap moeilijkheden ondervinden bij het stemmen, is niet eenduidig. Sommige mensen ervaren er geen en kunnen zonder problemen hun stem uitbrengen, terwijl anderen net met heel veel obstakels worden geconfronteerd.

Jezelf of iemand voorbereiden om te gaan stemmen, is geen gemakkelijke taak. We gaan hier dieper in op de obstakels die de voorbereiding op het stemmen bemoeilijken voor de entourage of voor persoon met een handicap zelf.

3.3.1 Toegang tot en overdracht van informatie

Personen met een handicap die zich al dan niet vrijwillig van de maatschappij afsluiten, sluiten zo ook vaak hun toegang tot informatie af. Die toegang tot informatie is nochtans essentieel voor het vervullen van hun burgerplicht. Omdat ze soms teruggetrokken leven, komen ze minder met die informatie in contact.

"Hulpverleners kunnen hierbij een belangrijke rol spelen. Ze kunnen er in ieder geval voor zorgen dat de informatie vlot toegankelijk is en fungeren als doorgeefluik."

Getuigenis van psychiater Julien.

Het is dan ook meestal hun entourage die deze informatie verzamelt en aan hen doorgeeft.

Als deze informatie eenmaal is verzameld, betekent dit niet dat ze voor iedereen bevattelijk en aangepast is. Het feit dat mensen de informatie niet begrijpen of er geen toegang toe hebben, kan hun isolement of het gebrek aan belangstelling van deze doelgroep voor verkiezingen verklaren. Dit geeft de bewustmakingscampagne van de Franstalige vereniging voor de persoon met een handicap (ASPH) ook aan: "De verstrekte informatie is te ingewikkeld, er worden te moeilijke woorden gebruikt, de dragers zijn ongeschikt en de informatie is te versnipperd, waardoor de inhoud van de politieke programma's moeilijk te doorgronden is."⁴⁹

Bij verkiezingen hoort een specifiek en vaak complex taalgebruik. Mensen met een verstandelijke handicap zijn meestal niet vertrouwd met zo'n taalgebruik en sommigen hebben ook moeite met lezen. Voor de meeste mensen met een handicap is de informatie dus moeilijk te begrijpen en te duiden. We denken hierbij aan programma's vol moeilijke woorden, debatten waarbij iedereen door elkaar praat, dubbelzinnig taalgebruik, enz.

Voor Frank, die niet kan lezen, helpen debatten niet om zijn analfabetisme te compenseren:

"Nee, want de manier waarop ze praten is soms erg... Ze gebruiken een politieke taal die niet gemakkelijk te begrijpen is en niet eenvoudig is."

Getuigenis van Frank, die in een ROD verblijft.

Gilles sluit zich hierbij aan:

"Iets horen is voor mij gemakkelijker dan iets lezen, ik pik het beter op. Maar dan moet je er nog wel in slagen om hen op de televisie te begrijpen, want ze praten door elkaar en onderbreken elkaar voortdurend, dus is het een hele klus om het debat te volgen!"

Getuigenis van Gilles, die zelfstandig woont.

⁴⁹ASPH, Il est temps de parler vote ! *Faire entendre sa voix, pour qu'elle compte ! Rien sur nous sans nous.* BEWUSTMAKINGSCAMPAGNE, p. 3.

Het is ook helemaal niet eenvoudig om ingewikkelde onderwerpen uit te leggen en te hertalen in een eenvoudig te begrijpen taal.

"Het is niet eenvoudig, voor niemand! Soms is het voor mij al niet duidelijk. Ze gebruiken woordspelingen en een bepaalde stijl. Als ik die informatie aan onze bewoners wil doorgeven, moet ik eerst zelf al begrijpen wat ze willen zeggen. Dat moet ik dan deels vereenvoudigen, want als ik te veel woorden gebruik, raken onze bewoners verward en haken ze helemaal af. Dat is ook normaal, want hun woordenschat is vrij beperkt. Te veel details maken het voor hen te ingewikkeld."

Getuigenis van Laura, die als opvoedster in een ROD werkt.

3.3.2 Een ongemakkelijk streven naar neutraliteit

Bij de voorbereiding op de verkiezingen moet informatie worden doorgegeven. Sommige geïnterviewden gaven aan dat het niet altijd eenvoudig is om neutraal te blijven. Vooral wanneer de entourage de ideeën en programma's van partijen moeten toelichten. "Het is moeilijk om dit op een eenvoudige, duidelijke en neutrale manier te doen. Om niet in stereotypen te vervallen. Stereotypen helpen bij te begrijpen, maar in de praktijk is dit ook niet echt de goede manier", geeft maatschappelijk werker Joseph toe.

Vooral de hulpverleners geven aan dat ze zich hierbij ongemakkelijk voelen. Ze vrezen dat de rest van de entourage hen als beïnvloedend beschouwt.

"Ik zei bij mezelf dat het goed was geweest als een politicoloog me dit had uitgelegd of iemand van de partij, die ik dan aan het woord kon laten. We doen er ook alles aan om onze eigen waarden niet te delen en trachten neutraal te blijven. Natuurlijk heb ik een voorkeur voor een bepaalde partij en is het moeilijk om neutraal te blijven. [...] Het is soms ook voor mij verwarrend. [...] Daarom is het belangrijk dat er een collega bij me is om die neutraliteit te bewaren. Ik probeerde zo neutraal mogelijk te zijn, maar het was niet gemakkelijk."

Getuigenis van Florine, die als opvoedster in een ROD werkt.

De volgende getuigenis ligt in dezelfde lijn: "Het is duidelijk dat ik mijn meningen en voorkeuren heb, maar het is vanuit ethisch oogpunt belangrijk om neutraal te blijven. Ik moet dat doen, maar ik vind het moeilijk. Ik ken sommige partijen nu eenmaal beter dan andere", aldus maatschappelijk werkster Sophie.

3.3.3 Onvoldoende hulpmiddelen en materiaal

Er is een grote nood aan informatie en tools die kunnen aangewend worden om personen met een verstandelijke handicap of met psychische problemen voor te bereiden op het stemmen.

Er is ook weinig gemakkelijk te lezen en eenvoudig te begrijpen materiaal. Partijbrochures, pamfletten en politieke debatten zijn voor veel mensen met een handicap niet toegankelijk of zijn moeilijk te begrijpen.

Het helpt bijvoorbeeld niet dat het gebruikte lettertype in partijbrochures te klein is. Voor personen die moeite hebben met lezen, zijn zulke brochures zinloos.

"Ze zijn slecht gemaakt! De voornamen zijn erg klein geschreven en de tekst ook. Soms staat er alleen een naam en een foto op de kaarten die we per post ontvangen! Dat heeft geen enkele zin. Ik gooit die onmiddellijk weg!"

Getuigenis van Marc, die in BZW verblijft.

De entourage van personen met een handicap moet noodgedwongen creatief zijn en manieren zoeken om de politieke uitdagingen en programma's zo goed mogelijk uit te leggen. Gilles, een volwassene met een handicap die zelfstandig woont, heeft hiervoor een trucje:

Sommige mensen willen van de toegankelijkheid van beschikbare informatie en hulpmiddelen een prioriteit maken:

"Wat mij heel erg heeft geholpen, zijn de regionale televisiezenders. Vraag je je af waarom? Omdat je op die lokale televisiezenders de debatten twee tot drie keer kunt bekijken omdat ze worden herhaald [lacht]. Dit is de truc die ik zelf heb ontdekt [lacht]. Als je de 4-5 grote partijen 3-4 keer hebt gehoord, begint het op den duur door te dringen!"

Getuigenis van Gilles, die zelfstandig woont.

"Verkiezingsprogramma's moeten makkelijk terug te vinden zijn en makkelijk te lezen en te begrijpen zijn. Ik vind dat een geweldig idee! Het blijft wel een gigantische taak. Alleen al het vertalen in makkelijk te lezen taal of het aanpassen van een tekst is niet eenvoudig, maar wat dan gezegd van het bevattelijk maken van de ideeën van de partijen!"

Getuigenis van Janine, ouder.

Veel organisaties (ASPH, vzw Inclusion, Visa pour le Net, Toemeka, Onze Nieuwe Toekomst, De Kracht van je Stem, enz.) hebben al documenten, brochures en filmpjes over de verkiezingen gemaakt om de doelgroep te begeleiden. Prijzenswaardige initiatieven, maar uit onze online-enquête blijkt dat weinig respondenten deze tools kennen.

Wanneer de voorbereiding op het stemproces niet aansluit bij de realiteit, kan dit bij personen met een handicap verwarring veroorzaken. Zo zijn er bijvoorbeeld stemsimulaties in dag- of wooncentra die fictieve namen gebruiken of andere symbolen dan degene waarmee de kiezers op de verkiezingsdag zelf te maken krijgen.

Lisa, die in een PVT werkt, getuigt:

"Wij hebben geoefend met oefencomputers, maar daar staan dan die echte namen van de politieke partijen niet op. Daar staan dan bloemennamen op. Er zijn dan bewoners die verward zijn. Die zeggen: "Maar degene waar ik voor wil stemmen, staat er niet bij. Ik kan er niet op duwen." Dan moet je uitleggen dat het maar om te oefenen is. Dat is moeilijk, verwarrend."

Getuigenis van Lisa, die in een PVT werkt.

3.3.4 Te weinig tijd en middelen

Iedereen vindt voorbereiding essentieel. De betrokkenen zeggen echter dat ze te weinig tijd en middelen hebben om dit te doen. Hulpverlener Paul zegt hierover het volgende: "Een van de struikelblokken zijn de middelen. Materiële en menselijke middelen. De dagelijkse beslommeringen kunnen snel de bovenhand nemen."

Hulpverlener Manuella voegt eraan toe:

"We werken veel als team en kunnen rekenen op onze collega's, maar als er een crisis is, moet je toch alles laten vallen en tussenbeide komen. Ook dat zijn struikelblokken! Dat is dagelijkse realiteit, maar het is geen onoverkomelijk obstakel!"

Getuigenis van opvoedster Manuella.

De beschikbare ogenblikken om mensen op de verkiezingen voor te bereiden, zijn beperkt. Soms heeft dit te maken met andere verplichtingen die de aandacht van hulpverleners opeisen. De hulpverleners van een PVT verwoorden het als volgt:

"Er zijn ettelijke uren ingekropen. Al die partijen beschrijven, dat samenvatten, die PowerPoint maken. Dat is niet altijd gemakkelijk om op de werkvloer te zeggen: "We trekken ons hier terug achter de computer." Wij staan meestal alleen voor een leefgroep van 16 bewoners. Dat is niet altijd vanzelfsprekend om zoveel tijd vrij te maken."

Getuigenis van Nina, die in een PVT werkt.

Bovendien "vinden de verkiezingen plaats op een zondag, wanneer er minder personeel aanwezig is", legt een directrice van een ROD uit. Tijdens het weekend is er doorgaans minder personeel beschikbaar om onverwachte problemen op te lossen. Valérie, coördinatrice in een PVT, betreft dit:

"Het klopt dat dit van ons een inspanning vraagt, het is niet evident. Zes van ons zijn het team komen versterken. We hebben het met plezier gedaan, maar ook wij moeten gaan stemmen [...] Uiteindelijk waren er die dag heel wat mensen druk in de weer! Je moet dus goed beseffen dat het voorbereiden van infosessies, het vinden van partners die ons kunnen helpen en het versterken van het team op zondag niet iets is wat je op vijf minuten regelt. Dit vergt inzet en een structurele aanpak!"

Getuigenis van Valérie, die als coördinatrice in een PVT werkt.

Psychologe Christelle pikt hierop in:

"De toegankelijkheid van de stembureaus was niet evident omdat ik alleen zes mensen moest begeleiden die niet konden lezen. We moesten naar verschillende stembureaus via trappen en drukke gangen. [...] Het was een klus om de zes mensen te begeleiden. Ik had minstens één opvoeder bij me moeten hebben of anders had ik meerdere keren naar het stembureau moeten gaan met telkens een of twee mensen."

Getuigenis van psychologe Christelle.

Mocht er meer up-to-date materiaal beschikbaar en aangepast zijn om over de verkiezingen te werken, zouden hulpverleners meer geneigd zijn om er tijd aan te besteden.

"Ik stop er zoveel mogelijk energie in, maar het kost veel tijd. Je moet eerst alle documentatie verzamelen. Zelfs mijn man heeft me geholpen om verkiezingsfolders te vinden. Het vervelendste is, wanneer ik die info niet vind! Dan heb ik dubbel zoveel werk."

Getuigenis van hoofdverpleegster Gina, die in een PZ werkt.

3.3.5 De blik van buitenaf

Er heeft intussen een hele mentaliteitswijziging plaatsgevonden. Personen met een handicap komen ook steeds vaker aan bod. Een aantal struikelblokken in het dagelijkse leven blijven echter hardnekkig overeind. Voor sommige ouders is dit proces om hun kind bij het stemmen te helpen of te begeleiden, een complexe aangelegenheid en een emotioneel erg beladen uitdaging. Een moeder vertelt daarover het volgende:

"Mijn dochter kan niet lang blijven rechtstaan en krijgt daarom voorrang op andere mensen die in het stemlokaal wachten. De houding van de andere kiezers in de rij was bedroevend. Ze accepteren het niet dat iemand de rij mag voorbijsteken en tonen geen begrip. Dit maakt de stap om te gaan stemmen nog groter."

Getuigenis van Margot, ouder.

De vrees voor negatieve reacties van anderen wekt bij sommige mensen de behoefte op om zichzelf te beschermen of te voorkomen dat personen met een handicap hieraan worden blootgesteld. "Het klopt dat dit veel energie vergt", zegt een moeder die heeft besloten haar angsten te overwinnen.

"Mijn man zei tegen mij: "Je zult verdrietig zijn als je afwijkende opmerkingen hoort en het zal hem ook pijn doen." Het klopt dat ik er met een klein hartje naartoe ben gegaan en dat ik wat gestrest was. Ik zei bij mezelf dat ik me er niets van zou aantrekken en ben vertrokken. Ik heb geen reacties gehad. De mensen waren vriendelijk en ik voelde me fantastisch en heel tevreden toen ik terugkeerde."

Getuigenis van Maria, ouder.

Arthur, de vader van een zoon met een verstandelijke handicap, vertelt dat andere burgers hem nadrukkelijk nakeken en hem zelfs aanspraken toen hij zijn zoon naar het stemhokje begeleidde: "Iedereen heeft gezien dat je met je zoon naar het stemhokje ging. Het is jouw schuld dat we nog vijf minuten langer moeten wachten. Het is altijd hetzelfde!"

"Soms zijn die blikken ook voor ons pijnlijk en vervelend! Je hoopt dat de mensen die je begeleidt, niet gaan schreeuwen of zich laten opmerken. Als je zes mensen onder je hoede hebt, is dat niet vanzelfsprekend", zegt opvoeder Jonathan.

"Als je probeert te werken naar vermaatschappelijking toe en je hebt daar iemand die in die zaal begint te roepen. Die moet je niet meenemen, hé. Dan is heel uw principe om zeep."

Getuigenis van Anne-Laure, die in een PVT werkt.

3.3.6 Moeilijkheden in stembureaus

Voorzitters die soms slecht geïnformeerd zijn

Een ander probleem: de voorzitters van de stembureaus zijn niet altijd van de huidige wetgeving op de hoogte. Ze weten niet altijd welke hulp een persoon met een handicap in een stembureau mag invoeren. Sommigen weigerden de begeleiding van mensen die hadden aangegeven dat ze zich in het stemhokje door een familielid wilden laten bijstaan.

"Normaal gezien ging mijn broer mij helpen, maar hij mocht niet meekomen. Ze hebben mij het alleen laten doen. [...] Ik wou zo graag op X stemmen, maar ik kon het niet vinden in de lijst."

Getuigenis van Elias, die bij familie woont.

In verschillende getuigenissen kwam dit probleem ter sprake. Hoewel Elias en Anja wisten op wie ze wilden stemmen, konden ze hun stem niet uitbrengen op de persoon van hun keuze, omdat ze geen begeleiding in het stemhokje kregen.

"De dokter zat ook in de verkiezing. We konden voor hem kiezen, maar ik vond die nergens niet."

Getuigenis van Anja, die naar een dagcentrum gaat.

Sommige mensen met een handicap vinden het prettig om begeleid te worden in het stemhokje. Ze weten dan zeker dat ze juist zullen stemmen. Pauline geeft uitleg: "Ik ben ook een beetje bang als ik het helemaal alleen moet doen. Ik zeg tegen mezelf dat ik misschien iets verkeerd zal doen." Elena sluit zich hierbij aan: "Ik zei: "Ja, het is oké dat die meneer met mij meegaat", waarop die meneer me heeft geholpen."

Omgekeerd geven bepaalde getuigen aan dat de leden van het stembureau er ten onrechte van uitgingen dat een persoon met een handicap zijn of haar stem niet zelfstandig kan uitbrengen. Ze gaan ervan uit dat ze hulp nodig hebben, hoewel dit niet altijd zo is.

Caroline moest verschillende keren herhalen dat ze zonder hulp kon stemmen voordat de voorzitter van het stembureau haar geloofde. "Ik zei: "Ik kan het alleen." De vrouw drong echter aan en zei dat dit niet het geval was. Veel mensen denken dat we het niet alleen kunnen, maar dat is niet waar." Dit kan leiden tot frustratie en woede.

Deelnemers aan het onderzoek gaven aan dat ze er nood aan hebben om dingen zelfstandig te doen, wanneer dat mogelijk is.

"Er is wel iemand mee geweest van begeleiding. Ik heb wel gezegd: "Je mag mee gaan tot aan 't school, maar de rest doe ik alleen."

Getuigenis van Stijn, die in een BZW verblijft.

"Nu moet ik het zelf kunnen omdat ik zelfstandig ben. Ik zeg tegen mezelf: "Je moet het zelf proberen te doen." Vandaag ben ik in staat om het zelf te doen."

Getuigenis van Isabel, die in een BZW verblijft.

Veel respondenten wilden benadrukken dat ze warm en vriendelijk door de leden van het stembureau werden onthaald. Deze moeder getuigt:

"Ik ging stemmen met mijn zoon en we werden geweldig goed ontvangen. Ik was zelf verbaasd! Ik vroeg me af of ze speciaal waren gebriefd. Ik was vol bewondering voor de manier waarop ze mijn zoon opvingen, bij wie je onmiddellijk ziet dat hij een handicap heeft. Toen ik met hem aankwam, verwachtte ik dat men mij zou aanspreken, maar ze hadden duidelijk door dat mijn zoon een volwassene was. Ze waren heel vriendelijk, maar zonder te overdrijven. En dat vond ik geweldig, het was geen melig gedoe. Het was perfect!"

Getuigenis van Maria, ouder.

Fabrice, die alleen naar het stembureau ging, zegt dat het onthaal en de begeleiding door de leden van het stembureau voor hem heel nuttig waren:

"Ze merkten dat ik een beetje in de war was en dus hielpen ze me. Ze brachten me naar de juiste wachtrij en vervolgens naar het stemhokje en gaven nog wat uitleg bij de drie verschillende stembiljetten. Daarna ben ik alleen naar het stemhokje gegaan. Het is goed dat je op hulp kunt rekenen."

Getuigenis van Fabrice, die in een BZW verblijft.

De leden van een stembureau bewustmaken en voorbereiden is een must om iedereen een bemoedigend en geruststellend onthaal te garanderen.

"Ik zag verraste bijzitters, maar over het algemeen was het onthaal correct. Een dame die moeilijk te been was, hoefde zelfs niet te wachten en mocht onmiddellijk stemmen zodra er een hokje vrij was [...] Hoewel alles goed is verlopen voor de mensen die ik begeleidde, ben ik van oordeel dat een specifieke opleiding erop zou wijzen dat de doelgroep wordt erkend als burgers die hun stem kunnen uitbrengen."

Getuigenis van opvoedster Marie-Pierre, die in een ROD werkt.

Drukke en soms angstaanjagende lokalen

Uit de verschillende getuigenissen blijkt dat de omgeving van het stembureau niet altijd geschikt is voor kiezers met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening. Omdat er veel mensen in een stembureau aanwezig zijn, raken sommige mensen gedesoriënteerd en hebben ze moeite om zich te verplaatsen. Elena geeft uitleg: "Ik heb thuis een laptop, dus normaal moet ik zonder problemen kunnen stemmen. Ik word echter nerveus als er mensen achter me staan."

Psychiater Daan bevestigt dat stembureaus druk kunnen zijn en angst kunnen veroorzaken:

"De reden waarom sommige patiënten niet gaan stemmen is geen vorm van antipolitiek. De remming is de angst voor de drukte, het feit dat ze moeten aanschuiven, zich moeten verplaatsten, weinig geduld kunnen opbrengen. Er is ook de angst voor bijwerkingen als gevolg van medicijnen die ook problemen kunnen veroorzaken en ga zo maar door."

Getuigenis van psychiater Daan.

Mike is erg geïnteresseerd in politiek. Hij stemt sinds zijn 18de en is er ook erg mee bezig. Na zijn ziekte is hij echter jarenlang niet gaan stemmen.

"Soms ging ik niet stemmen omdat ik bang was om buiten te komen. Ik heb me drie jaar lang thuis opgesloten. Ik nam middelen om tot rust te komen. Alleen al het idee om te gaan stemmen, was er teveel aan! Het was ook niet eenvoudig om een diagnose te stellen. Ik word gek als ik zo ben! Ik word er helemaal tureluur van, weet je! Ik kon daar onmogelijk heen. Ik was helemaal niet bezig met het stemmen, maar met hoe ik daar weer weg kon raken. Ik was helemaal in paniek. Ik wist dat politiek erg belangrijk was, maar door mijn situatie dacht ik daar niet aan! Ik werd soms helemaal overmand door mijn angsten, weet je!"

Getuigenis van Mike, die vroeger in een IBW verbleef.

Sommige geïnterviewden voelen de druk om snel te stemmen, omdat de wachtrij achter hen steeds langer wordt. Dat zorgt ook voor extra stress en onzekerheid. Anja formuleert het als volgt: "En alles moest snel gaan. Ik voelde ook dat er iemand achter mij ongeduldig werd en commentaar gaf op mijn traagheid. [...] Door die stress heb ik heel snel gestemd en heb ik niet gestemd voor wie ik wilde."

Het is interessant om het verband te onderzoeken tussen de belangstelling voor de politiek en de gemoedstoestand van een persoon op een zeker ogenblik. Voor mensen die op een bepaald moment of met tussenpozen kampen met verschillende psychische aandoeningen, is stemmen wellicht geen prioriteit. Wanneer iemand ernstige psychische problemen heeft, verdwijnt zijn of haar belangstelling voor politiek naar de achtergrond of zelfs helemaal.

Christelle geeft duidelijk aan dat ze in een crisissituatie haar interesse in de politiek of in andere plannen verliest:

"Het is heel eenvoudig: als ik me niet goed voel, sluit ik mezelf van alles af! Zeker van de televisie en van het nieuws, omdat dat me opnieuw met al mijn angsten confronteert. Voor wie in een systeem van beschermd wonen zit, werkt alle nieuws erg deprimerend. Je hebt zo al schrik en angst voor alles wat zich rondom je afspeelt. Er spelen zich al genoeg deprimerende, moeilijke, denigrerende en dramatische dingen in je eigen leven af. Het nieuws is er dan teveel aan! [...] Door iets op het nieuws te horen, ga ik misschien geloven dat ik daar verantwoordelijk voor ben en me nog slechter voelen!"

Getuigenis van Christelle, die in een PZ verblijft.

Ook als je weet hoe je moet stemmen, zal je dat niet noodzakelijkerwijs kunnen op de dag van de verkiezingen. Mensen met een psychische aandoening kunnen overmand worden door spanningen of ziektesymptomen vertonen die hen beletten om naar de stembus gaan.

"Ik nam veel middelen tegen angst! Het klopt dat je daar kalmer van wordt, maar vaak sliep ik de hele dag. Als ze me dan hadden verteld dat er een workshop was, was ik nooit in staat geweest om eraan deel te nemen. Geneesmiddelen vormen een groot obstakel. Het klopt dat we moeten zorgen voor meer levenskwaliteit! Maar wat met de afstomping?"

Getuigenis van Mike, die vroeger in een IBW verbleef.

Hij is niet de enige die deze ervaring heeft. Dit zegt Maarten hierover: "Ik was toen erg ziek. Ik heb een bipolaire stoornis. Wanneer je die ziekte hebt, ben je helemaal van deze wereld. Je bevindt je in een soort fantasiewereld. Als er dan verkiezingen zijn, interesseren die je voor geen meter."

"Ik heb de politiek een hele tijd niet gevolgd. Maar ik was ziek, hé. Dus ik was daar niet in geïnteresseerd. Maar de laatste twee jaren, volg ik de politiek vrij intens eigenlijk."

Getuigenis van Philip, die naar een dagcentrum gaat.

Afstand naar het stembureau

De afstand tussen de woonplaats en het stembureau is een van de redenen waarom mensen met een handicap niet gaan stemmen. Die verplaatsing wordt nog moeilijker wanneer ze op het openbaar vervoer zijn aangewezen. "Als het stembureau iets dichterbij was geweest, was het vanuit organisatorisch oogpunt veel eenvoudiger geweest", zegt Nina, die in een PVT werkt.

Personen die voor een korte periode of permanent in een collectieve opvangstructuur verblijven, zijn daar ook niet altijd gedomicilieerd. Zij moeten dus soms gaan stemmen in een gemeente die ver van hun verblijfplaats verwijderd is, met alle problemen die dit met zich meebrengt voor de hulpverleners om het transport te organiseren.

"Op dit moment zijn er hier veel mensen gedomicilieerd, dus dat is oké. Maar als het om meerdere stembureaus gaat, wordt het ingewikkeld. Zij kunnen zich niet verplaatsen. Sommigen zijn hier ook omdat ze niet met anderen willen of kunnen samenzijn. Als we naar Chimay of Doornik moeten gaan, wordt het problematisch. Openbaar vervoer op zondag? Daar is nauwelijks sprake van! Wat we nu doen, is dat we extra werknemers inschakelen die hen met onze minibuses naar het stembureau brengen. Dit doen we met eigen middelen."

Getuigenis van afdelingshoofd Dany.

Voor mensen met een bepaald ziektebeeld is het openbaar vervoer soms een bron van stress. "Voor veel van mijn patiënten vormt het gebruik van het openbaar vervoer ook een probleem. De meeste mensen hebben geen auto. Het openbaar vervoer vormt soms ook een struikelblok", aldus psychiater Daan.

Elektronisch stemmen

Sommige deelnemers zeiden ook dat elektronisch stemmen een extra bron van stress is, vooral voor ouderen die niet vertrouwd zijn met computers of die er weinig gebruik van maken. Dit is de getuigenis van Pieter, die weinig computerkennis heeft:

"Dat stemmen met de computer, dat zou ik wel niet goed kunnen. Allez, ja. Dat is misschien niet moeilijk. Ik weet niet. Ik heb nooit op een computer gewerkt. Toen bestond dat nog niet, als ik jong was. Ik heb nooit met computer leren omgaan. Dus daar heb ik dan wel een beetje schrik van, als het hier dan ook op de computer zal zijn."

Getuigenis van Pieter, die in een PVT verblijft.

Bovendien kan elektronisch stemmen ook problemen opleveren bij het stemmen zelf. Alice getuigt: "Het was best moeilijk met de computer. Ik ben er niet erg goed in."

Dit onderzoeksresultaat is enkel van toepassing op Vlaanderen en Brussel, want in Wallonië wordt alleen met stembiljetten gewerkt.

3.3.7 Vrederechters

Zoals we in de inleiding van dit rapport hebben gezien, hebben mensen met een handicap stemrecht. Alleen een vrederechter kan besluiten om iemand dit recht te ontnemen. Sinds de hervorming van de wetgeving over gerechtelijke bescherming worden personen met een handicap in staat geacht om hun stemrecht uit te oefenen. De uitoefening van politieke rechten is niet opgenomen in de lijst van handelingen waarbij de vrederechter zich over de bekwaamheid van de persoon moet uitspreken. Personen worden dus geacht in staat te zijn om te stemmen, tenzij de vrederechter dit uitdrukkelijk in zijn of haar beschikking vermeldt. Het onderzoek bracht echter enkele lacunes in de toepassing van de wet aan het licht.

De vrederechter heeft nog steeds alle macht om de bekwaamheid van een persoon te beoordelen. Het gaat om zwaarwegende keuzes en oordelen die een grote impact kunnen hebben op het leven van de betrokken personen. We bekijken hieronder waardoor deze problemen met de toepassing van de wet veroorzaakt worden.

Een erg hoge werklust

Tijdens onze vergaderingen vertelden de vrederechters dat ze haast bezweken onder de vele dossiers: "Er wordt voortdurend te veel werk naar ons doorgeschoven." Vrederechters behandelen gemiddeld 700 zaken per jaar.

Michel, die al vele jaren vrederechter is, ziet een steeds grotere stroom werk:

"Ik volg bijvoorbeeld permanent 1.000 dossiers per jaar. Ik weet niet wanneer het zal stoppen. Het worden er alleen maar meer. 1.000 dossiers zijn 1.000 jaarverslagen die ik moet doornemen, verzoeken tot machtiging (huurovereenkomst stopzetten, domicilie wijzigen enz.), een pak beschikkingen. Naast huurovereenkomsten en gewone geschillen wijs ik 2.500 vonnissen per jaar en ongeveer 2.000 beschikkingen. Dat geeft je een idee van de hoeveelheid werk. We werken tijdens het weekend, 's avonds, enz. 's Ochtends staan we op en ontbijten we voor de computer."

Getuigenis van vrederechter Michel.

Vrederechters hebben niet genoeg tijd om de nieuwe wet toe te passen. Dit leidt tot verhalen zoals dat van Jules, vader van een zoon met een verstandelijke handicap. Onlangs veranderde het statuut van zijn zoon, maar de procedure verliep niet zoals had gemoeten:

"Het oordeel werd te snel en te oppervlakkig gegeven eigenlijk. De vrederechter stelde een paar vragen, maar mijn zoon snapte niet wat er gezegd werd. En toen was het allemaal gepasseerd, voordat ik goed en wel doorhad dat het eigenlijk afgelopen was. Ik had verwacht dat de vrederechter echt alle punten, bekwaamheden of onbekwaamheden zou opsommen en kijken van: "Kan hij dat of kan hij dat niet?" Dat dat besproken zou worden. Maar nee, daar is niks van gekomen."

Getuigenis van Jules, ouder.

Dit is een zeer belangrijk eerste element. Hoe behandel je een dossier van een persoon op de best mogelijke manier als je onder tijdsdruk staat? Vrederechters zijn de gevangenen van hun overvolle werkschema.

De wet van het minste risico

In feite verlopen ontmoetingen voor een beschikking heel snel. "Ze duren gemiddeld 20 minuten", zegt een vrederechter. Maatschappelijk werkster Sandra zegt dat de uitspraak over de persoon die ze begeleidde, vijf minuten in beslag nam. "De vrederechter stelde me geen vragen over de bewoonster die ik begeleidde", vertelt ze.

Die te snel gewezen vonnissen leidden ertoe dat mensen bepaalde rechten worden ontnomen. Voor vrederechter Michel "is dit een ramp en is dat bij sommige collega's nog steeds het geval: een ondoordachte reflex, waarbij weinig rekening wordt gehouden met individuele rechten".

Voorbeelden van misbruik en beïnvloeding van kwetsbare mensen lijken sommige rechters tot een vorm van uitermate grote voorzichtigheid te dwingen, waarbij ze zelfs zo ver gaan dat ze mensen al hun rechten ontnemen om problemen in de toekomst te vermijden. Vrederechter Michel vindt dit uitwassen:

"Sommige vrederechters hebben mensen al hun rechten ontnomen, totaal overdreven en zonder de minste motivering. Het gaat om een soort van paraplu-reflex. Je weet immers nooit of iemand in de toekomst iets zal mispeuteren en dus wordt hij zonder pardon wilsonbekwaam verklaard. Ik heb bijvoorbeeld veel uitspraken en beschikkingen van collega's gezien, waarin alle rechten over de persoon en over zijn goederen werden geschrapt."

Getuigenis van vrederechter Michel.

Niet op de hoogte van wat een handicap concreet inhoudt

Sommige vrederechters weten ook niet wat personen met een handicap dagelijks meemaken. Volgens vrederechter Michel zijn vrederechters dan ook geneigd om personen bijna systematisch hun rechten te ontnemen (inclusief het stemrecht):

"Dit heeft duidelijk te maken met een opleiding van de vrederechters die tekortschiet. Maar weinig van mijn collega's worden geconfronteerd met personen met een psychische aandoening of een handicap. Ik weet dat je een psychiatrische of een psychische aandoening kunt hebben, maar dat je toch nog steeds in staat bent beslissingen te nemen of een oordeel te vellen, zodat je je stemrecht kunt uitoefenen."

Getuigenis van vrederechter Michel

Volgens hem springen sommige rechters weinig respectvol met grondrechten om. "Ze zijn erg paternalistisch en nogal bemoeizuchtig."

De beslissingen van vrederechters hebben nochtans een cruciale impact op het leven van mensen met een handicap. Het is dan ook een absolute must dat vrederechters vertrouwd worden gemaakt met of bewust worden gemaakt van wat een handicap precies inhoudt om een onterechte beperking van de grondrechten van personen met een handicap te voorkomen. Vrederechter Michel zegt hierover het volgende: "Bij die bewustmaking moet men naar de vrederechters gaan; men moet hen individueel benaderen en dit onderwerp direct met hen bespreken. Daar komt natuurlijk een hoop werk bij kijken."

Cruciale uitspraken die soms willekeurig gebeuren

Beslissingen waarbij mensenrechten worden ontnomen, zijn niet niets. "95% van de rechters stellen volledige onbekwaamheid met vertegenwoordiging voor", bevestigt een vrederechter. Het gaat hier niet om officiële cijfers, maar ze wijzen wel op een zekere tendens.

Uit de getuigenissen van vrederechters blijkt dat hun beslissingsbevoegdheid uitermate groot is.

Enmaal het vonnis wordt geveld op grond van uiteenlopende problemen, is het volgens een vrederechter moeilijk om die terug te draaien, ondanks de geest van de wet. Wanneer iemands stemrecht wordt ontnomen, is het "erg moeilijk om het terug te krijgen. Dat kan een heel lange en moeilijke procedure

worden". Het lijkt ook niet zo vaak te gebeuren dat mensen een herziening van hun vonnis vragen. Rechters mogen deze beslissingen niet lichtvaardig nemen en er moet ook een echte gedachtewisseling plaatsvinden tijdens de gesprekken die aan het vonnis voorafgaan.

4 Stof tot nadenken

Een van de doelstellingen van deze studie was om de verschillende vragen te beantwoorden die aan het begin van dit rapport werden gesteld. Dit deel wil antwoorden geven en de debatten en discussies openen.

4.1 Hoeveel mensen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening gebruiken daadwerkelijk hun stemrecht?

Dit onderzoek wilde in kaart brengen hoeveel mensen met een verstandelijke beperking of een psychische aandoening daadwerkelijk hun stemrecht hebben uitgeoefend tijdens de verkiezingen van oktober 2018 en mei 2019.

Hoewel we geprobeerd hebben betrouwbare gegevens te verzamelen, lieten de resultaten niet toe om het aantal te becijferen. De steekproef was niet groot genoeg en de respons was te laag om een representatief beeld te schetsen. Het is dan ook niet aangewezen om op basis van de verzamelde informatie een tendens af te leiden.

4.2 Welk belang wordt gehecht aan de participatie in de samenleving van mensen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening?

4.2.1 Welk belang hechten personen met een handicap aan het uitoefenen van hun stemrecht?

Sommige personen met een handicap zeggen dat ze geïnteresseerd zijn in politiek en dat ze die van dichtbij volgen. Anderen geven aan dat ze niet geïnteresseerd zijn. De meesten wisten dat ze moesten gaan stemmen en dat ze een boete zouden krijgen als ze dat niet deden. We moeten ons dan ook afvragen of dit gebrek aan belangstelling, gekoppeld aan plichtsbesef niet voor de hele Belgische doorsneebevolking geldt. Het zijn immers niet alleen mensen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening die geen voeling hebben met het 'algemene belang' en die niet gaan stemmen. We horen zulke uitspraken bij veel burgers. In een studie⁵⁰ die de representativiteit van de gemeenteraadsverkiezingen van 2018 onderzocht, lezen we dat "1.150.387 geregistreerde kiezers niet geldig hebben gestemd, omdat zij blanco

⁵⁰ <https://www.sampol.be/2018/12/hoe-representatief-waren-de-gemeenteraadsverkiezingen-van-2018>.

stemden of een ongeldige stem uitbrachten, of omdat zij zich niet op het stembureau aanboden." Het aantal personen dat niet aan de gemeenteraadsverkiezingen van 2018 heeft deelgenomen, lag dus hoog. Uit de Canvas-reeks Blanco⁵¹ blijkt duidelijk dat heel wat kiezers niet gaan stemmen, dat ze geen belangstelling hebben voor de politiek en er niet meer in geloven.

4.2.2 Welk belang hecht de entourage aan de uitoefening van het stemrecht door personen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening?

Tijdens het onderzoek hebben we veel aandacht besteed aan de opvattingen en meningen van ouders en hulpverleners. Dit leidde tot een duidelijke conclusie: de inzet en betrokkenheid van het netwerk (ouders of hulpverleners) zijn nodig om de doelgroep aan te moedigen en te motiveren om hun stemrecht uit te oefenen. De inspanningen van hun netwerk leiden ertoe dat personen met een handicap meer geneigd zijn om hun stemrecht uit te oefenen.

De meeste hulpverleners en ouders deelden bemoedigende verhalen en ervaringen met ons. De participatie van de doelgroep aan de verkiezingen lijkt zich positief te ontwikkelen. Merk op dat we voor dit rapport de steekproefmethode gebruikten, waardoor de geïnterviewde hulpverleners en ouders praktisch allemaal in meer of mindere mate betrokken waren bij de kwestie van het stemrecht. Uit de online-enquête blijkt dat de participatie van bewoners in sommige opvangcentra niet voor de hand ligt en er erg moeilijk is omdat ze veel extra werk en begeleiding vergt. De hulpverleners die we hebben ontmoet, bevestigen echter dat door hun inzet naar aanleiding van de verkiezingen, meer bewoners aan de verkiezingen deelnamen.

De redenen waarom de entourage zich inzet, lopen uiteen: ze hechten een algemeen belang aan burgerschap, zijn ervan overtuigd dat mensen met een handicap volwaardige burgers zijn, tonen zich bezorgd om de band tussen de persoon en de samenleving in stand te houden of zijn ervan overtuigd dat de uitoefening van het stemrecht goed is voor het zelfbeeld.

⁵¹ 'Een roadtrip op zoek naar mensen die niet, ongeldig of blanco stemmen', www.canvas.be/blanco.

4.3 Hoe ervaren mensen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening het verkiezingsproces en met welke problemen krijgen ze te maken?

Sommige mensen die bij het onderzoek betrokken waren, zeiden dat ze geen problemen ondervonden om hun stemrecht uit te oefenen.

Andere getuigenissen van de doelgroep, hulpverleners en familieleden brachten echter verschillende factoren aan het licht die het stemmen bemoeilijken. Dankzij het onderzoek konden we de problemen in kaart brengen waarmee de personen met een handicap en hun entourage in de verschillende fases van het kiesproces werden geconfronteerd.

4.3.1 Moeilijkheden waarmee personen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening te maken kregen

Tijdens de voorbereiding op het stemproces

Eenvoudig te begrijpen informatie vinden en krijgen

Mensen met een verstandelijke handicap hebben moeite met de taal en de manier van communiceren over het politieke gebeuren. Voor hen is het moeilijk om de schriftelijke documenten te begrijpen die in de aanloop naar de verkiezingen worden verspreid. Verkiezingsdebatten zijn moeilijk te volgen en politieke programma's en propaganda moeilijk te ontcijferen. Ook stembiljetten zijn moeilijk te ontcijferen en maken het stemmen zelf moeilijk. Er is jammer genoeg geen visuele ondersteuning (bijvoorbeeld logo's van de politieke partijen en foto's van de kandidaten).

Vooroordelen aanpakken

Mensen met een verstandelijke beperking en mensen met psychische aandoeningen gaan nog steeds onder heel wat vooroordelen gebukt. Buiten de instelling worden ze vaak nagekeken of krijgen ze te maken met onprettige opmerkingen. Voorbeelden van vooroordelen zijn dat de persoon weinig interesse heeft, dat hij of zij politiek niet begrijpt of er niet genoeg over geïnformeerd is. Het verlenen van het stemrecht aan deze mensen ligt door die vooroordelen niet voor de hand.

De dag van de verkiezingen:

Onaangepaste omgeving aanpakken

Mensen met een psychische aandoening geven aan dat de omgeving hen angst inboezemt. Ze zijn bang om gebruik te maken van het openbaar vervoer op zondag, om naar een erg druk stembureau te gaan of om volledig overweldigd te worden door hun psychische symptomen zodra ze het stembureau binnenkomen.

Mensen met een verstandelijke beperking zeggen dat ze de instructies of de informatie in het stembureau niet altijd begrijpen.

4.3.2 Moeilijkheden waarmee de entourage van personen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening te maken kregen

Tijdens de voorbereiding op het stemproces

Toegang tot de nodige informatie, hulpmiddelen en tijd om voor te bereiden op het stemmen

Het gebrek aan verkiezingsmateriaal om het stemproces voor te bereiden en het gebrek aan tijd, discussieruimtes en middelen zijn de grootste hinderpalen. Dit maakt het ingewikkeld om mensen op het stemproces voor te bereiden. Andere onderzoekers⁵² trekken dezelfde conclusies: de vele tijd die dit vergt, verklaart waarom stemmen voor deze diensten niet altijd een prioriteit is. De inzet van de hulpverleners heeft nochtans invloed op het aantal mensen dat gaat stemmen. Interesse voor politiek of deelname aan verkiezingen kan alleen worden gewekt als er vooraf over het onderwerp wordt gepraat.

Neutraal blijven

De vrees om de kiezer bij de stemkeuze te beïnvloeden, weerhoudt de entourage ervan om informatie over politieke partijen en programma's te geven. Onze studie sluit zich wat deze bedenking betreft aan bij de studie van Sally Balch Hurme en Paul Appelbaum. Die beklemtoont: "de risico's die verbonden zijn aan

⁵² K.A.K. Andren, M. Agran en W. MacLean (2015). "I Never Thought about It: Teaching People with Intellectual Disability to Vote." *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities* 50 (4), p. 388–96.

het laten stemmen van kiezers die bijna onbekwaam worden geacht om hun stem uit te brengen, zijn klein en de nadelen van het uitsluiten van mensen die dit wellicht wel kunnen doen, zijn aanzienlijk."⁵³

Volgens Sándor Gurbai zijn we vaak geneigd te denken mensen met een handicap "gemakkelijker door meningen van anderen worden beïnvloed en dat het juridisch gezien onmogelijk is om hen tegen dit soort invloeden te beschermen. Deze twee argumenten zijn duidelijk ongegrond."⁵⁴ Volgens Cyril Desjeux "zijn het eigenlijk de zogenaamd 'valide' mensen die aan heel wat invloeden worden blootgesteld."⁵⁵

Sándor Gurbai zet zijn betoog verder en wijst erop dat "in pluralistische democratische samenlevingen alle burgers worden blootgesteld aan heel uiteenlopende meningen en dat niet kan worden gegarandeerd dat zij niet door anderen worden beïnvloed. Het is duidelijk dat we allemaal door anderen worden beïnvloed, dat iedereen hulp nodig heeft bij het nemen van al dan niet belangrijke beslissingen over verschillende aspecten van het dagelijkse leven. Soms moeten we een beroep doen op de kennis en vaardigheden van dierbaren omdat we niet altijd over alle informatie beschikken om de juiste beslissingen te nemen."⁵⁶

De dag van de verkiezingen

Praktische organisatie van de verkiezingen

Hulpverleners en families wijzen ook op de moeilijkheid om de verkiezingen te organiseren op de verkiezingsdag (zorgen voor voldoende personeel, vervoer regelen, zorgen voor begeleiding van de persoon, enz.).

Algemeen

Beperkingen die te maken hebben met het leven in een collectieve structuur

Unia stelde algemeen ook vast dat de leefomgeving van de persoon een bepalende factor is bij de uitoefening van zijn of haar politieke rechten. De meeste personen met een handicap die we interviewden

⁵³ S.B. Hurme , PS Appelbaum (2007), "Defining and assessing capacity to vote: the effect of mental impairment on the rights of voters" McGeorge L Rev 38:p. 931–979.

⁵⁴S. Gurbai (2012), « Le droit de vote des personnes déficientes intellectuelles ou ayant des troubles d'origine psychosociale », dans : Ève Gardien éd., Des innovations sociales par et pour les personnes en situation de handicap. Toulouse, ERES, « Connaissances de la diversité », p. 75 .

⁵⁵ C. DESJEUX (2018), http://www.handeo.fr/sites/default/files/upload-files/OBS_Etude_VoteAidesHumaines_RapportFinal_4.pdf.

⁵⁶C. DESJEUX (2018), http://www.handeo.fr/sites/default/files/upload-files/OBS_Etude_VoteAidesHumaines_RapportFinal_4.pdf p. 75.

die zelfstandig wonen of bij hun familie, zijn gaan stemmen. Dat is niet het geval bij personen die in een opvangcentrum verblijven. In collectieve opvangstructuren is de participatiegraad relatief laag. De drie of vier personen waarmee we spraken die in een opvangcentrum verbleven, waren vaak de enigen in het centrum die hadden gestemd. Dit blijkt ook uit de online-enquête: in sommige structuren is de participatiegraad aan verkiezingen heel laag.

Zoals we eerder al vermeldden, heeft dit te maken met het tekort aan menselijke en materiële middelen om bewoners op het stemmen voor te bereiden. De dagelijkse takenlast van de hulpverleners is te groot. Omdat de verkiezingen op zondag plaatsvinden, moet er extra personeel worden ingeschakeld om de kiezers bij het stemmen te begeleiden.

Tot slot ligt de leefomgeving soms ver van de wettelijke verblijfplaats, die bepaalt waar de kiezer zijn of haar stem moet uitbrengen. De verplaatsingen zijn daardoor soms erg lang en complex.

Deze resultaten liggen in de lijn van de EESC-resultaten, die aan het licht brachten dat veel mensen met een handicap niet stemmen.⁵⁷

4.4 Welke factoren maken het stemmen eenvoudiger?

Een van de belangrijkste elementen om het proces eenvoudiger te maken is de aanwezigheid van een ondersteunend netwerk gedurende het volledige verkiezingsproces.

Tijdens de voorbereiding op het stemproces

Vorbereiding op het stemmen

Familieleden en hulpverleners kunnen de persoon wegwijs maken, voorbereiden, met hem of haar praten over politiek, enz. Al deze hulp verhoogt het gevoel van veiligheid en van legitimiteit als kiezer. Ze zijn een echte steun.

⁵⁷ Europees Economisch en Sociaal Comité (2019), "Werkelijk stemrecht van personen met een handicap bij de EP-verkiezingen", Informatief rapport, <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/files/ge-02-19-153-nl-n.pdf>.

Zoals Jennifer Okwerekwu, James McKenzie, Katherine Yates, Renee Sorrentino en Susan Friedman benadrukken⁵⁸, spelen psychiaters - en overigens alle personeelsleden en familieleden die de persoon begeleiden - een vooraanstaande rol: ze zijn bijzonder goed geplaatst om belemmeringen in het stemproces voor mensen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening aan te pakken door de groep over deze rechten te informeren.

Voor de meeste geïnterviewden bleek de voorbereiding op de verkiezingen een grote hulp en zelfs een springplank naar meer autonomie bij de volgende verkiezingen. Ze vormt een echte meerwaarde, niet alleen bij de stemkeuze, maar ook bij de te volgen instructies.

De dag van de verkiezingen

De aanwezigheid van een contactpersoon

De deelnemers waardeerden de aanwezigheid van een contactpersoon die tussenbeide kon komen wanneer zich bij het stemmen problemen voordeden, ongeacht of het ging om een maatschappelijk werker, een familielid of een lid van het stembureau zelf. Uit de interviews met de doelgroep blijkt unaniem dat de hulp geboden door het personeel van het stembureau, positief en geruststellend is. Hierdoor kunnen mensen die minder goed kunnen lezen of schrijven, hun stem uitbrengen. Het lijkt erop dat mensen die deze begeleiding nodig hebben, meer gerustgesteld zijn en hun stem kunnen uitbrengen zonder fouten te maken. Dit bevestigt het standpunt van Katherine Andren, Martin Agran en William MacLean,⁵⁹ dat meer mensen zouden gaan stemmen als deze hulp aangeboden wordt.

⁵⁸ J.A. Okwerekwu, J. B. McKenzie, K.A. Yates, R.M. Sorrentino, S. H Friedman, (2018). "Voting by people with mental illness", *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 46(4), p. 513-520.

⁵⁹ K.A.K. Andren, M. Agran, and W. MacLean (2015). "I Never Thought about It: Teaching People with Intellectual Disability to Vote." *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities* 50 (4), p. 388–396.

5 Conclusie en aanbevelingen

België heeft zich ertoe verbonden de bepalingen van het VN-verdrag inzake de Rechten van Personen met een Handicap toe te passen, met inbegrip van artikel 29 over de participatie van personen met een handicap aan het politieke en openbare leven. Daarom is Unia voorstander van een inclusief stemproces waaraan elke burger kan deelnemen. De manier waarop de verkiezingen nu zijn georganiseerd, sluit echter nog steeds bepaalde mensen uit. Met redelijke aanpassingen kan een onaangepaste stemomgeving toegankelijk worden gemaakt. Maar los van redelijke aanpassingen die op ad-hoc-basis en geval per geval worden doorgevoerd, wijst Unia op de verplichting om de omgeving voor iedereen toegankelijk te maken. Daar wordt iedere burger beter van.

Als het gaat over problemen met de participatie van personen met een handicap aan verkiezingen, wordt meestal gefocust op mobiliteit en toegankelijkheid op de verkiezingsdag zelf. Maar personen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening hebben andere problemen. En niet alleen op de dag van de verkiezingen zelf. Unia wil de problemen en mogelijke oplossingen die in dit rapport worden aangekaart, extra benadrukken. Daarom formuleren we specifieke aanbevelingen zodat iedereen zo zelfstandig mogelijk kan gaan stemmen, ook personen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening. Onze aanbevelingen zijn zowel gericht op de leefomgeving van de doelgroep als op de overheden.

5.1 Leefomgevingen moeten zich bewust worden van het belang van het stemrecht voor mensen met een handicap

Uit het onderzoek blijkt dat het stemrecht van mensen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening nog niet door iedereen wordt erkend. In sommige collectieve leefomgevingen stemmen ze weinig of helemaal niet. De leefomgeving van de persoon met een handicap moet daarom meer bewust worden gemaakt van het belang van stemmen.

Dit bewustmakingswerk bestaat uit zes aspecten:

De rechten van personen met een handicap verdedigen en bevorderen, inclusief het recht om deel te nemen aan het politieke en openbare leven

Mensen met een handicap genieten net als andere mensen alle mensenrechten. Ze hebben het recht om deel te nemen aan het politieke en openbare leven, en het recht om te stemmen en gekozen te worden. Het VN-Comité voor de Rechten van Personen met een Handicap benadrukt dat België de plicht heeft om deze rechten van personen met een handicap te beschermen en te bevorderen, "omdat personen met een handicap doorgaans niet kunnen wegen op het beleid."⁶⁰

Als iedereen stemt, garandeert dit niet alleen de legitimiteit van overheidsinstanties. Het draagt ook bij tot het tot stand komen van een inclusieve samenleving waarin iedereen voluit participeert.

Vooroordelen bestrijden

Het wantrouwen of de onverschilligheid die de omgeving en de politieke wereld tegen kiezers met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening hebben, blijkt buitengewoon groot te zijn.

‘Ze zijn onbekwaam om te stemmen, de kans bestaat dat ze voor de verkeerde kandidaat stemmen, ze hebben geen interesse in stemmen en ze zijn beïnvloedbaar.’ Dit zijn enkele van de vooroordelen die worden aangehaald. Als ze al waar zouden zijn, gelden ze voor alle burgers.

Want participeren in de samenleving vraagt inspanningen en alle burgers moeten de kans krijgen om te stemmen.⁶¹

Oog hebben voor de capaciteiten en sterke punten van personen met een handicap

Het onderzoek liet heel wat mensen aan het woord die bewust stemmen en hun rol als burger voluit spelen. Daarom is het van het allergrootste belang dat hulpverleners, ouders en de entourage beseffen

⁶⁰ G. Quinn, "A short Guide to the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities", 1 European Yearbook of Disability Law, 2009, p. 108.

⁶¹ CNCDH, « Avis sur le droit de vote des personnes handicapées », p. 18 op https://www.cncdh.fr/sites/default/files/170126_avis_droit_de_vote_des_pers._handicapees_a5_vdef_1.pdf.

dat mensen met een handicap een mening hebben en het recht hebben en in staat zijn om bewuste keuzes te maken.

Uiteenlopende ervaringen

Personen met een handicap vormen geen homogene groep. Net als iedereen hebben mensen met een handicap hun eigen ervaringen. Iedereen heeft sterke en zwakke punten. Sommigen ervaren meer moeilijkheden dan anderen. Kortom, zij zijn burgers zoals alle anderen. Dat moeten we onthouden bij het creëren van optimale omstandigheden om de participatie in de samenleving voor personen met een handicap te vergemakkelijken. We mogen niet uit het oog verliezen dat het onmogelijk is om één enkel antwoord te geven dat werkt voor alle personen met een handicap.

Participatie in de samenleving stimuleren

De participatie van mensen met een handicap in de samenleving mag niet afhangen van de goodwill van een aantal 'believers'. De initiatieven die organisaties en families al dan niet nemen op het gebied van participatie in de samenleving, lopen vandaag heel erg uiteen.

De leefomgeving en de entourage van de persoon met een handicap moeten, zonder uitzondering, de toegang tot stemmen garanderen en het stemmen aanmoedigen door informatie- en opleidingssessies te organiseren net als het vervoer en (eventuele) begeleiding op de verkiezingsdag zelf.

De persoon met een handicap bewustmaken van het belang om zijn burgerrechten uit te oefenen

Via bewustmaking moeten leefomgevingen ook de mensen zelf aanspreken die soms niet op de hoogte zijn van de uitdagingen van verkiezingen. Sommige personen met een handicap gaven aan dat stemmen voor hen niet belangrijk was of dat het hen niet interesseerde. Vaak komt dit omdat ze nooit informatie over verkiezingen krijgen of omdat ze nooit worden aangespoord om te gaan stemmen.

5.2 Leefomgevingen moeten het stemrecht steunen en bewoners actief voorbereiden

De medewerking van de omgeving van de persoon (familie of collectieve structuur) blijkt een essentiële hefboom te zijn om personen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening te laten participeren. De leefomgeving speelt een hoofdrol: ze verstrekt informatie, geeft duiding, spoort mensen aan en biedt concrete steun.

Hulpverleners en families moeten dus niet alleen van het stemrecht worden overtuigd. Ze moeten zelf maatregelen nemen om mensen met een handicap te wijzen op het algemeen belang en om hen zo goed mogelijk voor te bereiden. De vraag zal allicht niet van de mensen zelf komen. Daarom is het essentieel dat de leefomgeving het initiatief neemt.

Mensen aansporen om te gaan stemmen

Bij mensen met een handicap die in collectieve opvangstructuren verblijven, blijft de deelname aan verkiezingen laag. Leefomgevingen moeten mensen meer aansporen om te gaan stemmen door onder andere infosessies en voorbereidingen op het stemmen te organiseren.

Mensen actief op het stemproces voorbereiden

Mensen met een handicap die zich ervan bewust zijn dat het hun recht is om hun politieke rechten uit te oefenen en die zich daarop voorbereiden, zijn meer geneigd om te gaan stemmen.

De studie wijst op het verband tussen het voorbereiden op het stemproces door de instelling en het grotere aantal kiezers in diezelfde instelling.

Hulpverleners of familie moeten daarom investeren in verkiezingen en personen met een handicap begeleiden en informeren.

5.3 Leefomgevingen moeten structurele aanpassingen doorvoeren om de voorbereiding op de verkiezingen mogelijk te maken

Meer tijd en menselijke middelen vrijmaken

Hulpverleners zeggen dat ze te weinig tijd hebben om mensen op de verkiezingen voor te bereiden. Daarom is het belangrijk om na te denken over de indeling van de werktijd, om de nodige voorbereidingstijd vrij te maken:

- Voorzie in een aantal vrije uren zodat hulpverleners workshops over het stemrecht kunnen organiseren.
- Geef hulpverleners de mogelijkheid om externe hulp in te schakelen die vertrouwd is met participatie in de samenleving.
- Versterk het team op de verkiezingsdag om kiezers naar het stembureau te begeleiden of om hen er naartoe te brengen.

5.4 De overheid en overheidsinstanties moeten bevattelijke informatie verstrekken en materiaal ontwikkelen dat afgestemd is op de behoeften van de doelgroep

Verschillende mensen met een handicap, hulpverleners en ouders wezen erop dat het een echte uitdaging is om eenvoudig te begrijpen tools en informatie te vinden om mensen voor te bereiden. De manier waarop verkiezingsinformatie vandaag wordt gecommuniceerd, sluit niet aan bij de behoeften van de doelgroep. Bij gebrek aan aangepast materiaal moeten hulpverleners eerst tijd besteden aan het maken van aangepaste middelen en tools voor ze de discussie kunnen aangaan. Dat kost heel wat tijd, die ze zo al niet hebben.

Materiële middelen om uitleg bij de verkiezingen te geven

De overheid moet een manier bedenken om gemakkelijk toegankelijk materiaal te maken.

Unia vraagt de overheid een lessenspakket samen te stellen over alles wat bij verkiezingen komt kijken.

Het bestaan en de beschikbaarheid van dat materiaal biedt heel wat voordelen. Ouders en hulpverleners kunnen mensen met een handicap zo veel eenvoudiger begeleiden bij het uitoefenen van hun stemrecht. De overheid moet daarom initiatieven nemen om bevattelijke en toegankelijke informatie aan te bieden over hoe verkiezingen verlopen en waar politieke partijen voor staan. Met deze bevattelijke en toegankelijke informatie kunnen personen met een handicap zich op de verkiezingen voorbereiden, eventueel zelfs zonder de hulp van hun entourage. Het materiaal moet:

- eenvoudige informatie bieden over mogelijke begeleiding op de verkiezingsdag;
- video's en documenten bevatten om het stemproces zelf uit te leggen;
- een verklarende woordenlijst bevatten in makkelijk te lezen en eenvoudig te begrijpen taal, waarin veelvoorkomende politieke woorden worden uitgelegd;
- documenten bevatten met uitleg over de bevoegdheden van de verschillende overheidsinstanties.

Politieke partijen moeten hun verkiezingsprogramma's beter toegankelijk maken. Veel mensen met een handicap en hun entourage zeggen dat ze geen bevattelijke informatie vonden over waar elke partij voor staat en wat ze tijdens de regeerperiode willen realiseren. Omdat ze zich niet kunnen informeren, is het moeilijk om een geïnformeerde en bewuste stemkeuze te maken. Unia vraagt om te denken aan:

- het gebruik van eenvoudig te begrijpen taal voor partijpamfletten en -programma's;
- visuele ondersteuning voor boodschappen;
- ondertiteling van video's;
- het ontwikkelen van toegankelijke websites;
- het gebruik van klare taal op politieke bijeenkomsten en bij politieke debatten.

Het European Disability Forum⁶² geeft de nodige informatie om een politieke campagne toegankelijk te maken.

Personen die we hebben ontmoet, stelden ook voor om te werken met filmpjes en om persoonlijke ontmoetingen te organiseren met specialisten of politieke vertegenwoordigers.

5.5 De overheden moeten zorgen voor optimale omstandigheden, zodat iedereen gegarandeerd zijn of haar stemrecht kan uitoefenen

Nu kan er vooral in de stembureaus van elke gemeente worden gestemd. Uit het onderzoek blijkt echter dat stembureaus niet altijd aangepast zijn aan de behoeften van personen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening. De overheid moet daarom alternatieven voorstellen voor het traditionele stemmen en voor de huidige stemomstandigheden.

Vooraf stemmen of stemmen per briefwisseling mogelijk maken

Een drukke en lawaaiëring omgeving, instructies die moeilijk te begrijpen zijn, relatief snel moeten stemmen of lang moeten wachten voor ze hun stem kunnen uitbrengen, ... Het maakt het voor sommige mensen met een verstandelijke beperking of een psychische aandoening moeilijk of zelfs onmogelijk om te stemmen. Vooraf stemmen, waardoor iemand voor de verkiezingsdag naar het stembureau kan gaan, of stemmen per briefwisseling zijn manieren om aan de noden van deze kiezers tegemoet te komen.

⁶² <http://www.edf-feph.org/how-make-your-political-campaign-accessible>.

Meer stembureaus inrichten in instellingen of kiezen voor mobiele stembureaus

Zich verplaatsen naar het stembureau is een van de belangrijkste problemen die uit de studie naar voren komen. Ofwel omdat de afstanden te groot zijn, omdat mensen er zelfstandig niet naartoe kunnen gaan of omdat er geen aangepast vervoer beschikbaar is. Mensen met een handicap zijn daarom grotendeels afhankelijk van hulpverleners of van hun familie. Verkiezingen vinden op zondag plaats en dan zijn er minder personeelsleden aanwezig.

Daarom vraagt Unia de overheid om systematisch stembureaus in grote opvangstructuren/centra in te richten. Voor meer inclusie kunnen burgers uit de gemeente ook in deze bureaus stemmen. Unia vraagt de overheid ook om een bus met een stemhokje in te richten. Die kan dan in de buurt van centra worden geplaatst die mensen opvangen die zich moeilijk kunnen verplaatsen.

Voorzitters van stembureaus en bijzitters vertrouwd maken met handicap

Soms hebben kiezers met een handicap slechte ervaringen met het onthaal door de leden van het stembureau of door de beslissing van een voorzitter die weigert dat de persoon zich in het stemhokje laat begeleiden door een persoon van zijn of haar keuze. De overheid moet leden van het stembureau bewuster en vertrouwder maken met de leefwereld van personen met een handicap.

Stembiljetten voorstellen met de kleuren en logo's van de partijen en foto's van de kandidaten

De kiezer krijgt een stembiljet voorgeschoteld zonder kleuren, partijlogo's en foto's van de kandidaten. Dit zijn echter oriëntatiepunten die hij of zij zich tijdens de campagne eigen heeft kunnen maken. Unia vraagt de overheid om de lay-out van de stembiljetten aan te passen. Visuele ondersteuning bij het stemmen is inderdaad een doeltreffend middel om de taak van kiezers met een verstandelijke handicap te vergemakkelijken, het risico op fouten te verminderen en hun autonomie in het stemhokje te vergroten.

5.6 De overheid moet vrederechters de nodige middelen geven om hun werk te kunnen uitoefenen

Vrederechters die een persoon onder bewind moeten plaatsen, kunnen die persoon ambtshalve onbekwaam verklaren om zijn of haar politieke rechten uit te oefenen. Voor personen die onder bewind worden geplaatst, is het oordeel van de vrederechter een eerste filter in de toegang tot het verkiezingsproces. Mensen met een verstandelijke beperking of een psychische aandoening kunnen al te

gemakkelijk volledig onbekwaam worden verklaard, waardoor ze hun politieke rechten niet kunnen uitoefenen.

Vrederechters bewust maken

Unia vraagt de overheid om vrederechters op te leiden en vertrouwd te maken met de verschillende aspecten van een handicap, meer bepaald met de rechten en beginselen die inherent zijn aan het VN-verdrag. Sommige rechters zijn nog helemaal niet vertrouwd met de leefwereld en de problemen van personen met een verstandelijke beperking of een psychische aandoening. Stereotypen kunnen dan leiden tot bepaalde oordelen, waardoor de rechter veeleer uitgaat van een vermoeden van onbekwaamheid dan van het vermogen om bepaalde handelingen te verrichten.

De beslissing over de uitoefening van politieke rechten en met name over het stemrecht, bepaalt of een persoon een plaats heeft in het democratische besluitvormingsproces. Dit verdient een zorgvuldige afweging, gezien de grote impact van de beslissing van de rechter op de burgerparticipatie van personen met een handicap en daardoor ook onrechtstreeks op de legitimiteit van de verkozenen.

Vrederechters helpen om bij het nemen van beslissingen rekening te houden met de rechten van personen

Het onderzoek bevestigde ook dat de werklast van vrederechters te hoog is. Ze hebben geen tijd om de echte capaciteiten van elke persoon te analyseren. Juridisch gezien mag de rechter iemands stemrecht ontnemen. Unia wijst erop dat vrederechters die mogelijkheid enkel in uitzonderlijke gevallen mogen gebruiken en uitvoerig moeten motiveren. Daarom vraagt Unia de overheid om vrederechters de nodige materiële en menselijke middelen te geven om beslissingen te nemen die aansluiten bij de echte capaciteiten van personen. Het uitvoeren van deze aanbevelingen draagt bij tot een toegankelijke en stimulerende omgeving, die essentieel is om van personen met een handicap actieve burgers te maken.

Door deel te nemen aan de verkiezingen kunnen personen met een handicap wegen op het beleid en mee de voorwaarden creëren voor een inclusieve samenleving.

6 Bibliografie

Onderzoek

- ANDREN, K. A. K., M. AGRAN, and W. MACLEAN. 2015. "I Never Thought about It: Teaching People with Intellectual Disability to Vote." *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities* 50 (4): 388–96.
- ASPH, *Il est temps de parler vote ! Faire entendre sa voix, pour qu'elle compte ! Rien sur nous sans nous*. CAMPAGNE DE SENSIBILISATION, p3.
- BAROZZINI J., BAZIER G., DAMIEN M., (et al.), *Art et handicap*, Presses universitaires de Namur, Namur, 2008.
- BECKER H., *Outsiders : études de la sociologie de la déviance*, Saint-Amand-Montrond, éditions a.m. Métailié, 1985, Collections Observations.
- BLANCHET A., GOTMAN A., *L'entretien*, 2ème édition, Paris, Armand Colin, , 2007, coll. 128-L'enquête et ses méthodes.
- BOURDIEU P., *La misère du monde*, Paris, Seuil, 1993, pp. 905-925.
- BOURDIEU P., CHARTIER R., *Le sociologue et l'historien*, Marseille, Agone, 2010, coll. « Banc d'essais », p.60 ; cité par GASPARD J.F., *Cours d'Epistémologie et méthodes de recherches*, 1ère année MIAS, HENALLUX, 2013-2014, slides n°20.
- BOURDIEU P., PASSERON C., cité par DE SINGLY F., *Le questionnaire*, 4ème édition, Paris, Armand Colin, 2007, coll. 128-L'enquête et ses méthodes, p.15.
- BRAUN V. & CLARKE, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. Doi :10.1191/1478088706qp063oa.
- CHANG, L., & KROSNICK, J. A. (2010). Comparing oral interviewing with self-administered computerized questionnaires: An experiment. *Public Opinion Quarterly*, 74(1), 154–167. doi:10.1093/poq/nfp090.
- DE SINGLY F., *Le questionnaire*, 3ème édition, Paris, Armand Colin, 2007, coll. 128 - L'enquête et ses méthodes, pp.26-27.
- DE SINGLY F., *Le questionnaire*, 4ème édition, Paris, Armand Colin, 2007, coll. 128 - L'enquête et ses méthodes, p.15.

- DESJEUX C., http://www.handeo.fr/sites/default/files/upload-files/OBS_Etude_VoteAidesHumaines_RapportFinal_4.pdf.
- DORVIL H. (2001), *Le handicap – Origines et actualité d'un concept*, in Problèmes sociaux (Tome I) – Théories et méthodologies, Henri Dorvil et Robert Mayer (Dir.), 2001, Presse de l'université du Québec, p. 197.
- FAULKNER, S.L. & TROTTER, S.P. (2017). In-depth interviews. In J. MATTEHES, C.S. DAVIS & R. F. POTTER (Eds.), *The International Encyclopedia of Communication Research Methods* (z.p.) New Jersey, NJ: John Wiley & Sons Inc.
- FRESHWATER D. & FISHER, P. (2015), *Mixed methods*. https://www.researchgate.net/publication/281291634_Mixed_methods/citations.
- GASPARD J-F, *Tenir ! Les raisons d'être des travailleurs sociaux*, Paris, La Découverte, coll. « Enquêtes de terrain », 2012.
- GOFFMAN E. (1975), *Stigmate : Les usages sociaux des handicaps*, édition de minuits, 1975, coll. Le sens commun.
- GURBAI S., « Le droit de vote des personnes déficientes intellectuelles ou ayant des troubles d'origine psychosociale », dans : Ève Gardien éd., *Des innovations sociales par et pour les personnes en situation de handicap*. Toulouse, ERES, « Connaissances de la diversité », 2012, p. 86.
- HAMER HP, Finlayson M: The rights and responsibilities of citizenship for service users: some terms and conditions apply. *J Psychiatr Ment Health Nurs* 22:698–705, 2015.
- HURME SB, APPELBAUM PS (2007), Defining and assessing capacity to vote: the effect of mental impairment on the rights of voters. *McGeorge L Rev* 38:931–979, 2007.
- LEGARD, R., KEEGAN, J. & WARD, K. (2003). In-depth interviews. In J. RICHIER & J. LEWIS (Eds.), *Qualitative Research Practice* (pp. 138-169). London : Sage.
- MABILON_BONFILS B., « François De Singly, *Le questionnaire. L'enquête et ses méthodes* (3e édition) », *Lectures* [En ligne], Les comptes rendus, 2012, mis en ligne le 23 juillet 2012, consulté le 15 août 2018. URL : <http://journals.openedition.org/lectures/8915>.
- MINARD M., *L'expérience de Rosenhan*, [En ligne]. *Sud/Nord* 1/2009 (n° 24), p. 75. URL: www.cairn.info/revue-sud-nord-2009-1-page-73.htm.
- OKWEREKWU, J. A., MCKENZIE, J. B., YATES K. A., SORRENTINO, R. M., & FRIEDMANS, S. H. (2018). Voting by people with mental illness. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 46(4), 513-520.

- QUINN G. (2009), « A short guide to the United Nations Convention on the rights of persons with disabilities », European yearbook of disability law, p. 108.
- QUIVY R., VAN CAMPENHOUDT L. (1988), *Manuel de recherche en sciences sociales*, Paris, Dunod.
- SOMEKH, B. and LEWIN, C. (2015). *Research methods in the social sciences*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- STIKER H-J (2003), *Le handicap en images- les représentations de la déficience dans les œuvres d'art*, Ramonville Saint-Agne, Editions érès, 2003, p.28.
- ROSENHAN D., *On being sane in insane places*, Science, vol. 179, January 1973, p. 253; cite par MINARD M., *L'expérience de Rosenhan*, [En ligne]. Sud/Nord 1/2009 (n° 24), p. 75. URL : www.cairn.info/revue-sud-nord-2009-1-page-73.htm.
- VAN CAMPENHOUDT L., MARQUIS M., *Cours de Sociologie*, Paris, Dumod, 2014.
- VANDERASPOLDEN, M. (2019). Ombudsman waarschuwt: “Verplicht alle gemeenten in Vlaanderen om in 2024 elektronisch te stemmen”. Het Nieuwsblad. Geraadpleegd van https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20190601_04440526.

Websites

- http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&table_name=wet&cn=2006121354.
- Convention relative aux droits des personnes handicapées.
https://www.aviq.be/handicap/pdf/AWIPH/handicap_Belgique/conventionONU/Convention_ONU.pdf.
- Comité des droits des personnes handicapées, Communication n° 4, 2011, §9-4 - Constatations adoptées à sa dixième session - 2-13 septembre 2013.
- http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=1894041230&table_name=wet.
- <https://www.vlaanderen.be/de-organisatie-van-verkiezingen-in-belgie>.
- <https://www.psytoyens.be/ressources/loi-administration-des-biens-et-de-la-personne/>.
- <https://www.droitsquotidiens.be/fr/actualites/la-reforme-de-ladministration-provisoire-ce-qui-change-partir-de-ce-1er-septembre-2014>.

- <https://phare.irisnet.be/droits/protection-juridique/>.
- <https://www.droitsquotidiens.be/fr/actualites/la-reforme-de-ladministration-provisoire-ce-qui-change-partir-de-ce-1er-septembre-2014>.
- Comité économique et social européen. Les droits de vote effectifs des personnes handicapées aux élections européennes. <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/files/qe-02-19-153-fr-n.pdf>.
- <https://rm.coe.int/third-party-intervention-before-the-european-court-of-human-rights-cas/16808c3253>.
- <http://www.elections.fgov.be/index.php?id=423>, site visité le 14 aout 2018.
- <http://www.histoirecanada.ca/explore/women/why-women-couldn-t-vote>, site visité le 14 aout 2018.
- https://www.tijdschriftkwalon.nl/inhoud/tijdschrift_artikel/KW-11-2-2/Mixed-Methods-een-nieuwe-methodologische-benadering.
- <https://www.sampol.be/2018/12/hoer-representatief-waren-de-gemeenteraadsverkiezingen-van-2018>.
- <https://www.canvas.be/blanco>.
- Comité économique et social européen. Les droits de vote effectifs des personnes handicapées aux élections européennes. <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/files/qe-02-19-153-fr-n.pdf>.

7 Bijlagen

De online-enquête

7.1.1 Vragenlijst verzonden naar aanleiding van de gemeente- en provincieraadsverkiezingen in 2018

A. Algemene informatie // Information générale

1. Naam en adres van de organisatie // Nom et adresse de l'organisation?*

2. Contactpersoon: telefoon en/of e-mail // Personne de contact: tel et/ou mail?*

Eventuele opmerking // Remarque(s) éventuelle(s)

3. Soort ondersteuning // Type de service?*

Residentieel verblijf // Service Résidentiel

Begeleid zelfstandig wonen // Service de Logement Supervisé

Andere// Autre

4. Aantal bewoners binnen uw organisatie? // Nombre de résidents au sein de votre organisation?*

5. Tot welke soort(en) beperking(en) richt u organisatie zich? // Quel(s) type(s) de handicap accueille votre organisation?

*

Verstandelijke beperking // Déficience intellectuelle

Psychische problematiek // Santé mentale

Dubbele diagnose (verstandelijke beperking + psychische problematiek) // Double diagnostic (déficience intellectuelle et santé mentale)

Autre (veuillez préciser)

6. Locatie instelling // Localisation?*

Provincie Antwerpen

Provincie Oost-Vlaanderen

Provincie West-Vlaanderen

Provincie Vlaams-Brabant

Provincie Limburg

Province de Liège

Province de Namur

Province de Hainaut

Province du Brabant Wallon

Province de Luxembourg

Brussel - Bruxelles

7. Omgeving // Environnement?*

Stedelijke of eerder stedelijke woonomgeving // Urbain (ou plutôt urbain)

Landelijke of eerder landelijke woonomgeving // Rural (ou plutôt rural)

B. Deelname aan de verkiezingen op 14 oktober 2018 // Participation aux élections du 14 octobre 2018

8. Hoeveel mensen in uw voorziening zijn juridisch bekwaam om te gaan stemmen? (Antwoord met een cijfer) // Dans votre organisation, combien de personnes ont la capacité juridique de voter? (Répondez en chiffres SVP)

*

9. Hoeveel van deze mensen waren aanwezig in uw voorziening op 14 oktober? (Antwoord met een cijfer) // Combien de ces personnes étaient présentes dans votre organisation le 14 octobre 2018? (Répondez en chiffres SVP)

*

10. Hoeveel van deze mensen, die juridisch bekwaam zijn en aanwezig waren, hebben effectief gestemd op 14 oktober 2018? (Antwoord met een cijfer) // Parmi ces personnes (juridiquement capables de voter et présentes), combien ont voté le 14 octobre 2018? (Répondez en chiffres SVP)

*

11. Hoeveel van deze mensen, die juridisch bekwaam zijn en aanwezig waren, zijn gedomicilieerd binnen uw organisatie? (Antwoord met een cijfer) // Parmi ces personnes (juridiquement capables de voter et présentes), combien sont domiciliées dans votre organisation (Répondez en chiffres SVP)

12. Hoeveel van de mensen die gestemd hebben op 14 oktober 2018 zijn volledig autonoom gaan stemmen? (Antwoord met een cijfer) // Parmi les personnes qui ont voté, combien ont voté de façon complètement autonome? (Répondez en chiffres SVP)

13. Hoeveel van de mensen die gestemd hebben op 14 oktober 2018 hebben zonder begeleiding gestemd in het stembokje? (Antwoord met een cijfer) // Parmi les personnes qui ont voté, combien ont voté seules dans l'isoloir?

14. Hoeveel van de mensen die gestemd hebben op 14 oktober 2018 hadden begeleiding nodig in het stembokje? (Antwoord met een cijfer) // Parmi les personnes qui ont voté, combien ont bénéficié d'un accompagnement dans l'isoloir? (Répondez en chiffres SVP)

15. Hoeveel van de mensen die gestemd hebben op 14 oktober 2018 hebben via een volmacht gestemd? (Antwoord met een cijfer) // Parmi les personnes qui ont voté, combien ont voté par procuration? (Répondez en chiffres SVP)

Andere redenen of opmerkingen // Autres raisons ou autres remarques:

16. Wat zijn volgens u de 3 voornaamste redenen waarom deze mensen niet gestemd hebben? // Quelles sont, selon vous, les trois principales raisons pour lesquelles les personnes n'ont pas voté?

*

Gebrek aan personeel // Manque de personnel

Gebrek aan vervoer naar het stembureau // Manque de transport jusqu'au bureau de vote

Het systeem van de verkiezingen is te ingewikkeld voor hen // Le système électoral est trop compliqué pour eux

Fysiek niet in staat om te gaan stemmen // Physiquement pas en état de voter

Geen interesse in politiek // Pas d'intérêt pour la politique

Gezondheidsproblemen // Problème de santé

Ontoegankelijkheid van de informatie // Inaccessibilité de l'information

Gebrek aan kennis over verkiezingskwesities // Manque de connaissance sur les enjeux des élections

Ontoegankelijkheid van het stembureau // Inaccessibilité du bureau de vote

17. Welke extra hulpmiddelen heeft uw instelling gebruikt om het op de dag van de verkiezingen mogelijk te maken dat de bewoners konden gaan stemmen? // Quels moyens supplémentaires votre organisation a mis en place le jour des élections pour rendre possible l'exercice du vote de vos bénéficiaires?

*

Extra transport // Transports supplémentaires

Extra personeel // Personnels supplémentaires

Extra vrijwilligers // Recours à des volontaires

Niets // Rien

Andere // Autres

18. Welke van deze hulpmiddelen gaat u opnieuw inzetten voor de verkiezingen van mei 2019? // Parmi ces moyens mis en place, lesquels allez-vous réinitier le jour des élections de 2019?

*

Extra transport // Transports supplémentaires

Extra personeel // Personnels supplémentaires

Extra vrijwilligers // Recours à des volontaires

Niets // Rien

Andere // Autres

Eventuele opmerking // Remarque(s) éventuelle(s):

19. Zou u het een goed idee vinden om in de toekomst een stembureau te installeren in de voorziening? Het stembureau zou open zijn voor de bevolking van de gemeente. // Selon vous, est-ce une bonne idée d'installer un bureau de vote (ouvert à la population de la commune) dans les locaux de votre organisation?

*

Ja / Oui

Nee / Non

Eventuele opmerking // Remarque(s) éventuelle(s):

20. Vindt u het als instelling belangrijk dat deze mensen hun stemrecht effectief uitoefenen voor de gemeenteraadsverkiezingen? Comme institution, estimez-vous important que les personnes en situation de handicap exercent effectivement leur droit de vote pour les élections communales?

*

Heel belangrijk // Très important

Belangrijk // Important

Onbelangrijk // Peu important

Helemaal onbelangrijk // Pas du tout important
 Ik weet het niet // Je ne sais pas
 Eventuele opmerkingen // Remarque(s) éventuelle(s)

21. Vindt u het als instelling belangrijk dat deze mensen hun stemrecht effectief uitoefenen voor de federale en regionale verkiezingen? // Comme institution, estimez-vous important que les personnes en situation de handicap exercent effectivement leur droit de vote pour les élections régionales et fédérales de 2019?

*

Heel belangrijk // Très important
 Belangrijk // Important
 Onbelangrijk // Peu important
 Helemaal onbelangrijk // Pas du tout important
 Ik weet het niet // Je ne sais pas

Eventuele opmerkingen // Remarque(s) éventuelle(s)

C. Tijdens de verkiezingscampagne // Durant la campagne électorale

22. Heb je interesse gemerkt bij de personen in jouw organisatie voor de verkiezingen van 14 oktober 2018? // Avez-vous perçu un intérêt de la part de vos bénéficiaires à participer aux élections du 14 octobre 2018?

*

De meesten zijn geïnteresseerd // La plupart était intéressée
 De meesten zijn niet geïnteresseerd // La plupart n'était pas intéressée
 Eventuele opmerking // Remarque(s) éventuelle(s):

23. Heeft de organisatie initiatieven genomen om de mensen voor te bereiden om te gaan stemmen op 14 oktober 2018? (Folders en brochures bekijken, een debat bijwonen, de oproepingsbrief samen bekijken, informatie over vervoer opzoeken, ...) // Votre organisation a-t-elle pris des initiatives (informations, formations, rencontres, mises en situation,...) pour préparer les bénéficiaires aux élections?

*

Ja // Oui
 Nee // Non
 Eventuele opmerking // Remarque(s) éventuelle(s)

24. Zo ja, welke initiatieven heeft u genomen om deze mensen voor te bereiden? Er zijn meerdere antwoorden mogelijk. // Si oui, quelles initiatives (plusieurs réponses possibles) ?

*

Rollenspel // Mises en situation
 Debat // Débat
 Ontmoeting met politici // Rencontre avec des politiques
 Gebruik van aangepast materiaal // Utilisation de matériel(s) adapté(s)
 Informatiesessie door de overheid // Séance d'information avec des autorités
 Informatiesessie door een vereniging // Séance d'information avec des associations

Discussie // Discussion

Online stemtest // Test de vote en ligne

Andere // Autres

Eventuele opmerking // Remarque éventuelle(s):

25. Heeft u bestaande hulpmiddelen gebruikt van overheden en non-profitorganisaties? // Avez-vous eu recours à des outils de référence existants (créés par les autorités ou les associations) pour la préparation au vote des personnes en situation de handicap?

*

Ja // Oui

Nee // Non

26. Zo ja, welke? // Si oui, lesquels?

Campagnes // Campagnes en FALC (Facile à lire et à comprendre)

Websites // Sites web

Brochures // Brochures

Informatiesessies // Séances d'information

Educatief materiaal // Matériel éducatif, kit pédagogique

27. Welke initiatieven die er bestaan ter voorbereidingen van het stemmen, werkten goed? // Parmi toutes les initiatives pour préparer vos bénéficiaires au vote, lesquelles ont bien fonctionné?

Campagnes in eenvoudige taal// Campagnes en FALC (Facile à lire et à comprendre)

Websites // Sites web

Brochures // Brochures

Informatiesessies // Séances d'information

Educatief materiaal // Matériel éducatif, kit pédagogique

Geen // Aucune

28. Wie is volgens u het meest geschikt om de personen die in uw instelling verblijven, voor te bereiden op de verkiezingen? // Qui est, selon vous, la personne la mieux habilitée à préparer vos bénéficiaires au vote?

*

Een familielid // Membre de la famille

Andere bewoners // Autres résidents

Personeelsleden: Opvoeder, maatschappelijk assistent, psycholoog // Membre du personnel: Educateurs, travailleur social, psychologue

De overheid (VAPH, Departement Gelijke Kansen, Departement dat de verkiezingen organiseert, de gemeente) // Autorités (Aviq, Phare, service de l'égalité des chances)

Politici // Les politiques

Andere // Autre:

D. Na de verkiezingen van 14 oktober 2018 // Après les élections du 14 octobre 2018

29. Waren uw bewoners geïnteresseerd in de resultaten van de verkiezingen? (Welke kandidaten verkozen zijn, wie burgemeester werd...?) // Avez-vous perçu de la part de vos bénéficiaires un intérêt dans les résultats des élections? (Quels candidats ont été élus, qui a été désigné comme bourgmestre...?)

*

De meesten wel // Oui, pour la plupart

De meesten niet // Non, pour la plupart

Eventuele opmerking // Remarque éventuelle?

30. Wie bracht hen over het algemeen hiervan op de hoogte? // Qui leur a expliqué?*

Familieleden // Membre de la famille

Andere bewoners // Autres résidents

Personeel van de instelling (Opvoeder, psycholoog, maatschappelijk assistent) // Personnel de l'organisation (Educateurs, psychologue, travailleur social)

Niemand // Personne

Andere // Autres:

Indien ja, welke? // Si oui, lesquels:

31. Hebt u nood aan hulpmiddelen om de bewoners te informeren over de resultaten van de verkiezingen? // Auriez-vous besoin d'outils pour expliquer les résultats des élections?

*

Ja // Oui

Nee // Non

Motiveer // Expliquez:

32. Bent u van plan de bewoners (opnieuw) voor te bereiden op de verkiezingen van mei 2019? // Comptez-vous (ré)initier un travail de préparation au vote en vue des élections de 2019?

*

Ja // Oui

Nee // Non

E. Tot slot // Pour finir

Eventuele opmerkingen// Remarques éventuelles

33. Kent u de opdrachten van Unia, het interfederaal gelijkkansencentrum? // Connaissez-vous les missions Unia, Centre inter fédéral pour l'égalité des chances?

*

Ja // Oui

Nee // Non

Eventuele opmerking // Remarque(s) éventuelle(s):

34. Staat u ervoor open dat we u contacteren om een meer diepgaand gesprek in te plannen met u, één van uw personeelsleden of een bewoner voor het kwalitatief luik van dit onderzoek? // Etes-vous disposé à ce qu'on vous contacte (vous, un membre de votre personnel ou un bénéficiaire) pour répondre à des questions d'ordre qualitatif?

*

Ja // Oui

Nee // Non

35. Staat u ervoor open dat je nog een vragenlijst invult na de verkiezingen van 2019? // Etes vous disposé à répondre à un questionnaire similaire à la suite des élections de 2019?

*

Ja // Oui

Nee // Non

7.1.2 Vragenlijst verzonden naar aanleiding van de regionale, federale en Europese verkiezingen in 2019

A. Algemene informatie // Information générale

Studie naar de burgerparticipatie van personen met een verstandelijke en/of psychische beperking // Etude sur la participation citoyenne des personnes en situation de handicap mental et/ou psychique

1. Naam en adres van de organisatie // Nom et adresse de l'organisation?*

2. Contactpersoon: telefoon en/of e-mail // Personne de contact: tel et/ou mail?*

Eventuele opmerking // Remarque(s) éventuelle(s)

3. Soort ondersteuning // Type de service?*

Psychiatrisch ziekenhuis // hôpitaux psychiatriques

Psychiatrisch verzorgingstehuis // Maison de soins psychiatrique

Initiatief beschut wonen // Initiative d'Habitation Protégée

Andere// Autre

4. Aantal bewoners binnen uw organisatie? // Nombre de résidents au sein de votre organisation?*

5. Tot welke soort(en) beperking(en) richt u organisatie zich? // Quel(s) type(s) de handicap accueille votre institution?

*

Verstandelijke beperking // Déficience intellectuelle

Psychische problematiek // Santé mentale

Dubbele diagnose (verstandelijke beperking + psychische problematiek) // Double diagnostic (déficience intellectuelle et santé mentale)

Autre (veuillez préciser)

6. Locatie instelling // Localisation?*

Provincie Antwerpen

Provincie Oost-Vlaanderen

Provincie West-Vlaanderen

Provincie Vlaams-Brabant

Provincie Limburg

Province de Liège

Province de Namur

Province de Hainaut
Province du Brabant Wallon
Province de Luxembourg
Brussel - Bruxelles

7. Omgeving // Environnement?*

Stedelijke of eerder stedelijke woonomgeving // Urbain (ou plutôt urbain)

Landelijke of eerder landelijke woonomgeving // Rural (ou plutôt rural)

B. Deelname aan de verkiezingen op 26 mei 2019 // Participation aux élections du 26 mai 2019

Studie naar de burgerparticipatie van personen met een verstandelijke en/of psychische beperking //
Etude sur la participation citoyenne des personnes en situation de handicap mental et/ou psychique

8. Hoeveel mensen in uw voorziening zijn juridisch bekwaam om te gaan stemmen? (Antwoord met een cijfer) // Dans votre organisation, combien de personnes ont la capacité juridique de voter? (Répondez en chiffres SVP)

*

9. Hoeveel van deze mensen waren aanwezig in uw voorziening op 26 mei 2019? (Antwoord met een cijfer) // Combien de ces personnes étaient présentes dans votre organisation le 26 mai 2019? (Répondez en chiffres SVP)

*

10. Hoeveel van deze mensen, die juridisch bekwaam zijn en aanwezig waren, hebben effectief gestemd op 26 mei 2019? (Antwoord met een cijfer) // Parmi ces personnes (juridiquement capables de voter et présentes), combien ont voté le 26 mai 2019? (Répondez en chiffres SVP)

*

11. Hoeveel van deze mensen, die juridisch bekwaam zijn en aanwezig waren, zijn gedomicilieerd binnen uw organisatie? (Antwoord met een cijfer) // Parmi ces personnes (juridiquement capables de voter et présentes), combien sont domiciliées dans votre organisation (Répondez en chiffres SVP)

12. Hoeveel van de mensen die gestemd hebben op 26 mei 2019 zijn volledig autonoom gaan stemmen? (Antwoord met een cijfer) // Parmi les personnes qui ont voté, combien ont voté de façon complètement autonome? (Répondez en chiffres SVP)

13. Hoeveel van de mensen die gestemd hebben op 26 mei 2019 hebben zonder begeleiding gestemd in het stembokje? (Antwoord met een cijfer) // Parmi les personnes qui ont voté, combien ont voté seules dans l'isoloir?

14. Hoeveel van de mensen die gestemd hebben op 26 mei 2019 hadden begeleiding nodig in het stembokje? (Antwoord met een cijfer) // Parmi les personnes qui ont voté, combien ont bénéficié d'un accompagnement dans l'isoloir? (Répondez en chiffres SVP)

15. Hoeveel van de mensen die gestemd hebben op 26 mei 2019 hebben via een volmacht gestemd? (Antwoord met een cijfer) // Parmi les personnes qui ont voté, combien ont voté par procuration? (Répondez en chiffres SVP)

Eventuele opmerking // Remarque éventuelle

16. Heeft u het idee dat er meer of minder bewoners deelgenomen hebben aan de verkiezingen van 26 mei 2019 in vergelijking met de verkiezingen van oktober 2018? // Pouvez-vous dire si les bénéficiaires de votre organisation ont plus ou moins participé aux élections du 26 mai 2019 par rapport aux élections d'octobre 2018?

*

Meer // Plus de participation aux élections du 26 mai

Minder // Moins de participation aux élections du 26 mai

Evenveel // Même participation pour les deux élections

Andere redenen of opmerkingen// Autres raisons ou autres remarques:

17. Wat zijn volgens u de 3 voornaamste redenen waarom deze mensen niet gestemd hebben? // Quelles sont, selon vous, les trois principales raisons pour lesquelles les personnes n'ont pas voté?

*

Gebrek aan personeel // Manque de personnel

Gebrek aan vervoer naar het stembureau // Manque de transport jusqu'au bureau de vote

Het systeem van de verkiezingen is te ingewikkeld voor hen// Le système électoral est trop compliqué pour eux

Fysiek niet in staat om te gaan stemmen // Physiquement pas en état de voter

Geen interesse in politiek // Pas d'intérêt pour la politique

Gezondheidsproblemen // Problème de santé

Ontoegankelijkheid van de informatie // Inaccessibilité de l'information

Gebrek aan kennis over verkiezingskwesities // Manque de connaissance sur les enjeux des élections

Ontoegankelijkheid van het stembureau// Inaccessibilité du bureau de vote

18. Welke extra hulpmiddelen heeft uw instelling gebruikt om het op de dag van de verkiezingen mogelijk te maken dat de bewoners konden gaan stemmen? // Quels moyens supplémentaires votre organisation a mis en place le jour des élections pour rendre possible l'exercice du vote de vos bénéficiaires?

Extra transport // Transports supplémentaires

Extra personeel // Personnels supplémentaires

Extra vrijwilligers // Recours à des volontaires

Niets // Rien

Andere // Autres

Eventuele opmerking // Remarque éventuelle

19. Heeft u het idee dat uw instelling meer of minder inspanningen geleverd heeft in vergelijking met oktober 2018 zodat de bewoners konden gaan stemmen op 26 mei 2019?// Estimez-vous que votre institution a fait plus ou moins de préparation par rapport aux élections d'octobre 2018 pour que les résidents puissent voter le 26 mai 2019?

*

Meer //Plus de choses ont été mises en place

Minder // moins de choses ont été mises en place

Evenveel // Identique par rapport à l'élection d'octobre

Eventuele opmerking // Remarque(s) éventuelle(s):

20. Zou u het een goed idee vinden om in de toekomst een stembureau te installeren in de voorziening? Het stembureau zou open zijn voor de bevolking van de gemeente. // Selon vous, est-ce une bonne idée d'installer un bureau de vote (ouvert à la population de la commune) dans les locaux de votre organisation?

*

Ja / Oui

Nee / Non

Eventuele opmerkingen // Remarque(s) éventuelle(s)

21. Vindt u het als instelling belangrijk dat deze mensen hun stemrecht effectief uitoefenen voor de federale en regionale verkiezingen? // Comme institution, estimez-vous important que les personnes en situation de handicap exercent effectivement leur droit de vote pour les élections régionales et fédérales de 2019?

*

Heel belangrijk // Très important

Belangrijk // Important

Onbelangrijk // Peu important

Helemaal onbelangrijk // Pas du tout important

Ik weet het niet // Je ne sais pas

Eventuele opmerkingen // Remarque(s) éventuelle(s)

C .Tijdens de verkiezingscampagne // Durant la campagne électorale

22. Heb je interesse gemerkt bij de personen in jouw organisatie voor de verkiezingen van 26 mei 2019? // Avez-vous perçu un intérêt de la part de vos bénéficiaires à participer aux élections?

*

De meesten zijn geïnteresseerd // La plupart était intéressée

De meesten zijn niet geïnteresseerd // La plupart n'était pas intéressée

Eventuele opmerking // Remarque(s) éventuelle(s):

23. Heeft de organisatie initiatieven genomen om de mensen voor te bereiden om te gaan stemmen op 26 mei 2019? (Folders en brochures bekijken, een debat bijwonen, de oproepingsbrief samen bekijken, informatie over vervoer opzoeken, ...) // Votre organisation a-t-elle pris des initiatives (informations, formations, rencontres, mises en situation,...) pour préparer les bénéficiaires aux élections?

*

Ja // Oui

Nee // Non

Eventuele opmerking // Remarque(s) éventuelle(s)

24. Zo ja, welke initiatieven heeft u genomen om deze mensen voor te bereiden? Er zijn meerdere antwoorden mogelijk. // Si oui, quelles initiatives (plusieurs réponses possibles) ?

Rollenspel // Mises en situation

Debat // Débat

Ontmoeting met politici // Rencontre avec des politiques

Gebruik van aangepast materiaal // Utilisation de matériel(s) adapté(s)

Informatiesessie door de overheid // Séance d'information avec des autorités

Informatiesessie door een vereniging // Séance d'information avec des associations

Discussie // Discussion

Online stemtest // Test de vote en ligne

Andere // Autres

Eventuele opmerking // Remarque éventuelle(s):

25. Heeft u bestaande hulpmiddelen gebruikt van overheden en non-profitorganisaties? // Avez-vous eu recours à des outils de référence existants (créés par les autorités ou les associations) pour la préparation au vote des personnes en situation de handicap?

*

Ja // Oui

Nee // Non

26. Zo ja, welke? // Si oui, lesquels?

Campagnes // Campagnes en FALC (Facile à lire et à comprendre)

Websites // Sites web

Brochures // Brochures

Informatiesessies // Séances d'information

Educatief materiaal // Matériel éducatif, kit pédagogique

27. Welke initiatieven die er bestaan ter voorbereidingen van het stemmen, werkten goed? // Parmi toutes les initiatives pour préparer vos bénéficiaires au vote, lesquelles ont bien fonctionné?

Campagnes in eenvoudige taal // Campagnes en FALC (Facile à lire et à comprendre)

Websites // Sites web

Brochures // Brochures

Informatiesessies // Séances d'information

Educatief materiaal // Matériel éducatif, kit pédagogique

Geen // Aucune

Motiveer // Expliquez

28. Hoe goed vindt u dat het verkiezingsproces afgestemd is op mensen met een verstandelijke beperking? // Dans quelle mesure pensez-vous que le processus électoral est adapté aux personnes ayant une déficience intellectuelle?

*

Zeer Goed // Très bien

Goed // Bien

Slecht // Mauvais

Zeer Slecht // Très mauvais

29. Wie is volgens u het meest geschikt om de personen die in uw instelling verblijven, voor te bereiden op de verkiezingen? // Qui est, selon vous, la personne la mieux habilitée à préparer vos bénéficiaires au vote?

*

Een familielid // Membre de la famille

Ander bewoners // Autres résidents

Personeelsleden: Opvoeder, maatschappelijk assistent, psycholoog // Membre du personnel:

Educateurs, travailleur social, psychologue

De overheid (VAPH, Departement Gelijke Kansen, Departement dat de verkiezingen organiseert, de gemeente) // Autorités (Aviq, Phare, service de l'égalité des chances)

Politici // Les politiques

Andere // Autre:

D. Na de verkiezingen van 26 mei 2019 // Après les élections du 26 mai 2019

Studie naar de burgerparticipatie van personen met een verstandelijke en/of psychische beperking // Etude sur la participation citoyenne des personnes en situation de handicap mental et/ou psychique

30. Waren uw bewoners geïnteresseerd in de resultaten van de verkiezingen? (Welke kandidaten verkozen zijn, wie burgemeester werd...?) // Avez-vous perçu de la part de vos bénéficiaires un intérêt dans les résultats des élections? (Quels candidats ont été élus, qui a été désigné comme bourgmestre...?)

*

De meesten wel // Oui, pour la plupart

De meesten niet // Non, pour la plupart

Eventuele opmerking // Remarque éventuelle?

31. Wie bracht hen over het algemeen hiervan op de hoogte? // Qui leur a expliqué?*

Familieleden // Membre de la famille

Andere bewoners // Autres résidents

Personeel van de instelling (Opvoeder, psycholoog, maatschappelijk assistent) // Personnel de l'organisation (Educateurs, psychologue, travailleur social)

Niemand // Personne

Andere // Autres:

Indien ja, welke? // Si oui, lesquels:

32. Hebt u nood aan hulpmiddelen om de bewoners te informeren over de resultaten van de verkiezingen? // Auriez-vous besoin d'outils pour expliquer les résultats des élections?

*

Ja // Oui

Nee // Non

E. Tot slot // Pour finir

Studie naar de burgerparticipatie van personen met een verstandelijke en/of psychische beperking //
Etude sur la participation citoyenne des personnes en situation de handicap mental et/ou psychique
Eventuele opmerkingen// Remarques eventuelles

33. Kent u de opdrachten van Unia, het interfederaal gelijkkansencentrum? // Connaissez-vous les missions Unia, Centre interfédéral pour l'égalité des chances?

*

Ja // Oui

Nee // Non

34. Is de campagne van Unia – Ik heb een handicap en ik heb het recht om te gaan stemmen bij u bekend?
// Avez-vous entendu parler de la campagne d'Unia - J'ai un handicap et j'ai le droit de voter comme tout le monde - ?

*

Ja // Oui

Nee // Non

35. Wil u op de hoogte blijven van de resultaten van het onderzoek? // Voulez-vous rester informé des résultats de la recherche?

*

Ja // Oui

Nee // Non

Zo ja, geef een e-mailadres waar we het rapport naar toe sturen: // Si oui, Entrez une adresse email pour que nous puissions envoyer le rapport :

7.2 Bijlage: Geïnfomeerde toestemming

GEINFORMEERDE TOESTEMMING

Deelname aan het onderzoek « Participatie van personen met een verstandelijke beperking of psychische problematiek aan de verkiezingen »

Ik, (naam), ga ermee akkoord dat ik deelneem aan het onderzoek en ga akkoord met de volgende voorwaarden:

- (1) Ik heb voldoende informatie gekregen omtrent het doel van het onderzoek.
- (2) Ik heb elke vraag in verband met het onderzoek kunnen stellen.
- (3) Ik neem vrijwillig deel aan het onderzoek.
- (4) Ik begrijp dat het interview opgenomen wordt.
- (5) Ik begrijp dat alle gegevens uit dit interview anoniem verwerkt zullen worden.
- (6) Ik begrijp dat alle gegevens uit dit interview enkel in functie van onderzoek zullen worden gebruikt.
- (7) Ik geef de toestemming aan de onderzoeker om de resultaten op een anonieme wijze te bewaren, te verwerken en te rapporteren.
- (8) Ik weet dat ik de deelname aan het onderzoek op ieder moment stop kan zetten en dit zonder opgave van reden.
- (9) Ik weet dat Unia mijn contactgegevens bijhoudt om mij op de hoogte te houden van het onderzoek.
- (10) Ik weet dat ik op aanvraag een samenvatting van de onderzoeksbevindingen kan krijgen.

Gelezen en goedgekeurd op (datum),

Naam + handtekening van de geïnterviewde

.....

Naam + handtekening van de onderzoeker

7.3. Bijlagen: Interviewleidraden

7.3.1 Interviewleidraad voor het doelpubliek

A. Algemene informatie

- Bedanking deelname
- Bedoeling onderzoek uitleggen
- Geïnformeerde toestemming overlopen

B. Het stemrecht

1. Heb jij gestemd op 14 oktober 2018/26 mei 2019?
2. Hoe is de dag van de verkiezingen verlopen? Kan je me daar iets meer over vertellen?
3. Hoe ben jij gaan stemmen? Werd je begeleid door iemand op de dag van de verkiezingen?
4. Hebben andere personen in je omgeving iets ondernomen zodat het voor jou mogelijk werd om te gaan stemmen?
 - a. Wat werkte goed?
 - b. Wat kan beter?
5. Hoe belangrijk of onbelangrijk is het voor jou om te gaan stemmen?
6. Heb je gestemd met de vorige verkiezingen?
7. Waarom vind je het stemmen (on)belangrijk? Wat is je motivatie?
8. Vond je het gemakkelijk om je stem uit te brengen in het stembureau? Heb je in het stemhokje moeilijkheden ondervonden?

C. Tijdens de verkiezingscampagne

1. Heb jij je voorbereid op de stemming? Zo ja, hoe heb je je voorbereid?
2. Hebben anderen uit je leefomgeving dingen ondernomen om jou te helpen bij het begrijpen van de verkiezingen?
3. Waar zoek je naar informatie over de verkiezingen?
 - a. Wat was voor jou nuttig?
 - b. Op welke manier heeft deze informatie jou geholpen?
4. Heb jij de verkiezingscampagne voor de verkiezingen van 2018/2019 gevolgd? Hoe heb je deze gevolgd?
5. Heb je het gevoel dat je voldoende informatie hebt gekregen die je nodig hebt om de verkiezingscampagne te begrijpen?
6. Ken je iets van de verschillende politieke partijen? Weet je hoe de politiek in België werkt?
7. Hoe kies jij op wie je gaat stemmen?
8. Met wie praat je over de verkiezingen? Praat je daarover met mensen rondom jou? Is dat eerder gemakkelijk of eerder moeilijk voor jou?
9. Welke moeilijkheden heb je tijdens deze fase ondervonden?
10. Wat heeft jou geholpen tijdens deze voorbereiding?

D. Toegankelijkheid van het stembureau

1. Hoe ben je naar het stembureau gegaan?
2. Hoe gemakkelijk of moeilijk was dat voor jou om naar het stembureau te gaan?
3. Had jij het gevoel dat het stembureau toegankelijk was?
4. Was je tevreden met de aanduidingen in het stembureau? Was het duidelijk voor jou waar je moest zijn?

E. Het onthaal in het stembureau

1. Hoe werd je ontvangen als je aankwam op het stembureau?

F. Na de verkiezingen

1. Was je geïnteresseerd in de resultaten na de verkiezing?
2. Waar heb je informatie over de verkiezingsuitslag gevonden?
3. Begrijp je wie de verkiezingen gewonnen heeft?
4. Wanneer ben je dat te weten gekomen?
5. Hoe ben je erachter gekomen?
6. Wie heeft je dat verteld?
7. Hoe denk je terug aan het proces van de verkiezingen?
8. Wat vond je positief? Wat kan er verbeterd worden?
9. Mocht je kunnen, zou je dan iets veranderen aan het proces van de verkiezingen? Zo ja, wat?

G. Om af te sluiten

1. Wil je nog graag iets toevoegen?

7.3.2 Interviewleidraad voor de professionals

A. Algemene informatie

- Bedanking deelname
- Bedoeling onderzoek uitleggen
- Geïnformeerde toestemming overlopen

B. Stemrecht

1. Volgens artikel 29 van het VN-verdrag inzake de Rechten van Personen met een Handicap hebben personen met een handicap het recht om deel te nemen aan het politieke leven. Dit omvat het recht om te stemmen en om verkozen te worden. Wat denk je hiervan?
2. Zijn er volgens jou situaties in de praktijk waarbij een strikte interpretatie van dit artikel 29 gehanteerd kan worden?
3. Kan je wat meer vertellen over hoe het verkiezingsproces hier verlopen is?
4. Wat vind je van het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking of psychische kwetsbaarheid?
5. Zijn er hier veel mensen gaan stemmen? Heb je zicht op het aantal mensen binnen je organisatie dat is gaan stemmen?
6. Hoe belangrijk of onbelangrijk vinden jullie dat, dat de mensen hier gaan stemmen?
7. Hoe reageren de mensen hier als ze moeten gaan stemmen?
8. Als de mensen hier moeten stemmen, op welke manier doen ze dat dan? Kan je daar een lijn in trekken? Zie je daar dingen gebeuren?
9. Soms vragen mensen met een psychische kwetsbaarheid om een medisch attest zodat ze niet hoeven te stemmen. Is dat iets dat hier ook gebeurt?
10. Kunnen jullie beroep doen op de families van de mensen om de mensen te gaan laten stemmen?
11. Is er een evolutie zichtbaar in het aantal mensen dat gaat stemmen?

C. Tijdens de verkiezingscampagne

1. Wordt er hier over de verkiezingen gesproken?
2. Bereiden jullie de mensen voor op de verkiezingen?
3. Als jullie praten over de verkiezingen, welk materiaal gebruiken jullie daar dan voor?
4. Denk je dat mensen met een verstandelijke beperking of psychische kwetsbaarheid de informatie krijgen die ze nodig hebben om de campagnes te begrijpen?
5. Denk je dat de mensen hier begrijpen hoe het stemmen werkt en waarom ze moeten gaan stemmen?
6. Wat vind je van de informatie die jullie zoal ter beschikking hebben?
7. Heb je interesse gemerkt voor de verkiezingen bij de mensen waarmee je werkt?
8. Wie is volgens jou het meest geschikt om de mensen voor te bereiden op de verkiezingen?
9. Heb je of hebben je collega's problemen ondervonden bij het voorbereiden van de mensen op de verkiezingen?
10. Wat zijn volgens jou moeilijkheden die mensen met een beperking ondervinden tijdens deze fase?

D. Toegankelijkheid van het stembureau

1. Heb je problemen ondervonden bij de toegang tot het stembureau?

E. De dag van de verkiezingen

1. Vraag het extra inspanningen van jullie organisatie om de mensen te laten stemmen?
2. Als jullie extra inspanningen moeten doen om het mogelijk te maken dat de mensen gaan stemmen, wie financiert dat?

3. Wat waren de moeilijkheden op de dag van de stemming zelf die personen met een beperking ervaarden? Professionals? Gezinnen?
4. Hebben jullie iets ondernomen op de dag van de verkiezingen om het mogelijk te maken dat de mensen hier konden gaan stemmen?
 - a) Wat werkte goed?
 - b) Wat kan er verbeterd worden?
5. Heb jij iemand begeleid op de dag van de verkiezingen? Hoe is dat gegaan?
6. Wat vond je van het onthaal op het stembureau?

F. Na de verkiezingen

1. Vragen de mensen naar de verkiezingsuitslag?
2. Praten zij over de verkiezingsuitslag?
3. Denk je dat de verkiezingsresultaten verstaanbaar zijn voor personen met een verstandelijke beperking of psychische kwetsbaarheid?

G. Om af te sluiten

1. Wil je hier nog graag iets aan toevoegen?

7.3.3 Interviewleidraad voor de familie

A. Algemene informatie

- Bedanking deelname
- Bedoeling onderzoek uitleggen
- Geïnformeerde toestemming overlopen

B. Stemrecht en de dag van de verkiezingen

1. Volgens artikel 29 van het VN-verdrag inzake de Rechten van Personen met een Handicap hebben personen met een handicap het recht om deel te nemen aan het politieke leven. Dit omvat het recht om te stemmen en om verkozen te worden. Wat denk je hiervan?
2. Zijn er volgens jou situaties in de praktijk waarbij een strikte interpretatie van dit artikel 29 gehanteerd kan worden?
3. Heeft je kind bij de laatste verkiezingen gestemd?
4. Hoe is het verkiezingsproces gegaan? Wat is jouw ervaring in dat opzicht?
5. Heb je je kind begeleid op de verkiezingsdag of heeft je kind alleen gestemd? Hoe is dat gegaan?
6. Heb je je kind geholpen in het stemhokje?
7. Vind je het belangrijk dat je kind daadwerkelijk zijn of haar stemrecht uitoefent?
8. Was het een bewuste keuze van je om je kind al dan niet te laten stemmen?
9. Wat zijn volgens jou redenen waarom mensen met een verstandelijke beperking of psychische kwetsbaarheid niet stemmen?
10. Heb je ooit om een medisch attest gevraagd zodat je kind niet hoefde te stemmen?

C. Tijdens de verkiezingscampagne

1. Praten jullie over de verkiezingen?

2. Heb je je kind voorbereid op de verkiezingen?
3. Als jullie over de verkiezingen praten, welk materiaal gebruik je dan?
4. Heb je hulp gehad van bestaande materialen om je kind voor te bereiden op de verkiezing?
5. Begrijpt je kind hoe het stemmen werkt, waarom we moeten stemmen?
6. Wat vind je van de informatie die je ter beschikking hebt?
7. In welke mate denk je dat de verkiezingscampagne toegankelijk is voor mensen met een verstandelijke beperking of psychische kwetsbaarheid?
8. Heb je interesse voor de verkiezingen gemerkt bij je kind?
9. Heb je moeilijkheden opgemerkt bij het voorbereiden van je kind op de verkiezingen?
10. Wat zijn volgens jou moeilijkheden die mensen met een beperking ondervinden tijdens deze fase?
11. Vraagt het veel extra inspanning van je om je kind te laten stemmen?

D. Moeilijkheden en oplossingen

1. Heb je problemen ondervonden tijdens het verkiezingsproces als ouder?
2. Mis je dingen in het verkiezingsproces?
3. Zijn er dingen die volgens jou beter kunnen in het verkiezingsproces?
4. Zijn er dingen die een grote hulp waren in het verkiezingsproces?
5. Wat vind je van het onthaal op het stembureau? Hoe heb je dat ervaren?
6. Denk je dat de resultaten van de verkiezingen verstaanbaar zijn voor mensen met een verstandelijke beperking of psychische kwetsbaarheid?
7. Zou je bij de volgende verkiezingen stemmen met je kind?

E. Om af te sluiten

1. Wil je hier nog graag iets aan toevoegen?

7.3.4 Interviewleidraad voor de vrederechters

A. Algemene informatie

- Bedanking deelname
- Bedoeling onderzoek uitleggen
- Geïnformeerde toestemming overlopen

B. Stemrecht

1. Volgens artikel 29 van het VN-verdrag inzake de Rechten van Personen met een Handicap hebben personen met een handicap het recht om deel te nemen aan het politieke leven. Dit omvat het recht om te stemmen en om verkozen te worden. Wat denk je hiervan?
2. Zijn er volgens jou situaties in de praktijk waarbij een strikte interpretatie van dit artikel 29 gehanteerd kan worden?

C. Een nieuw beschermingsstatuut

1. Sinds 2014 is er een nieuw beschermingsstatuut voor wilsonbekwamen. Kan je mij hier iets meer over vertellen?
2. Is de hervorming van de wet en het nieuwe beschermingsstatuut duidelijk voor jou en je collega's?
3. Wat zijn je ervaringen met dit nieuwe statuut? Werkt het?
4. Hoor je andere dingen van je collega's?
5. Wat verandert er juist? Wat is het verschil met de vorige beschermingsstatuten?
6. Heb je al veel statuten veranderd?
7. Hoelang duren deze uitspraken meestal?
8. Krijgen sommigen van de mensen die je ontmoet hun stemrecht terug?

9. Wat gebeurt er als iemand zijn of haar stemrecht herwint?
10. Merk je een verschil als de persoon in een familiale leefomgeving woont of als de persoon in een zorgcentra woont?
11. Kunnen mensen (professionals of familie) bezwaar aantekenen tegen je beslissingen?
12. Welke argumenten gebruik je als je besluit dat een persoon zijn of haar stemrecht al dan niet kan uitoefenen?
13. Waarop baseer je je als je een dergelijke beslissing moet maken?
14. Is dit een onderwerp dat je belangrijk vindt?
15. Heb je moeilijkheden ervaren in het hele proces?

D. Tijdens de verkiezingscampagne

1. Denk je dat mensen met een verstandelijke beperking of psychische kwetsbaarheid de informatie krijgen die ze nodig hebben om de campagnes te begrijpen?
2. In welke mate denk je dat de verkiezingscampagne toegankelijk is voor mensen met een verstandelijke beperking of psychische kwetsbaarheid?

E. Om af te sluiten

1. Wil je hier nog graag iets aan toevoegen?

7.3.5 Interviewleidraad voor de psychiaters

A. Algemene informatie

- Bedanking deelname
- Bedoeling onderzoek uitleggen
- Geïnformeerde toestemming overlopen

B. Het stemrecht en de dag van de verkiezingen

1. Volgens artikel 29 van het VN-verdrag inzake de Rechten van Personen met een Handicap hebben personen met een handicap het recht om deel te nemen aan het politieke leven. Dit omvat het recht om te stemmen en om verkozen te worden. Wat denk je hiervan?
2. Zijn er volgens jou situaties in de praktijk waarbij een strikte interpretatie van dit artikel 29 gehanteerd kan worden?
 - a) Zo ja, denk je dat er mogelijkheden zijn om dit te verhelpen?
3. Hoe is het proces van de verkiezingen hier verlopen? Kan je me daar iets meer over vertellen?
4. In hoeverre is het volgens jou belangrijk dat mensen met een verstandelijke beperking of psychische kwetsbaarheid hun stemrecht daadwerkelijk uitoefenen?
5. Heb je enig idee hoeveel mensen binnen je organisatie zijn gaan stemmen en hoeveel niet?
6. Wat zijn de reacties van de mensen wanneer ze moeten stemmen?
7. Wat zijn volgens jou redenen waarom mensen met een verstandelijke beperking of psychische kwetsbaarheid niet stemmen?
8. Heb je dingen opgemerkt in het stemproces die moeilijk zijn voor deze mensen?
9. Wat was er moeilijk voor deze mensen op de dag van de verkiezingen?
10. Heb je feedback gehoord van de mensen?

C. Tijdens de verkiezingscampagne

1. Wordt er hier over de verkiezingen gesproken?
2. Bereiden jullie de mensen voor op de verkiezingen?
3. Als jullie praten over de verkiezingen, welk materiaal gebruiken jullie daar dan voor?
4. Wat vind je van de informatie die jullie zoal ter beschikking hebben? Denk je dat mensen met een verstandelijke beperking of psychische kwetsbaarheid de informatie krijgen die ze nodig hebben om de campagnes te begrijpen?
5. Moeten jullie extra inspanningen leveren zodat de mensen hier kunnen gaan stemmen?
6. In welke mate denk je dat de verkiezingscampagne toegankelijk is voor mensen met een verstandelijke beperking of psychische kwetsbaarheid?
7. Heb je gemerkt dat er interesse is voor de verkiezingen bij de mensen met wie je werkt?
8. Wat zijn volgens jou de moeilijkheden die mensen met een beperking ondervinden tijdens deze fase?
9. Mis je dingen in het verkiezingsproces?
10. Zijn er dingen die een grote hulp waren in het verkiezingsproces?
11. Zijn er dingen die volgens jou beter kunnen in het verkiezingsproces?
12. Hoe gaat het verkiezingsproces er meestal aan toe volgens jou in zorgcentra of geestelijke gezondheidscentra?
13. Denk je dat de mensen begrijpen waarom ze moeten stemmen? Denk je dat de mensen dat belangrijk vinden?

D. Medische certificaten

1. Geïnterviewden spraken over het gebruik van medische certificaten om te voorkomen dat mensen met een verstandelijke beperking of psychische kwetsbaarheid moeten gaan stemmen. Wat denk jij? Wat is je standpunt daarover?

2. Als mensen een medisch attest willen, hoe gaat dat dan in de praktijk?
3. Vragen veel mensen een medisch attest om niet te moeten gaan stemmen?
4. Lever je veel medische attesten af?
5. Wat denk je als iemand een medisch attest komt vragen?
6. Op basis van wat bepaal je of je al dan niet een certificaat voorschrijft? Hoe maak je die beslissing?
7. Wie maakt de beslissing om al dan niet een certificaat te schrijven?
8. Zie je als arts een verandering in de uitoefening van het stemrecht van mensen met een beperking of kwetsbaarheid in de afgelopen jaren?
9. Word je veel opgezocht door de mensen hier tijdens de periode van de verkiezingen?

E. Na de verkiezingen

1. Vragen de mensen naar de verkiezingsuitslag?
2. Praten zij over de verkiezingsuitslag?
3. Denk je dat de verkiezingsresultaten verstaanbaar zijn voor personen met een verstandelijke beperking of psychische kwetsbaarheid?

F. Om af te sluiten

1. Wil je nog graag iets toevoegen?

7.4. Kwaliteit van de onderzoeksresultaten

Na het onderzoek gebruiken de onderzoekers de informatie waarover ze beschikken om de feiten te verklaren en de gestelde vragen te beantwoorden. Of het onderzoek gegrond of waardevol is, hangt in grote mate van de kwaliteit van de resultaten af, met andere woorden van "de betrouwbaarheid en de

validiteit van de verzamelde gegevens".⁶³ Dit betekent dat "de waargenomen feiten authentiek, stabiel en waarheidsgetrouw moeten zijn en dat er geen toevallige of systematische fouten ingeslopen mogen zijn".⁶⁴ Deze verschillende wetenschappelijke doelstellingen zijn "idealen die moeilijk te realiseren zijn, gelet op alle mogelijke oorzaken voor fouten in elke fase van het empirisch onderzoeksproces".⁶⁵

7.4.1. Kwaliteit van het kwalitatieve deel

Kwalitatief wetenschappelijk onderzoek wordt enkel als van hoge kwaliteit beschouwd, wanneer het aan een aantal kwaliteitscriteria voldoet. Volgens van Zwieten & Willems⁶⁶ (2004) zijn **betrouwbaarheid en validiteit** de gangbare criteria om kwalitatief onderzoek te beoordelen. Bij betrouwbaarheid wordt een onderscheid gemaakt tussen interne en externe betrouwbaarheid. Ook bij validiteit wordt datzelfde onderscheid gemaakt tussen interne validiteit en externe validiteit.

Bij kwalitatief onderzoek speelt de onderzoeker een belangrijke rol. Hij of zij is degene die waarneemt, interpreteert en analyseert. Daarom is het van cruciaal belang om de invloed van de onderzoeker op de onderzoeksresultaten goed te beschrijven (Plochg & van Zwieten, 2007).⁶⁷ Door deze rol zo duidelijk mogelijk te maken, proberen we vertekeningen te voorkomen (van Zwieten & Willems, 2004).

Betrouwbaarheid

Onder betrouwbaarheid verstaan van Zwieten en Willems (2004, p. 631) "de afwezigheid van toevallige vertekeningen".

Interne betrouwbaarheid

Bij interne betrouwbaarheid wordt onderzocht of de onderzoeksresultaten niet kunnen worden vertekend door een individuele invloed van de onderzoeker (van Zwieten & Willems, 2004).

⁶³ <http://www.fractale-formation.net/dmdocuments/Initiation-%C3%A0-la-recherche-dans-les-sciences-humaines.pdf>, p.227.

⁶⁴ <http://www.fractale-formation.net/dmdocuments/Initiation-%C3%A0-la-recherche-dans-les-sciences-humaines.pdf>, p.227.

⁶⁵ <http://www.fractale-formation.net/dmdocuments/Initiation-%C3%A0-la-recherche-dans-les-sciences-humaines.pdf>, p.227.

⁶⁶ van Zwieten, M. & Willems, D. (2004). Waardering van kwalitatief onderzoek. *Huisarts en Wetenschap*, 47(13), 631-635.

⁶⁷ Plochg, T., & van Zwieten, M.C.B (2007). Kwalitatief onderzoek. In Plochg, T., Juttman, R.E., Klazinga, N.S., Mackenbach, J.P. (Eds.), *Handboek gezondheidszorgonderzoek* (pp. 77-93). Houten, Nederland: Bohn Stafleu Van Loghum.

Er worden een aantal technieken toegepast om de interne betrouwbaarheid te vergroten. **De triangulatie van methoden en de triangulatie van het onderzoek** zijn twee manieren om de interne betrouwbaarheid te vergroten (Maso en Smaling, geciteerd in van Staa & Evers, 2010).

Bij dit onderzoek werden verschillende methoden gebruikt om gegevens te verzamelen. Unia nam interviews af, organiseerde focusgroepen en verstuurde een onlinevragenlijst. Het gebruik van meerdere methoden om gegevens te verzamelen, wordt de **triangulatie van methoden** genoemd (van Staa & Evers, 2010). Volgens Tremblay leidt "het gebruik van verschillende instrumenten tot een grotere betrouwbaarheid en validiteit van de resultaten".⁶⁸

De tweede procedure die wordt genoemd om de interne betrouwbaarheid te vergroten, is het toepassen van de **triangulatie van het onderzoek**. Bij deze methode wordt een beroep gedaan op een aantal onderzoekers die samenwerken om de gegevens te verzamelen en te analyseren (van Zwieten & Willems, 2004; Maso & Smaling, geciteerd in van Staa & Evers⁶⁹, 2010). De onderzoekers kunnen vervolgens samen de verschillende gegevens uitwisselen en raadplegen. Tijdens het onderzoek vond heel wat teamwerk plaats om deze triangulatie mogelijk te maken.

Om de interne betrouwbaarheid te waarborgen, werden citaten uit andere wetenschappelijke onderzoeken aangehaald om de resultaten te verduidelijken. Bovendien werd bijzondere aandacht besteed aan de plaatsen waar de interviews of focusgroepen plaatsvonden. De deelnemers kozen de setting voor de interviews. Zo wisten we zeker dat ze zich op hun gemak voelden en hun verhaal vrij konden vertellen.

Externe betrouwbaarheid

De kwaliteitscriteria van externe betrouwbaarheid laten toe om te beoordelen of het onderzoek in zijn geheel herhaalbaar is. Onderzoeksresultaten moeten meer zijn dan een unieke bevinding en intrinsiek herhaalbaar zijn.

Als een andere onderzoeker het onderzoek zou overdoen, zou die dan tot dezelfde resultaten en conclusies komen? (van Zwieten & Willems, 2004). Een meting is betrouwbaar als ze stabiel is, dat wil

⁶⁸<http://www.fractale-formation.net/dmdocuments/Initiation-%C3%A0-la-recherche-dans-les-sciences-humaines.pdf>.

⁶⁹ van Staa, A.L., & Evers, J.C. (2010)

4. 'Thick analysis': strategie om de kwaliteit van kwalitatieve data-analyse te verhogen. KWALON. *Tijdschrift voor Kwalitatief Onderzoek in Nederland*, 43(1), 5–12. Retrieved from <http://hdl.handle.net/1765/23133>.

zeggen als dezelfde resultaten worden verkregen door het onderzoek één of meerdere keren onder dezelfde omstandigheden te herhalen.

Om een beoordeling van externe betrouwbaarheid of herhaalbaarheid mogelijk te maken, moeten de originele gegevens toegankelijk zijn voor derde partijen. Om die externe betrouwbaarheid te garanderen, wordt de manier waarop dit onderzoek wordt uitgevoerd, gedetailleerd beschreven in de methodologie. De methodologische keuzes en de bijbehorende voordelen worden ook toegelicht.

Validiteit

Validiteit geeft een indicatie van de wetenschappelijke waarde of kwaliteit van empirisch onderzoek. "Hoe groter de validiteit van een onderzoek is, des te groter de kans dat de onderzoeker er betrouwbare, ware of geldige conclusies uit kan trekken."⁷⁰ Een kwalitatief onderzoek is valabel als "het een authentiek verslag van de realiteit geeft en als het nauwkeurig alle aspecten onderzoekt."⁷¹ Validiteit geeft aan of de verkregen resultaten voldoen aan alle eisen van de wetenschappelijke onderzoeksmethode. Validiteit is "de afwezigheid van systematische vertekeningen van het onderwerp van onderzoek" (van Zwieten & Willems, 2004, p. 631). "In de praktijk wordt de validiteit van de resultaten meestal beoordeeld aan de hand van de validiteit van de gebruikte instrumenten."⁷²

Interne validiteit

Bij interne validiteit gaan we na of het onderzoek - en de bijbehorende methodologie - inderdaad hebben onderzocht wat men beweert te onderzoeken (Plochg & van Zwieten, 2007).

"Een kwalitatief onderzoek is valabel als het onderzoekt wat men wil onderzoeken."

Om de interne validiteit te garanderen, hadden de respondenten de gelegenheid om het interview of het verslag van de focusgroep na te lezen en commentaar op het interview te geven. Mortelmans (2007) noemt dit proces de "member check".

Hoewel alle deelnemers de mogelijkheid hadden om dit te doen, heeft niet iedereen dit gedaan. Het was geen verplichting.

⁷⁰ http://pagesped.cahuntsic.ca/sc_sociales/psy/methosite/consignes/validite.htm.

⁷¹ <file:///C:/Users/frbou/Downloads/537cd18bce5ae.pdf>.

⁷² <http://www.fractale-formation.net/dmdocuments/Initiation-%C3%A0-la-recherche-dans-les-sciences-humaines.pdf>, p.231.

Externe validiteit of generaliseerbaarheid

Smaling (2009, p. 5) definieert generaliseerbaarheid als "de mate waarin de resultaten en conclusies van een onderzoek ook van toepassing zijn op andere mensen, situaties, organisaties, gevallen en fenomenen die niet in dit onderzoek zijn onderzocht". Anders gezegd: zijn de conclusies verplaatsbaar naar vergelijkbare contexten? Zoals we eerder aangaven, is generaliseerbaarheid geen prioriteit in dit onderzoek.

7.4.2. Kwaliteit van het kwantitatieve deel

De kwaliteit van kwantitatief onderzoek is een belangrijk aspect om rekening mee te houden bij het uitvoeren van online-enquêtes. De kwaliteit van onlinevragenlijsten kan om verschillende redenen in het gedrang worden gebracht. Hooker & Gil de Zúñiga⁷³ (2007) lichten toe welke problemen zich kunnen voordoen. De zelfbeschikking van de respondenten, een grote non-respons, onvolledige gegevens of de uitsluiting van mensen die geen toegang hebben tot het internet, kan de kwaliteit van online-enquêtes beïnvloeden.

Een ander mogelijk gevaar van het gebruik van een online-enquête is dat de onderzoeker een vertekend beeld krijgt. Hooker en Gil de Zúñiga (2007) beschrijven waarom een onlineonderzoek op basis van vrijwillige deelname de werkelijkheid kan verstoren. Als respondenten vrij zijn om deel te nemen, worden ze niet willekeurig gekozen. Ze kiezen zelf of ze al dan niet aan de enquête deelnemen. Dit kan leiden tot een vertekening van de gegevensset als de respondenten niet representatief zijn voor de hele populatie.

We hebben verschillende initiatieven genomen om de online-enquête zo valabel mogelijk te maken.

Om de volledigheid van de gegevens te waarborgen, gaven we duidelijke instructies toen we de online-enquête verspreidden. In de instructies stond duidelijk wat er in de enquête werd gevraagd en hoelang het invullen van de enquête in beslag nam. Bovendien was de vragenlijst zelf bijgevoegd. Zo hadden de organisaties al een goed beeld van de vragen en konden ze zich voorbereiden voor ze de online-enquête invulden. En was tegelijk de kans kleiner dat organisaties voor verrassingen kwamen te staan bij het invullen van de vragenlijst.

⁷³ Hooker, Catherine & Gil de Zúñiga, Homero. (2017). Survey Methods, Online. 10.1002/9781118901731.iecrm0244.

Om non-respons tegen te gaan, werd de online-enquête meerdere keren verstuurd. Organisaties werden er tweemaal aan herinnerd om de vragenlijst in te vullen. We hebben zo geprobeerd om zoveel mogelijk antwoorden te ontvangen. Hoewel het aantal ontvangen antwoorden te klein is om representatief te zijn voor de hele populatie, komen er uit de studie toch een aantal interessante dingen naar voren.

We benadrukken hier ook dat er geen enkele compensatie aan de deelnemers is betaald. Gelet op de omvang van het project en de beperkte tijd en middelen was dit geen optie en was deelname aan de studie vrijwillig.

Hoewel we er alles aan hebben gedaan om tot een kwaliteitsvol kwantitatief onderzoek te komen, zijn we er niet in geslaagd bepaalde systematische fouten te vermijden die inherent zijn aan deze methode. Zoals in het vorige hoofdstuk vermeld, vormden de grote non-respons en de onvolledige gegevens een groot obstakel tijdens de online-enquête.

7.5. Beperkingen en sterktes van het onderzoek

7.5.1. De beperkingen van het onderzoek

Meewerken aan het onderzoek gebeurde op vrijwillige basis. Het kan daarom dat alleen degenen die geïnteresseerd waren in het onderwerp, ervoor kozen om mee te werken. Mensen of organisaties die veel belang hechten aan verkiezingen en daarom hun stemrecht uitoefenen, waren wellicht meer geneigd om de onlinevragenlijst in te vullen of ons te ontmoeten tijdens individuele interviews.

De methode die is gebruikt om de steekproef samen te stellen, heeft gevolgen voor het onderzoek. Steekproefmethoden kunnen het onderzoek "maken of kraken" (McLean en Campbell, 2003).⁷⁴ Etikan, Musa en Rukayya (2016)⁷⁵ leren ons dat het gebruik van een gemakssteekproef (*convenience sampling*) nadelen heeft. Deze methode mag niet worden beschouwd als een methode die toelaat om een representatieve steekproef van de bevolking te ondervragen.

⁷⁴ McLean, C. A., & Campbell, C. M. (2003). Locating research informants in a multi-ethnic community: Ethnic identities, social networks and recruitment methods. *Ethnicity & Health*, 8(1), 41–61.

⁷⁵ Etikan, I., Musa, S. A., & Rukayya, S. (2016). Comparison of Convenience Sampling and Purposive Sampling. *American Journal of Theoretical and Applied Statistics*, 5(1), 1-4. doi: 10.11648/j.ajtas.20160501.11.

Ze houdt immers geen rekening met de ervaringen van degenen die niet wilden deelnemen. De studie bevat weinig informatie over de ervaringen van organisaties waar maar weinig mensen gaan stemmen. Nochtans is de kans groot dat ook die interessante dingen over het onderwerp te vertellen hebben.

Bovendien zijn bepaalde groepen slechts door een beperkt aantal mensen vertegenwoordigd. Zo is de steekproef van ouders heel klein. Slechts 12 ouders werden geïnterviewd. Dit is een van de beperkingen van deze studie.

Een andere is de non-responsgraad, vooral bij de onlinevragenlijst voor centra voor geestelijke gezondheidszorg. Slechts 20 centra voor geestelijke gezondheidszorg vulden de vragenlijst in, hoewel die naar meer dan 200 organisaties werd verstuurd.

Een ander mogelijk probleem is dat het onderzoek vooral via en binnen organisaties is verspreid. De doelgroep in de steekproef komt voornamelijk uit collectieve opvangstructuren. Ongetwijfeld zijn er ook mensen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening die op een meer zelfstandige manier buiten collectieve structuren leven. Ook die kunnen een belangrijke bijdrage leveren. Met hun ervaringen is nu echter maar in beperkte mate rekening gehouden.

Tot slot is de generaliseerbaarheid beperkt omdat het onderzoek uitsluitend in een Belgische context plaatsvond. De wetgeving en de manier waarop verkiezingen worden georganiseerd, kunnen van land tot land verschillen. België is een van de weinige landen waar stemmen verplicht is. De mogelijkheid bestaat dat mensen die moeilijkheden ondervinden om hun stemrecht in andere landen uit te oefenen, niet stemmen omdat het niet verplicht is. Op grond van deze studie is het onmogelijk om de bevindingen te extrapoleren naar andere landen.

7.5.2. De sterktes van het onderzoek

De grote meerwaarde van dit onderzoek is dat mensen hun ervaringen met het stemproces konden delen. Het onderzoek laat veel ruimte voor de persoonlijke ervaringen van de deelnemers. De verschillende mensen die we hebben ontmoet, konden hun stem laten horen en hun ervaringen, bedenkingen en gevoelens delen.

Een van de sterke punten van dit onderzoek is dat de doelgroep, de hulpverleners, ouders en familieleden sterk betrokken waren. Al deze groepen konden zo hun verhaal kwijt. Nooit eerder kwamen de verschillende spelers samen aan bod in één enkele studie over dit onderwerp. Het stemrecht van personen met een verstandelijke handicap of een psychische aandoening is een moeilijke kwestie. Door een dialoog

met de verschillende partijen aan te gaan, hebben we geprobeerd de complexiteit te begrijpen en konden we enkele opvallende feiten en anekdotes noteren.

Een derde reden waarom dit onderzoek waardevol en belangrijk is, is zijn unieke karakter. Tot op vandaag is er weinig bekend over het stemrecht van deze groep mensen en werd er nog nauwelijks onderzoek naar verricht.

Unia

Koningsstraat 138 - 1000 Brussel

T +32 (0)2 212 30 00

info@unia.be

www.unia.be

